

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

ULUSLARARASI HUKUKTA İNSANCIL MÜDAHALE

Yüksek Lisans Tezi

Hafiz ASGAROV

ANKARA-2008

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

ULUSLARARASI HUKUKTA İNSANCIL MÜDAHALE

**Yüksek Lisans Tezi
Hafız ASGAROV**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Funda KESKİN**

ANKARA-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI HUKUKTA İNSANCIL MÜDAHALE

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç.Dr.Funda Keskin

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

.....
.....
.....
.....
.....
.....

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi . 04 NİSAN 2008

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(08/04/2008)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Hafiz Asgarov

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

GİRİŞ.....	1
------------	---

I. BÖLÜM

İNSANCIL MÜDAHALENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

A. İNSANCIL MÜDAHALE KAVRAMI.....	5
1. İnsancıl Müdahale Kavramını Oluşturan Temel Unsurlar.....	6
a. Devlet veya Devlet Toplulukları Tarafından Gerçekleştirilmiş Olması.....	7
b. Yaygın İnsan Hakları İhlallerinin Gerçekleşmiş Olması.....	8
c. Eylemin İnsan Hakları İhlallerini Engellemek Amacıyla Gerçekleştirilmesi.....	9
d. Kuvvet Kullanma Tehdidi veya Kuvvet Kullanımı.....	10
2. İnsancıl Müdahale ve Müdahale Gerekçelerinin Tarihsel Gelişim Süreci.....	11
a. XX.Yüzyıla Kadar Olan Gelişmeler.....	11
b. Birleşmiş Milletler'in Kuruluşu Sonrası Dönem.....	16
B. İNSANCIL MÜDAHALE, İNSAN HAKLARI VE EGEMENLİK.....	20
1. İnsan Haklarının Gelişimi.....	20
a. İnsan Hakları Kavramının Tanımlanması.....	20
b. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişim Süreci.....	22
c. İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecilik (Rölativizm)....	25
2. Egemenlik ve İnsancıl Müdahale.....	29
a. Egemenlik Anlayışının Gelişimi.....	29

b. Egemenlik ile İnsancıl Müdahale İlişkisi	33
c. İnsancıl Müdahale ile Önleyici Müdahale Arasındaki İlişki.....	36
3. Uluslararası Hukuk Açısından İnsancıl Müdahale.....	42

II. BÖLÜM

İNSANCIL MÜDAHALE ÖRNEKLERİ

A. İNSANCIL MÜDAHALE DÖNEMLERİ.....	47
1. Soğuk Savaş Döneminde İnsancıl Müdahale.....	48
a. Hindistan'ın Doğu Pakistan'a Müdahalesi.....	48
b. Vietnam'ın Kamboçya'ya Müdahalesi.....	52
2. Soğuk Savaş Sonrası: Doğrudan İnsancıl Müdahale.....	54
a. Irak Müdahalesi.....	55
b. Somali Müdahalesi.....	62
3. 11 Eylül Sonrası: İnsancıl Müdahaleden Önleyici Müdahaleye.....	66
B. İNSANCIL MÜDAHALE ÖRNEĞİ OLARAK KOSOVA.....	71
1. Kosova Sorununun Tanımı.....	72
a. Sorunun Tarihsel Temeli.....	72
b. Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Kosova.....	78
c. Dayton Anlaşması ile Başlayan Süreçte Kosova Sorunu.....	81
2. Uluslararası Toplumun Soruna Tepkileri ve NATO Müdahalesi.....	84
a. Müdahale Öncesi Gelişmeler.....	84
b. NATO Kosova'da.....	87
c. Müdahale sonrası Kosova'da durum.....	90

3. Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi..	94
a. BM Antlaşması Çerçevesinde NATO Müdahalesi.....	95
b. İnsancıl Müdahale Kavramı Çerçevesinde NATO Müdahalesi	98
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	110

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK	: Avrupa Konseyi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
C	: Cilt
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	: European Bank for Reconstruction and Development
ESCAP	: Economic and Social Commission for Asia and the Pacific
ICJ	: International Court of Justice
ILA	: International Law Association
IHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
IMF	: International Monetary Fund
KFOR	: NATO Kosova Gücü (Kosovo Force)
KKO	: Kosova Kurtuluş Ordusu
LDK	: Democratic League of Kosovo
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
No.	: Numara
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development
RF	: Rusya Federasyonu
S.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı

UN	: United Nations
UNITAF	: Unified Task Force
UNMIK	: United Nations Interim Administration Mission in Kosovo
UNOSOM	: United Nations Operation in Somalia
UÇK	: Ushtria Çlirimtare e Kosoves
YSFC	: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti
Vol.	: Volume

GİRİŞ

Günümüz uluslararası hukuk sistemi uluslararası alanda yaşanan gelişmeler sonrasında birçok soruna çözüm bulmakta yetersiz kalmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001’de gerçekleşen terör olayları sonrasında ABD’nin müdahaleci politikaları Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası toplumu çaresiz bırakmıştır. Ulusal devletler çıkarları güdümünde politika yürütmekle yetinmeyerek, uluslararası alandaki hukuksal yetersizliği sistemin zayıflığına bağlama çabası içindedirler. ABD’nin Irak’a karşı insancıl nedenler başta olmak üzere ileri sürdüğü savlar XX. yüzyılda temel tartışma konularından olan insancıl müdahale sorununu yeniden alevlendirmiştir.

İnsancıl müdahale, herhangi bir devlet tarafından insan haklarının veya uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır ve yaygın biçimde ihlal edilmesini veya devlet otoritesinin çökmesi sonucunda ortaya çıkan insancıl nitelikli krizleri önlemek veya engellemek amacıyla, ihlal veya krizden sorumlu devletin izni olmaksızın ona karşı, bir başka devlet veya devletler topluluğu yahut uluslararası örgüt tarafından gerçekleştirilen askeri kuvvet kullanımınıdır.

BM Antlaşması’nın yürürlüğe girdiği andan itibaren insancıl müdahale bağlamında bir kuvvet kullanımının hukuka uygunluğu tartışması başlamıştır. Çünkü BM Antlaşması’nın 2(4) ve 51. maddeleri kuvvet kullanımına ilişkin genel hükümler içermekteydi. BM Antlaşması’nın, Madde 2(4) uyarınca, “tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı ya Birleşmiş Milletler’in amaçlarıyla bağdaşmaz bir başka biçimde güç tehdidinde bulunmaktan ya da güç kullanmaktan kaçınır”. 51. madde ise güç kullanımını meşru müdafaa durumuyla sınırlamaktadır. Böylelikle, kuvvet kullanımı

BM tarafından genel olarak yasaklanmış, fakat insancıl müdahaleye yönelik tartışmalar Soğuk Savaş süresince devam etmiştir.

Soğuk Savaş dönemine sömürgeciliğin bitiminden itibaren gelişen self-determinasyon, bağımsızlık ve egemenlik kavramları hâkim olmuştur. Bu dönemde cereyan eden ve genellikle dolaylı insancıl müdahale olarak adlandırılan uluslararası müdahaleler 1971 yılında Hindistan'ın Doğu Pakistan'a, 1979 yılında Vietnam'ın Kamboçya'ya yapmış olduğu müdahalelerdir.

Salt insancıl amaçlarla gerçekleştirilen doğrudan uluslararası müdahale, 1990'lı yıllarda iki olgunun sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi, insan hakları kavramının son elli yılda giderek evrensel bir nitelik kazanmış olması, diğeri de Soğuk Savaş'ın bitmesiyle dünyanın çeşitli bölgelerinde insanlık dramlarına yol açan etnik, dinsel ve ulusal çatışmaların patlak vermesidir.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle Orta Doğu, Balkanlar ve Afrika gibi dışarıdan empoze edilmiş yapay sınırların bulunduğu bölgelerde, etnik, ulusal veya dinsel kimlikler kendi gerçeklerini şiddet ve kan yoluyla da olsa talep etmeye yöneldiler ve bu, bazı durumlarda dışarıdan müdahale gerektirecek boyutlara ulaştı. 1990'ların ilk yarısında BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri, Bosna, Somali ve Ruanda olaylarında insani müdahale için yetki vermek konusunda fikir birliğinde olabilmıştır. Bununla birlikte 1990'lar Güvenlik Konseyi'nin önceden alınmış izni olmaksızın insani müdahale olduğu ileri sürülen örneklerle doludur. Bu dönem Soğuk Savaş dönemiyle iki noktada ayrılmaktadır: BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanımını tehdidini insani gerekçelerle yasallaştıran kararlarının varlığı ve müdahale eden tarafların, bu gerçeklerle harekete geçmiş Batılı güçler koalisyonu olması.

İlk önce insan hakları ihlalleri, katliam ve etnik temizlik gibi eylemlere karşı insancıl müdahale hakkı kavramı geliştirildi. Bu kavrama dayanılarak özellikle Balkanlar'a müdahale edildi. 11 Eylül 2001'den sonra ise müdahale hakkının kapsamı ABD tarafından genişletildi. “Önleyici müdahale” gündeme geldi. ABD'ye göre bir tehdit olasılığı varsa, (örneğin; Amerikan menfaatlerinin, Amerika'ya silahlı saldırı yapılması ya da yurtdışındaki Amerikalıların ve mülkiyetlerinin tehlikeye atılmasıyla doğrudan tehdit edilmesi gibi), o tehdidin gerçekleşmesini beklemeden müdahale etmek meşrudur; çünkü tehdit bir kere gerçekleşti mi, iş işten geçmiş olabilir. İşte Irak konusunda ileri sürülen sav da budur.

Bu çalışmada, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale” başlığı altında uluslararası hukuk açısından insancıl müdahale açıklanacak ve Kosova sorunu insancıl müdahale kavramı temelinde incelenecektir.

Tez çalışması Giriş ve Sonuç bölümleri dışında iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, tez çalışmasının teorik çerçevesi oluşturulmuştur. İlk önce, insancıl müdahalenin kavramsal değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bölümde, insancıl müdahale ile egemenlik, insancıl müdahale önleyici müdahale ilişkisi tartışmaları çalışmanın teorik çerçevesinin önemli yapısını oluşturmaktadır.

İkinci ve son bölümde, insancıl müdahale Soğuk Savaş öncesi, sırası ve sonrasında tarihi gelişmeler ışığında irdelenmiştir. Oluşturulan teorik çerçeve kapsamında Kosova sorunu örneğinde çalışma sonuçlandırılmıştır.

Tezin temel argümanı, insancıl müdahale, asil ve masum bir kuvvet kullanma yöntemi olarak görünse de uluslararası politika ve devlet çıkarları ile beraber düşündüğümüzde çok tehlikeli olabilecek bir kavram olduğu yönündedir. Çalışma sırasında akademik değerler dikkate alınarak, önem arz eden akademik çalışmalar

araştırılmış, karşıt ve destekleyici akademik kanıtlar üzerinden soruların cevabı aranmıştır.

I.BÖLÜM

İNSANCIL MÜDAHALENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

A. İNSANCIL MÜDAHALE KAVRAMI

XX. yüzyılın ortalarından itibaren Uluslararası İlişkiler terminolojisinde kendine yer edinmiş olan İnsancıl müdahale kavramı üzerinde tartışmalar bugüne dek devam etmektedir. Bu kavram her ne kadar uluslararası hukukun gündemine son on yılda yerleşmiş olsa da, kökeni çok eskiye dayanmaktadır. Antik çağlardan bu yana özellikle filozoflar ve sosyal bilimciler savaşların nedenlerini sorgulamışlar, devlet adamları ise farklı bir bakış açısı ile savaşlar için geçerli nedenler bulma arayışına girmişlerdi¹. Bu nedenler tarihten günümüze pek çok kere farklı nitelikler kazanmıştır, kimi zaman devletin çıkarları, kimi zaman kendini tehdit altına hissetme, kimi zaman da din, savaşları meşru kılan nedenler olarak gösterilmiştir. Gösterilen nedenlerin arasında günümüze kadar meşruluğu tartışılan en önemli düşünce iyilik ve insanlık adına savaş düşüncesidir. Bu düşünce günümüzde *'Bir devletin, başka bir devletin vatandaşlarını, o devletin kendi zulmünden kurtarmak için ülkesi dışında münferiden kuvvet kullanması'* olarak tanımlanan *insancıl müdahale*² şeklinde tanımlanmıştır.

Salt insancıl amaçlarla gerçekleştirilen doğrudan uluslararası müdahale, 1990'lı yıllarda iki olgunun sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi, insan hakları

¹ Sean D. Murphy, Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving Order, Philadelphia, University of Philadelphia Press, 1996, s. 35

² Sertaç Hami Başeren, Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları, Ankara, 2003, s. 174.

kavramının son elli yılda giderek evrensel bir nitelik kazanmış olması, diğeri de Soğuk Savaş'ın bitmesiyle dünyanın çeşitli bölgelerinde insanlık dramlarına yol açan etnik, dinsel ve ulusal çatışmaların patlak vermesidir. Soğuk Savaş süresince gerçekleşen bölgesel çatışmaların bazıları dolaylı olarak insancıl hedeflere hizmet etmişse de -1978 yılında Vietnam'ın Kamboçya'ya saldırmasıyla bu ülkede iki milyon insanın katledilmesinden sorumlu *Pol Pot* yönetiminin yıkılması gibi – asıl dönüm noktasını iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi oluşturmuştur.

Bugün geriye baktığımızda, insan haklarının evrenselleşmesi açısından son yıllarda önemli gelişmeler yaşanmaktadır. 11 Eylül 2001 terör olayları sonrasında ABD yönetimi insani gerekçeler temelinde Afganistan ve Irak'a karşı askeri müdahalede bulunulduğu savını ileri sürmüştür. Bu olgu, tez içinde geniş bir şekilde tartışılacaktır.

2. İnsancıl Müdahale Kavramını Oluşturan Temel Unsurlar

İnsancıl müdahale, herhangi bir devlet tarafından insan haklarının veya uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır ve yaygın biçimde ihlal edilmesini veya devlet otoritesinin çökmesi sonucunda ortaya çıkan insancıl nitelikli krizleri önlemek veya engellemek amacıyla, ihlal veya krizden sorumlu devletin izni olmaksızın ona karşı, bir başka devlet veya devletler topluluğu yahut uluslararası örgüt tarafından gerçekleştirilen askeri kuvvet kullanımınıdır.³

Türkçeye “müdahale” olarak çevrilen *intervention* kelimesinin etimolojisine bakıldığında, Latincedeki *intervenere* kelimesinden geldiği anlaşılmaktadır. *Intervene* ise İngilizcede başlıca üç anlama gelmektedir:

³ Türkmen, Füsün, İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 24.

- i. araya girmek (*step between*), görünmek (*appear*)
- ii. karşı koymak (*confront*), yarıda kesmek (*interrupt*), engellemek (*hinder*), bozmak (*disrupt*)
- iii. engellemek üzere karışmak (*interfere*)⁴

Bu üç anlamdan şöyle bir temel kavramsal saptamaya ulaşılabılır: müdahale, iki ülke arasındaki ilişkilerin normal seyrini geçici olarak kesintiye uğratmak suretiyle, bir devlet tarafından diğer bir devletin ilişkilerine müdahale edilmesidir. Dolayısıyla, müdahalenin en belirgin özelliği sınırlı ve geçici olması şeklinde anlaşılmaktadır.⁵

Uluslararası hukuk doktrininde, günümüze kadar insancıl müdahale ile ilgili ortaya pek çok çelişkili fikir konulmuş olmasına rağmen kavramla ilgili üzerinde uzlaşılan veya pek çok kaynakta benzer şekilde yer alan belli başlı temel unsurlar da bulunmaktadır. Bu temel unsurların bir kısmı kavramın kendisini oluştururken bir kısmı da insancıl müdahalenin meşruiyet kazanabilmesi için çeşitli yazarlar tarafından belirtilen ölçütler olarak ortaya atılmıştır.

İnsancıl müdahale ile ilgili olarak aşağıda incelenecek olan temel unsurlar insancıl müdahalenin yüzyıllardır var olan adil savaş düşüncesi ile bağlarını ve kavramı oluşturan zorunlu unsurları teşkil etmektedir.

a. Devlet veya Devlet Toplulukları Tarafından Gerçekleştirilmiş Olması

İnsancıl müdahalenin ilk unsuru bir veya birkaç devlet tarafından ya da bir uluslararası örgüt vasıtasıyla gerçekleştirilebilecek olmasıdır. Söz konusu ifade

⁴ Otte, Thomas G., “On Intervention: Some Introductory Remarks”, Military Intervention: From Gunboat Diplomacy to Humanitarian Intervention, Andrew M. Dorman and Tomas G. Otte (ed.), Aldershot, Dartmouth Publishing Company, 1995, s. 5.

⁵ Aynı yer, s. 7.

insancıl müdahalenin yalnızca uluslararası toplumda tanınmış olan devlet, bölgesel organizasyon aracılığıyla veya geçici olarak bir araya gelmiş birkaç devlet tarafından uygulanabilir bir eylem olduğunu göstermektedir. Bu belirleme, uluslararası toplum tarafından tanınmayan insan topluluklarının veya hükümet dışı çeşitli oluşumların bu tarz eylemlerini insancıl müdahale tanımının dışında bırakmaktadır.⁶

b. Yaygın İnsan Hakları İhlallerinin Gerçekleşmiş Olması

İnsancıl müdahaleyi diğer müdahale veya kuvvet kullanma yöntemlerinden ayıran en temel özelliği insancıl amaçlar için gerçekleştirilmesidir. İnsancıl nedenlerle müdahale edilebilmesi için öncelikle bir devletin kendi egemenlik sınırları içinde geniş çaplı şiddet eylemlerinin ve beraberinde insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğine dair bir kanı oluşması gerekir.⁷ Ancak ‘geniş çaplı insan hakları ihlalleri’ kavramının içeriğine dair uluslararası alanda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır.⁸

İnsan hakları kavramı dar bir şekilde ele alınacak olursa, bu tanıma yalnızca yaşama hakkı, vücut dokunulmazlığı, vücut bütünlüğü gibi çok temel hakların girdiğini kabul etmek gerekir. Bu çerçevede müdahalenin gerçekleşebilmesi için toplumun geneline yayılmış veya belli bir gruba uygulanan öldürme, yaralama, işkence veya tecavüz gibi yoğun şiddet olaylarının yaşanıyor olması gerekir. Ancak eğer insan hakları geniş bir şekilde ele alınırsa sosyal, siyasal hakların da bu tanımda kabul edilecek ve o zaman da bir devletin diktatörlükle yönetiliyor olması bile

⁶ Peter Hilpold, ‘Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal’, European Journal of International Law, cilt: 12, No: 3, 2001, s. 455.

⁷ Hilpold, a.g.e. s.457

⁸ Richard Magnan, An Examination of the Legal Authority for the 1999 NATO Air Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia, Foreign Service Institute, March, 2000, s. 16.

müdahale için yeterli bir zemin oluşturacaktır. Genel olarak yazarlar, işkence, kölelik, öldürme gibi birinci türdeki hakların ihlal edildiği durumların, müdahaleye zemin oluşturabileceği görüşünde birleşmektedirler.⁹

Son olarak, insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğine dair kanıtlar olmalıdır. Uluslararası toplum bunu bir gerçek olarak kabullenmiş olmalıdır. Kanıtlar yalnızca yorum niteliği taşınamalı, belgelere dayandırılabilmelidir. Kanıtlar mutlaka objektif kaynaklardan alınmış olmalı ve yine objektif otoriteler tarafından değerlendirilmelidir. Belli bir şahsa veya küçük bir politik gruba karşı yapılan eylemler insancıl müdahaleye zemin oluşturur nitelik taşımazlar. Bu durum bireyin yaşam hakkının korunmaya değer bulunup bulunmaması veya yalnızca belli haklara saygı duyulması anlamına gelmemektedir. Sonuçta büyük can kaybına yol açma ihtimali bulunan bir askeri müdahalenin gerçekleşmesi için şiddet olaylarının engellenemez boyuta gelmesi şartının aranması normal kabul edilmektedir.¹⁰

c. Eylemin İnsan Hakları İhlallerini Engellemek Amacıyla Gerçekleştirilmesi

İnsancıl müdahalenin en temel unsuru, eylemin bu ihlallerin engellenmesi amacıyla gerçekleştiriyor olmasıdır. Müdahale eden uluslararası birimin amacı, hedef devletin veya yine bu devletin topraklarında yaşayan yabancı devletlerin vatandaşlarına yönelik bu şiddet eylemlerine son vermek olmalıdır.¹¹

⁹ Aynı yer, s. 20.

¹⁰ John J. Merriam, 'Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention', Case Western Reserve Journal of International Law, cilt: 33, No: 1, Kış 2001, s. 130.

¹¹ A.P.V. Rogers, 'Humanitarian Intervention and International Law', Harvard Journal of Law and Public Policy, cilt: 27, No: 3, 2004, s. 736.

Amacın insan hakları ihlallerine son vermek olması, müdahale eden devlet veya devletlerin bu ihlallerin gerçekleştiğine dair kesin karar vermeye yetkili olduğu anlamına gelmediği gibi, müdahale edilmesinin bu ihlalleri gerçekten önleyebilecek olması anlamına da gelmez. Burada en önemli nokta devletlerin amaçlarının gerçekten yalnızca insancıl olup olmadığıdır, devletin müdahale üzerinden çıkarlarını gerçekleştirmeyi amaçlaması halinde bu bir insancıl müdahale olmayacaktır.¹²

Her ne kadar belirlemesi hayli güç olsa da, bir müdahalenin gerçekten insancıl müdahale olup olmadığı değerlendirilirken temel alınacak en önemli noktalardan biri, bu unsurun varlığı olmalıdır.

d. Kuvvet Kullanma Tehdidi veya Kuvvet Kullanımı

İnsancıl müdahale, genel olarak belli bir askeri birim tarafından sınırların ötesine geçilerek kuvvet kullanılmasını içerir. Müdahale eden bu askeri birimler, insan haklarını tehdit eden yerel şiddet eylemlerini bastırmak, eğer varsa mültecilerin geri dönüşünü sağlamak ve huzuru yeniden tesis etmekle yükümlüdürler¹³.

İnsancıl müdahale teorik olarak sınırların ötesine geçmeden de yapılabilir. Her an giriş yapabilecek şekilde konuşlandırılmış deniz ve hava kuvvetlerinin sınırların ötesinde beklemesi de bazı durumlarda müdahale olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu durum kuvvet kullanmaktan çok kuvvet kullanma tehdidinin varlığını gösterir. Müdahaleci devletler hedef devlete söz konusu durum ortadan kaldırmadığı takdirde kuvvet kullanmaya hazır olduklarını bildirirler. Uluslararası toplum kuvvet kullanma tehdidinin de kuvvet kullanma kadar zorlayıcı olabileceğini düşünmektedir. Ayrıca

¹² Aynı yer, s. 738.

¹³ Ernst B. Haas, Beware the Slippery Slope: Notes Toward the Definition of Justifiable Intervention, Berkeley, Institute of International Studies, 1993, s. 17-19

devletler özellikle insancıl müdahale kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı kuvvet kullanmaya tercih edebilirler, çünkü tehditte bulunmak kuvvet kullanmaktan daha az maliyet gerektirir.

İnsancıl müdahalenin kuvvet kullanmaksızın yapılıp yapılmayacağı tartışmalı olsa da günümüze kadar politik veya ekonomik yaptırımlarla uygulanmış bir insancıl müdahale bulunmamaktadır.¹⁴ Buna rağmen, eğer devletler, bir grup halinde veya bir uluslararası örgüt çatısı altında karar alarak hedef devlete karşı ekonomik ambargo uygular ve devletin gündelik hayatını idame ettirmesini veya hayati kaynaklara ulaşmasını engeller ve bu eylemleri o devlette yaşanan insan hakları ihlallerini engellemek amacıyla gerçekleştirirse bunun da bir insancıl müdahale sayılabileceğine ilişkin görüşler bulunmaktadır.¹⁵ Ancak bu görüşler azınlıkta kalmaktadır.

3. İnsancıl Müdahale ve Müdahale Gereçlerinin Tarihsel Gelişim Süreci

a. XX. Yüzyıla Kadar Olan Gelişmeler

19. yüzyılın sonlarında, insancıl müdahale etrafında hala bugün devam etmekte olan tartışmanın ilk şekli, Anglo-Sakson ve kıta Avrupası düşünürleri arasında patlak vermiş; birinciler insancıl müdahaleyi doğal hukuk prensipleri çerçevesinde savunurken, ikinciler bunu pozitif hukuk ve devletlerin eşitliği ilkesine aykırı bularak reddetmişlerdir. Böylelikle, E. S. Creasy, W. E. Hall, H. Wheaton, T. J. Lawrence bir kampta, P. Pradier-Fodere, A. W. Heffter, F. von Liszt, T. Funck-Brentano ve A. Sorel öteki kampta yer almışlardır.¹⁶ Doğal olarak bu kamplaşmada birincilerin

¹⁴ Murphy, a.g.e., s. 13.

¹⁵ Aynı yer, s. 17

¹⁶ Robert Kolb, a.g.e. s. 123.

bireyci ve liberal, ikincilerin ise devletçi ve otoriter siyasi geleneklerden gelmeleri önemli bir rol oynamıştır. Fakat bu olgu daha önceye dayanan tarihi bir geçmişe sahiptir.

Güç kullanımının düzenlenmemiş olduğu 20. yüzyıl öncesinde, Antik Yunan'dan itibaren, bir savaşın hangi koşullarda haklı olacağı önemli bir sorun olmuştur. Tartışma, hangi şartlarda bu hakkın devreye gireceğine ilişkin yürütülmüştür. Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu döneminde bir anlaşma ya da ateşkesin ihlali, ülkesel hakların ihlali, elçilerin dokunulmazlık haklarının ihlali ve başka durumlarda güç kullanımının meşru sayılması gerektiği öne sürülmüştür.¹⁷ Öte yandan Roma döneminde, *Pax Romana*¹⁸(Roma Barışı) anlayışı güç kullanımı için temel hareket noktası sayılmıştır. Buna göre, yayılcı ve emperyal bir siyaset izleyen Roma, özellikle Livius ve Tacitus döneminde, kendisine yönelik yakın ya da uzak bir tehdit olarak saydığı durumlarda da savaşma hakkını ileri sürerek o devlete karşı, bugün önalcı/önleyici (pre-emptive/preventive) denilen tipte müdahalelerde bulunmuştur.¹⁹ Bu nokta, ABD ile Roma'nın benzer emperyal politikalar izledikleri yönündeki görüşler için önemli bir zemin sağlamaktadır.

13. yüzyılın ünlü din adamı ve düşünürü Aquinolu Thomas tarafından formüle edilen haklı savaş doktrini, meşruiyet konusunda uzun süre etkisini koruyacak bazı kriterler ortaya koymuştur. Bu kriterlerde ilki, savaşın meşru bir otorite tarafından ve açıkça ilan edilmek suretiyle yapılmasıdır. İkincisi, bu savaşın haklı bir nedene

¹⁷ Keskin, Funda, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, Mülkiyeler Birliği Vakfı, Ankara, 1998, s. 26'dan William Ballis, The Legal Positions of War: Changes in Its Practice and Theory From Plato to Vattel, The Hague, Nijhoff, 1937, s. 28.

¹⁸ Roma İmparatorluğu'nun görkemli dönemlerinde Pax Romana (Roma Barışı) "hukuk"la kavranan şiddetten arınmış, güvenli bir mekanın adıydı.

¹⁹ Brown, Chris, Sovereignty, Rights and Justice, Cambridge, Polity Press, 2002, s. 29.

dayanması, üçüncüsü de savaşın iyi niyetle yürütülmesi gerekliliğidir. Haklı savaş geleneğinin günümüzdeki takipçileri, bu kriterlere yenilerini de eklemişlerdir. Buna göre, savaşa son çare olarak başvurulması, savaşa girerken hedeflenen sonuçlara ulaşma şansının yüksek olması ve savaşın öngörülen olumlu sonuçlarının, olumsuz sonuçlardan fazla olması şartları getirilmiştir.²⁰

Haklı savaş öğretisinin geçerliği, devletin geçirdiği dönüşüme bağlı olarak etkisini 16. yüzyıldan itibaren yitirmiştir. Mutlak monarşilerin oluşturduğu yeni sistemdeki devletler, bundan böyle kendilerini, kendi iradeleri dışında herhangi bir kuralla sınırlamama anlayışını benimsemişlerdir. Bu çerçevede savaş da, ülke çıkarlarının korunması ve gerçekleştirilmesi için gerekli görüldüğü her durumda kullanılan bir dış politika aracı haline gelmiştir. Eşit egemenliğin ilk kez kabul edildiği 1648 Westphalia Anlaşması, hem devletlere kendilerini savunma hakkını vermiş, hem de bir devletin içişlerine karışılmasını yasaklamıştır. Devletler ise, kuvvet kullanımının kesin olarak düzenlenmediği bir uluslararası sistemde, kendi çıkarları için zararlı olduğunu düşündükleri birçok durumda, sistemin ikinci normu olan savunma hakkının genişletilmiş bir yorumuna dayanarak müdahalelerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla Westphalia'nın da pratikte devletlerin uygulamaları bakımından, müdahaleyi engellemediği, aksine, öngördüğü egemenlik anlayışı dâhilinde dış müdahaleye zemin yarattığı görülmektedir.²¹

Fakat Westphalia Anlaşması'nın asıl etkisi, kabul ettiği egemenlik anlayışı nedeniyle meşruiyet konusunda yeni bir sorunu gündeme getirmiş olmasıdır. Anlaşma ile kabul edilen devlet egemenliğinin değeri, hem içte hem de dışta düzeni sağlama kapasitesinden ileri gelmektedir. Bu çerçevede “iyi” olarak tanımlanan

²⁰ Orend, Brian, “Crisis in Kosovo: A Just Use of Force?”, *Politics*, 1999, cilt: 19, No. 3, s. 126–128.

²¹ Brown, *a.g.e.*, s. 35-37.

egemenliğin karşısındaki müdahale ise bir anormalliktir. Dahası, uzun dönemde karışmazlık ilkesinin sona ermesine yol açabileceği için tehlikelidir. İşte bu nedenle, temel norm olan egemenliği zorunlu olarak ihlal eden bir müdahaleyi meşrulaştırma gereği doğmaktadır.²² Dolayısıyla, bu dönemden itibaren meşruiyet sorunu giderek önem kazanmıştır.

Siyasi tarihteki bir diğer önemli gelişme olan 1815 Viyana Kongresi ile Avrupa'da yeni bir sistem başlamıştır. İngiliz hegemonyası tarafından denetlenen bu yeni sistemle oluşturulan Avrupa Uyumu'nda, hiçbir devletin Avrupa'da egemenliği ele geçirmemesi hedeflenmekteydi.²³ Dolayısıyla Avrupa'daki sınırlar güvenceye alınıyordu. Ancak önce milliyetçi akımların etkinleşmesi ve sonra da emperyalizmin doğuşu, güç kullanımını yeniden öne çıkarmıştır. Başta insani nedenler olmak üzere, çeşitli gerekçelerle diğer ülkelere müdahale eden Avrupalı devletlerin bu dönemde yürüttükleri emperyalist mücadele I. Dünya Savaşı'na kadar varmıştır. Savaşın çıkmasındaki en önemli nedenlerden biri olarak, çevre (sömürge) ülkelere serbestçe müdahale eden Avrupa ülkelerinin, bu bölgelerde yaşadıkları tıkanıklık sonucu, Avrupa içine yönelmeleri gösterilmektedir. Bu bağlamda, İngiliz hegemonyasına meydan okuyan Almanya'nın eylemleri, sistemin normlarına karşı olmuş ve Almanya sistemin baş tehdidi haline gelmiştir. Bu tehdidin bertaraf edilmesi ise savaşın başlıca gerekçelerinden birisini oluşturmuştur.

Savaş sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti (MC) ile kuvvet kullanımının ilk kez evrensel kurallarla düzenlenerek, sonradan Birleşmiş Milletler döneminde de geliştirilecek bir hukuki meşruiyet zemininin yaratılması ve kuvvet kullanımının

²² Malmvig, Helle, "The Reproduction of Sovereignties: Between Man and State during Practices of Intervention", *Cooperation and Conflict*, cilt: 36, No. 3, 2001, s. 254-255.

²³ Sander, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 4. bs., İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 131-133.

sınırlandırılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede savaş, tüm insanlığın barış ve istikrarına karşı görülmüştür. MC Misakı'nın Giriş bölümünde, tarafların savaşa başvurmama yükümlülüğünü kabul ettikleri belirtilmiştir. Kuvvet kullanımını tamamen yasaklamasa da²⁴, MC Misakı'nın evrensel bir referans çerçevesi olma iddiası önem taşımaktadır.

Ne var ki, siyasal bir parçalanmanın hâkim olduğu dünyada, MC Misakı hükümleri fiilen giderek görmezden gelinmiş ve anlamsızlaşmıştır. Çünkü ne bu hukuki yapının kuruluşunda inisiyatif alan ne de bu yapıyı uygulanabilir kılacak bir hegemon ortaya çıkmıştır. İngiltere (Britanya İmparatorluğu), savaşta yaşadığı kayıplar nedeniyle zayıflamış, Almanya, özellikle 1930'ların başından itibaren, kendi dış politikasını Versailles sisteminin yıkılması üzerine kurmuş, ABD ise MC üyesi bile olmamıştır. Bu şartlar altında, MC dönemi boyunca pratikte, ne evrensel kabul görmüş genel anlamda bir siyasal meşruiyet gerekçesi ne de bağlı kalınan bir hukuki meşruiyet koşulu söz konusu olmuştur. Bir bütün olarak her iki meşruiyet zemini de II. Dünya Savaşı'nın ardından Birleşmiş Milletler'in oluşumuyla yakından alakalı olmuştur.

b. Birleşmiş Milletler'in Kuruluşu Sonrası Dönem

BM Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği andan itibaren insancıl müdahale bağlamında bir kuvvet kullanımının hukuka uygunluğu tartışması başlamıştır. Çünkü

²⁴ Uyuşmazlıkların çözümünde önce barışçı yollarının denenmesini buyuran, bu yolla sonuç alınmadığında ise, ülkelerin 3 ay beklemeden sonra savaşa başvurabileceklerini ima eden 12. madde 1. fıkra hükmü ile bir saldırıya uğrayan ülkenin, MC Konseyi'nin harekete geçemediği durumlarda, gerekli önlemleri alma hakkını öngören 15. madde 7.fıkra hükmü, bu saptamanın başlıca gerekçeleridir. MC ile bu yorumlar için bkz: Keskin, Funda, a.g.e., s. 29-31 ve MC Misakı'nın ilgili maddelerinin metni için s. 209-211.

BM Antlaşması'nın 2(4) ve 51. maddeleri kuvvet kullanımına ilişkin genel hükümler içermekteydi. BM Anlaşması'nın, Madde 2(4) uyarınca, "tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı ya Birleşmiş Milletler'in amaçlarıyla bağdaşmaz bir başka biçimde güç tehdidinde bulunmaktan ya da güç kullanmaktan kaçınır". 51. madde ise güç kullanımını meşru müdafaa durumuyla sınırlamaktadır. Böylelikle, kuvvet kullanımı BM tarafından genel olarak yasaklanmış fakat insancıl müdahaleye yönelik tartışmalar Soğuk Savaş süresince devam etmiştir.

Famine Crimes (Açlık Suçları) başlığını taşıyan kitabında Alex de Wall, 1960'ların sonundaki Biafra krizinden başlayarak bütün Üçüncü Dünya krizlerinde, insani müdahale fikrinin, hükümet dışı organizasyonların (NGO'lar) artan müdahalesi yönünde nasıl bir gelişim gösterdiğini anlatır. Biafra olaylarının hemen öncesinde kurulan *Medecins Sans Frontieres* (Sınır Tanımayan Doktorlar) Batılı hükümet ve uluslararası yardım kuruluşlarının pratiklerine kıyasla daha saldırgan ve siyasallaşmış bir müdahale tipinin öncülüğünü yaptı. Örgütün kurucusu ve farklı dönemlerde Fransa'nın Sağlık ve İnsan Hakları Bakanlıklarını yürütmüş olan Doktor Bernard Kouchner, 1967 yılında gönüllü olarak bulunduğu Afrika'da, Nijerya'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan etmek isteyen Biafra'nın Ibo azınlığına karşı Nijerya askerlerinin yaptığı katliama şahit olmuş, Fransa'ya dönüşünde "müdahale hakkı" (*droit d'ingerence*) lehinde bir kampanya başlatmıştır. Biafra'da bulunduğu sırada Ibo'lara insani yardım ulaştırmaya çalışan Uluslararası Kızılhaç Örgütü mensuplarının da Nijeryalıların saldırılarına maruz kaldıklarını gören Kouchner,

tarafsız insani yardımın bir çözüm olmadığı kanaatine varmış ve askeri müdahalenin kaçınılmaz olduğunu daha o zamandan vurgulamaya başlamıştır.²⁵

Diğer yandan, Biafra'daki olaylar karşısında tepki gösteren iki hukukçu, Michael Riesman ve Myers Mc Dougal, 1969 yılında "İboları korumak için insancıl müdahale" (*Humanitarian Intervention to Protect the Ibos*) başlıklı bir andiç kaleme almışlardır. Bu andiçin amacı, böyle durumlarda tek taraflı insancıl müdahale hakkının meşru olduğunu ve bunun BM tarafından kurumsallaştırılması gerektiğini savunmaktır. Bu bağlamda Uluslararası Hukuk Derneği'ne (*International Law Association- ILA*) bir protokol taslağı hazırlaması teklif edilmiş ve nitekim ILA 1970'li yılların başında, bu andıca dayanarak, tek taraflı müdahalenin meşruiyetini değerlendirmeye yönelik bir raporlar dizisi hazırlamıştır.²⁶ Bu dizide göze çarpan en önemli özellik, insancıl müdahaleye BM Güvenlik Konseyi yoluyla meşruiyet kazandırma çabasıdır. Fakat o dönemin siyasi konjonktürü ve zihniyeti buna imkân vermemiş, nitekim BM Genel Kurulu 1980'li yılların ortasına kadar "her ne sebeple olursa olsun" müdahale kavramını reddetme yoluna gitmiştir.²⁷

İnsancıl müdahale tartışmasının Fransa tarafından uluslararası arenaya taşınması Soğuk Savaş'ın bittiği döneme rast gelmiş, bilindiği gibi bunu dünyanın çeşitli yerlerinde patlak veren ve insancıl müdahaleye yol açan çatışmalar izlemiştir. Bu arada Fransız Hükümeti'nin girişimleriyle BM Genel Kurulu, 8 Aralık 1988 tarih ve

²⁵ Hilpold, a.g.e., s. 441.

²⁶ Third Interim Report of the Subcommittee on the International Protection of Human Rights by General International Law, *ILA Report of the Fifty-Sixth Conference 217*, (New Delhi, 1974)

²⁷ Declaration on the Inadmissibility of Intervention; (1965), Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation; (1970), Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations, (1987)

43/131 sayılı kararıyla, bir devletin halkına yardım edemediği acil durumlarda, başka devletlerin ve/veya insancıl örgütlerin engelsiz biçimde yardıma gelmelerine izin verilmesini kabul etmiştir. Söz konusu kararda insanların yaşamını koşullarını iyileştirme ve şiddetten arındırmaya yardımcı olan vasıtalar kast edilmiştir. BM Genel Kurulu'nun söz konusu kararında belirtilen öğeler günümüzde tartışılan insancıl müdahaleyle kavramsal olarak bağlantı olsa da eylemsel anlamda benzerlik taşımamaktadır. Fakat bu karar, insancıl müdahale kavramının uzun tarihi dönemecinde bir dönüm noktası ve bu kavramın uluslararası meşruiyet yönündeki ilk adım olmuştur.

1991 Körfez Savaşı sırasında Iraklı Kürtlerin Saddam Hüseyin'in şiddetine karşı uluslararası toplum tarafından yasal olarak korunmasına imkân veren ve BM Antlaşması'nın VII. Bölümü gereğince bu durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğine hükmeden 688 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ise insancıl müdahale konusunda uluslararası hukuk ve siyasi eylemi bağdaştıran bir ilk oluşturmaktadır. Bir kez daha Fransa'nın çağrısı üzerine toplanan Güvenlik Konseyi'nde tarihi bir konuşma yapan dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Roland Dumas, “bir milletin canını kurtarmanın en az hukuk kadar önemli olduğunu ve buna hiç kimsenin kayıtsız kalamayacağını” dünya kamuoyu önünde vurgulamıştır.²⁸ O günden beri, gerek BM Genel Kurulu, gerekse Güvenlik Konseyi, bu yönde 200'den fazla karar almışlardır.²⁹

BM Genel Kurulu'nun yıllık toplantısında (1999), dönemin Genel Sekreteri Kofi Annan şu temel soruyu sormuştur: “Eğer insancıl müdahale gerçekten egemenliğe

²⁸ Aktaran; Nasser Eddine Ghazali, “Heurts et malheurs du devoir d'ingerence humanitaire”, *Relations Internationales et Strategiques*, 1991-3, s. 84.

²⁹ Kouchner, Bernard, *Les Guerriers dela Paix*, Grasset, Paris, 2004, s. 462.

karşı kabul edilemez bir saldırı oluşturuyorsa, Ruanda ve Srebrenica’da tank olduğumuz olaylar karşısında nasıl davranmalıyız? İnsan olarak var oluşumuzun dayandığı tüm ilkeleri çiğneyen ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine karşı ne yapmalıyız?”³⁰ İnsancıl müdahale sorunsalı böylelikle ilk kez bir BM Genel Sekreteri tarafından doğrudan ve resmen dile getirilmiş, bu da devlet egemenliğinin sınırlarının uluslararası toplum düzeyinde tartışmaya açıldığı yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

Görülmektedir ki başlangıçta BM Antlaşması çerçevesinde kabul görmesi imkânsız olan bu kavram, tüm siyasi ve hukuki engellere karşın, elli yılda BM’nin en yüksek siyasi karar organı olan Güvenlik Konseyi’nde ele alınacak kadar uzun bir yol kat etmiştir. Bu yol, Mart 2003’te Irak’a müdahale konusu etrafında şiddetli bir kutuplaşmaya sahne olan Güvenlik Konseyi’nde tıkanmıştır.

³⁰ Annan, Kofi A., Secretary General’s Speech to the 54th Session of the General Assembly, 20 September 1999

B. İNSANCIL MÜDAHALE, İNSAN HAKLARI VE EGEMENLİK

İnsani müdahalenin hukukiliği konusundaki tartışma, aslında devletlerin sınırsız egemenlik hakkını savunanlar ile insan haklarının kayıtsız koşulsuz savunucuları arasında olmaktadır.³¹ Bu tartışmaların ayrıntılarına girmeden önce bu ilkelerin içeriği ve uluslararası topluluktaki şu andaki yerinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

1. İnsan Haklarının Gelişimi

a. İnsan Hakları Kavramının Tanımlanması

İnsan haklarını “her insanın doğuştan sahip olduğuna inanılan ve dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez nitelikte oldukları kabul edilen haklar”dır şeklinde tanımlayabiliriz.³² Yaşama, düşünme, düşündüğünü ifade etme, can ve malını koruma gibi hakları bu genel kavram içine sokabiliriz. Günümüzde, insan hakları kavramı, hukuki, siyasi ve felsefi tartışmaların merkezinde yer almakta; devletlerin iç ve dış politikalarının meşruiyetinin sorgulanmasında kullanılmaktadır. Artık evrensel insan hakları ile uyumlu olmayan siyasi ve hukuki rejimlerin, meşruluk sıfatını kazanmaları mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte insan hakları kavramının tanımı, içeriği, kapsamı ve düşünsel temelleri üzerindeki tartışmalar sona ermemiştir.

İnsan hakları, “kişinin sırf insan olması hasebiyle sahip olduğu haklar” olarak tanımlanmakta, ancak bu tanım “hak” ve “insan” kelimelerine verilen anlamlara göre

³¹ Brenfors, Martha. & Petersen, Malene Maxe, “The Legality of Unilateral Humanitarian Intervention-A Defense, *Nordic Journal International Law*, cilt: 69, 2000, s. 456.

³² Hilpold, *a.g.e.*, s. 445.

değişime uğramaktadır.³³ İnsan haklarının kaynağı ve temellendirilmesi konusunda ise, tarihsel süreçte çoğunlukla “doğal haklar” görüşü dayanak olmuştur³⁴. Bu görüşe göre; insanın doğuştan sahip olduğu haklar vardır ve bunlar mutlak, devredilemez ve vazgeçilemez niteliktedir. Bu haklar devletten ve toplumdan önce var olup zaman ve mekândan bağımsızdır; bütün insanlar bu haklara sahiptir. Hakların devlet tarafından verilmediği, devlet kurulmadan önce de var olduğu görüşüyle, baskıcı rejimlere karşı özgürlüklerin güvence altına alınmasında önemli adımlar atılmıştır.

İnsan hakları kavramı daha önce ortaya çıkmakla beraber kavramın asıl gelişmesi İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte olmuştur. Savaş devam ederken, demokrasi cephesini oluşturan devletler, savaş sonu ana hedeflerinin insan hak ve özgürlüklerinin sağlanması olarak belirlediler. O yıllarda insan haklarının uluslararası bir koruma düzenine kavuşturulmasının savaşların önlenmesinde ve yapılacak olan barışın uzun süreli olmasında etkili olacağı görüşü (özellikle İngiltere ve ABD'de) yaygınlaştı.³⁵ Bu fikir akımları, BM Antlaşması'nda kendisine yer buldu. Antlaşma, dünya barışı için insan haklarının global bir biçimde sağlanmasının önemini belirtti. Böylece, bir yandan insan hakları ve temel özgürlükler uluslararası hukuk alanına çıkarılmış, diğer yandan da bu haklara evrensel bir değer tanınmış oldu.³⁶

³³ Selçuklu, Enver Erdem, İnsan haklarını anlamak, <http://www.dusuncegundem.com> Haziran, 2007, sayı: 25

³⁴ Knudsen, Tonny Brems, 'Humanitarian Intervention Revisited: Post-Cold War Responses to Classical Problems', The United Nations: Peace and Force (der. Michael Dug), London, Frank Cass Pres, 1997, s.153.

³⁵ Kapani, Münci, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, 3 Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 20–21.

³⁶ Aynı yer. s. 21

b. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişim Süreci

İnsan hakları, temelde, insanlığın tarihsel süreç içerisinde meydana getirmiş olduğu kültürel değerlerin bir birikimini yansıtır. Disiplinin felsefi kökleri çok daha eskilere gitmekle beraber, asıl on yedinci ve on sekizinci yüzyıllar içinde gelişen ve “insan hakları doktrini” olarak adlandırılan bu düşünce akımı, insanların sırf insan olmak sıfatıyla doğuştan birtakım dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez haklara sahip oldukları görüşünü yaymaya çalışıyordu. O zamana kadar sınırsız olan devlet gücünü sınırlandırmayı ve insanları baskıdan korumayı amaçlayan bu doktrine göre devlet, kendi yarattığı hukuktan önce var olan doğal hukukla bağlıydı ve insanların bu hukuktan kaynaklanan doğal haklarına saygı göstermek zorundaydı.³⁷ Giderek güçlenen ve yaygınlaşan bu inanç, 1776 Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi ve 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Bildirisi ile ilk resmi açıklamalarına kavuştu.³⁸ İnsan hakları düşüncesi, toplumsal ve siyasal devrimler ile doğal haklar görüşünün topluma yansması ve yeni düzenler kurulmasından sonra, daha çok bireysel girişimlerle gelişim göstermiştir.³⁹ İnsan haklarının adalet, eşitlik, özgürlük, güvence, direnme boyutları dikkate alınarak kategorileştirilmesine de gerek duyulmuştur.

Bu kategorilerden *Birinci Kuşak Haklar* olarak tarif edilen hakların oluşum dinamiklerini 17. ve 18. yüzyıl sosyal felsefesinde buluruz. Özellikle, Fransız (1789) devrimi, bu hakların oluşumunda belirleyici olmuştur. Bu haklara göre bireyin devlet karşısında dokunulmaz “özel alanı” vardır. Devlet bu alanı güvence altına alır: yaşama hakkı, düşünce özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, mülkiyet

³⁷ Coşkun, Vahab, İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s. 155

³⁸ Kapani, a.g.e., s. 17

³⁹ Çeçen, Anıl, İnsan Hakları, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995, s. 40

hakkı, eşitlik hakkı, seçme-seçilme hakkı gibi haklar bu kategoride gösterilir.⁴⁰

İkinci Kuşak Haklar, 19. yüzyılda başlayan, devletlerin daha çok sosyal sorumluluklarına gönderme yapan haklarıdır. Bu haklar devletin vatandaşa hizmet sunma görevleriyle ilintilidir: sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı, sağlık, kültür, çalışma hakkı gibi haklar ikinci kuşak haklar kısmına dâhil edilir.⁴¹

Üçüncü Kuşak Haklar olarak tanımlandırılan haklar ise dayanışma ve katılım kavramlarında anlam bulur. Bu kuşak haklar kategorisinde aktivist bir yönelim vardır: bu grup içerisinde çevre, barış, gelişme, katılım, seçilme, kültürel mirası koruma haklarını sayabiliriz. Kuşkusuz bu hakların bir bütün olarak anlam bulması demokratik bir devlet yapılanması içinde mümkündür. Hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik devlet yapısı insan haklarının gelişimi için de yaşamsal bir öneme sahiptir.⁴²

İnsanlığın “insan hakları” için verdiği mücadelenin tarihi çok eskilere dayanmakla beraber, terim olarak “insan hakları”nın (human rights, droit de L’homme, Menschenrechte) kullanılması oldukça yenidir. İnsan hakları terminolojisi incelendiğinde “insan hakları” teriminin İngiliz dilinde 1940 yılından önce neredeyse hiç kullanılmadığı görülecektir. Her ne kadar bu devirde “Doğal Haklar” ve “İnsan Hakları” terimleri kullanılıyorsa da, bu terimler günümüzün “insan hakları” penceresinden bakıldığında farklı fikirleri ve önemli uygulamaları ifade ediyorlardı.⁴³ Bir başka ifadeyle “insan hakları” terimi gerek doğrudan doğruya insan aklının

⁴⁰ Gemalmaz Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Haklarının Genel Teorisine Giriş, Beta Yayınları, İstanbul, 1993, s. 283.

⁴¹ Knudsen, a.g.e., s. 154.

⁴² Aynı yer, s. 157.

⁴³ Lindholm, Tore, İnsan Haklarının Ortaya Çıkması ve Gelişmesi: Kültürler ve Dinler Arası Diyalog Çerçevesinde Bir Bakış, DBB Yayınları, Diyarbakır, 1998, s. 44.

ürettiği bir kavram, bir düşünce olarak, gerekse de özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında özerk bir hukuk disiplini çerçevesinde İnsan Hakları Hukuku kurumsallaşması olarak, tarihsel evrimin belirli bir aşamasında ortaya çıkmış ve somutlaşmıştır; bir birikimin ürünüdür.⁴⁴

“İnsan hakları” ifadesi II. Dünya Savaşı’ndan sonra yaygınlık kazanmış ve bu ifadenin kullanılmasını teşvik eden, BM’deki görevi esnasında dünyanın bazı bölgelerinde insan hakları kavramının kadın haklarını da kapsadığının anlaşılmadığını gören Eleanor Roosevelt olmuştur.⁴⁵ Başkan Roosevelt ve Churchill, daha 1941 yılında, yani II. Dünya Savaşı devam ederken, Atlantik Şartı’nda insan haklarının önemini belirtmişler ve 1942 tarihli “Birleşmiş Milletler Bildirisi”nde amaçlarını kesinlikle ortaya koymuşlardı. Bu belgede yaşama, özgürlük, bağımsızlık ve din serbestliği olarak “dört temel ilke” vardı. Bu çalışmalar savaştan sonra hız kazanmış ve nihayet 1948 yılında BM Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ni (İHEB) kabul etmiştir. Bu tarihten sonra insan haklarının çeşitli sözleşmelerde yer aldığını görmekteyiz⁴⁶. Ayrıca, 1950 yılında Avrupa Konseyi (AK) de, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni (AİHS) onaylamıştır.⁴⁷ Bu itibarla, insan haklarının evrensel ve mutlak bir nitelik kazanmasının ve bir insan hakları standardının oluşmasının, II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan uluslararası sistemin bir ürünü olduğunu belirtmek mümkündür.

⁴⁴ Gemalmaz, a.g.e., s. 334–335.

⁴⁵ Cranston, Maurice, İnsan Hakları Nelerdir?, çeviri: Atilla Yayla, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993, s. 251

⁴⁶ Kapani, a.g.e., s. 20

⁴⁷ Adı geçen belgelerin metinleri için bkz: Muzaffer Sencer, Belgelerle İnsan Hakları, Beta Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 47–51, s. 398–411. AİHS’nin İngilizce metni için bkz: Osman Doğru, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları ve Avrupa Sözleşmesi, Kazancı Kitap, İstanbul, 1994, s. 283–305

Bu sözleşmeler, uluslararası ilişkilerin en önemli aktörlerinden olan devletlerin ulusal ve uluslararası düzeydeki faaliyetlerinde her zaman aynı düzeyde ciddiye alınmamıştır. İnsan haklarına verilen önem, söz konusu devletlerin menfaatlerine aykırı olmadığı sürece artmış fakat sınırlayıcı yaptırımlar, engeller söz konusu olduğunda ise bu tür hakların çoğunlukla önemsenmediği gözlenmiştir.

c. İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecilik (Rölativizm)

Evrensellik, kavram olarak tüm insanlar için her zaman ve her yerde geçerli olma özelliğidir. İnsan doğası dil, din, cins ve ırk ayrımlarına bağlı olarak değişmediği için ondan kaynaklanan haklar da yeryüzünün hangi bölgesinde yaşarsa yaşasın tüm insanlar için aynı olmalıdır. Ancak, evrensel olarak kabul edilen insan hakları kavramının tarihsel bir aşamada Batı'da ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Oysa bu durum evrensel olmanın aksine zaman ve mekân bakımından sınırlı bir tarihsel olguyla karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Bugün insan hakları alanındaki en önemli gelişmeye baktığımızda, bu hakları korumanın ve geliştirmenin devletlerin bir iç sorunu olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun haline geldiğini görmekteyiz.

İnsan haklarının evrensel olduğunu savunanlara göre; Batı'da doğmuş olması, insan haklarının kültürel olarak göreceli olmasını gerektirmez. Çünkü insan hakları, kültürel farklılıkları aşan, daha doğrusu bütün kültürlerde var olduğu ümit edilen bir değeri, yani insan onurunu korumaya yönelik taleplerin ortak adıdır. Donnelly, insan onurunun evrensel olduğunu iddia etmektedir.⁴⁸ Fakat insan onurunun da, haklarının da korunabilmesinin maddi ve manevi zenginliğin birlikte sağlanmasıyla olabileceğinin üzerinde durmaz. İşkence, soykırım, katliam gibi konularda

⁴⁸ Donnelly, Jack, Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, çeviri: Mustafa Erdoğan-Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 28-37

uluslararası bir mutabakat olduğu açıktır. İnsan haklarının ne olduğu konusundaki tartışmalar serbestlik-özgürlük konusuna öncelik veren⁴⁹, eşitliğe öncelik veren⁵⁰, ve bunların ikisi arasında denge kurmaya çalışanlar⁵¹ arasında devam etmektedir.

İngiltere soylularının Kral John'a kabul ettirdikleri 1215 tarihli Magna Carta ile başlayan seçkinlerin ayrıcalığının belirli bir çerçeveye oturtulması dönemi, uzun deneyimlerden ve mücadelelerden sonra yerini, başlangıçta teorik olarak da olsa, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bireyin haklarının korunmasına öncelik verilmesi dönemine bırakmıştır. 1948 yılında BM tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi evrensel bir insan hakları anlayışının oluşmasıyla ulaşılmış bir nokta değildir⁵². Batı'nın kendi koşullarından, özellikle II. Dünya Savaşı'nda merkezi ülkelerin Dünya pazarlarının paylaşımı konusundaki anlaşmazlıkları nedeniyle ortaya çıkan koşulların bir ürünüdür. Kuçuradi, insan hakları belgelerinin “iyi bir niyetle ama insan hakları ve haklarla ilgili özgürlük, kültür, gelişme gibi kavramların yeterli felsefi temelli bilgiye dayanmadan hazırlandığını ifade ederken, bu belgelerdeki kavram karışıklıklarının karar ve eylemleri etkileyerek bu belgeleri oluşturanların amaçlarına ters düşen sonuçlara yol açabildiği”ni öne sürmektedir⁵³.

Modern anlamda “İnsan Hakları” kavramı 16. ve 17. yüzyılda Batı'nın ekonomik ve toplumsal dinamiklerinden doğmuş ve bu kavramı ilk sistematize eden de İngiliz düşünür John Locke olmuştur. Bu tarihi gerçek, kültürel rölativizmi düşüncelerinin

⁴⁹ Rawls, John, A Theory of Justice, Oxford Univ. Press, Oxford, 1973, s. 75

⁵⁰ Lukes, Steven, “Can A Marxist Believe in Human Rights”, Praxis International, cilt: 1, No. 4, January, 1982, s. 344

⁵¹ Dworkin, Ronald, Taking Rights Seriously, Harvard University Press, London, 1978, s. 22

⁵² Gürses, Emin, İnsan Hakları Diplomasisi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 16

⁵³ Kuçuradi, Ioanna, ‘Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri’, İnsan Hakları Gelişimi Sempozyumu, Boğaziçi üniversitesi, İstanbul, 13 Aralık 1997

mihenk taşı haline getiren bazı düşünürler tarafından insan haklarının evrenselliği için bir engel olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu düşünceler Post-Modernistler olarak adlandırılan ve Batı’da rağbet gören bir grup tarafından savunulmaktadır. Kültürü, ahlaki doğruların veya kuralların yegâne geçerlilik kaynağı olarak gören bu düşünürler temelde, Batı kültüründen kaynaklandığı için insan haklarının evrensel olduğunun iddia edilemeyeceğini; evrensellik iddiasının, insan haklarının menşei olan Batı kültürünün diğer kültürlerle üstünlüğünü kabul etmek anlamına geldiğini; ayrıca Batılı olmayan ülkelerin, Batı’nın insan hakları dayatmasını kabul etme gibi bir yükümlüklerinin de bulunmadığını savunmaktadırlar.⁵⁴

“Kültürel görecilik” (rölativizm) olarak adlandırılan bu düşünce akımını savunanların sayısı son yıllarda büyük oranda artmıştır. Bunların başında, “Medeniyetler Çatışması” tezi ile oldukça popüler olan Samuel Huntington gelmektedir. Huntington, temel bir öncüden hareket eder: uygarlıklar ve kültürler birbirlerinden farklıdırlar, çünkü onlarda hâkim olan kavramlar özde birbirlerinden farklıdır. Bu nedenle Batı uygarlığının bir ürünü olan bireycilik, liberalizm, anayasal yönetim, eşitlik, özgürlük, yasa hâkimiyeti, demokrasi, serbest pazar, laiklik ve insan hakları gibi kavramların, İslami, Hindu, Budist veya Ortodoks Hıristiyan kültürlerde yaşama şansı bulması imkânsızdır. Batı’nın bu tür kavramları yaymaya çalışmasını “insan hakları emperyalizmi” olarak nitelendiren Huntington’a göre, bu çabalar karşı bir tepkiyi ve yerli değerlerin bir yeniden tasdikini doğurmaktadır.⁵⁵

Kültürel rölativizm tezleri, Post-Modernistler olarak adlandırılan ve Batı’da son 20–30 yıldır epey rağbet gören bir grup tarafından da hararetle savunulmaktadır.

⁵⁴ Türkmen, a.g.e., s.128

⁵⁵ Huntington, Samuel, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, çev. Cem Soydemir, Mehmet Turhan, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2006, s. 146

Postmodernistlere göre, Batı'nın Descartes'le başlayan 18.yüzyıl Aydınlanma düşünürleri ve Kant'tan geçerek pozitivizmle doruk noktasına ulaşan kültür ve geleneklerden arınmış evrensel bir insan, evrensel bir akıl, evrensel nesnel bir doğru olduğu anlayışı vardır ve bu anlayış Batı-Avrupa sömürgeciliğinin ideolojik bir aygıtı olarak iş gören ve gerçeği yansıtmayan bir anlayıştır. Oysa bütün kültürler, bütün kavramlar birbirine eşittir, nesnel ve evrensel hiçbir kültür, hiçbir kavram yoktur. Dolayısıyla, Avrupa kültürünün bir ürünü olarak “insan hakları” da evrensel değildir.⁵⁶

İnsan haklarının rölatif olması başlıca iki şeyi ifade eder: birinci olarak, insan haklarının zorunlu olarak Batılı toplumların kültürlerinin, bu kültüre özgü değer ve normların korunması anlamına gelmez. İkinci olarak Batılı olmayan herhangi bir kültürün mensuplarının, insanın temel değer ve onurunu çiğneyen uygulamaları yerel kültürlerine dayanarak haklı göstermeye çalışmaları da kabul edilemez⁵⁷. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da şudur ki, insan haklarının ahlaksal evrenselliği “uluslararası normatif evrenselliğe” ulaşmıştır.⁵⁸ Çünkü hemen hemen bütün devletler evrensel bildiri ve sözleşmelerde benimsenen hakları güvence altına almayı, en azından söylem düzeyinde onaylamışlardır.

Sonuç olarak kültürel rölâтивistler bir bakıma haklı olsalar bile, bu insanoğlunun en temel haklarını kapsayacak düzeyde değildir. Wright ile ancak şu söylendiğinde aynı fikirde olunabilir: “İnsani müdahale öğretisini gözardı edecek düzeye ulaşacak şekilde kültürel bilinemezlik (agnosticism) ya da ahlaki rölâтивizme teslim olmak;

⁵⁶ Arslan, Ahmet, İnsan Hakları ve Kültürel Görecilik, DBB Yayınları, Diyarbakır, 1997, s. 96–97

⁵⁷ Erdoğan, Mustafa, ‘İnsan Hakları ve Türkiye’, Yeni Türkiye, sayı: 21, 1998, s. 136

⁵⁸ Selçuklu, a.g.m., s. 2

kültürel küstahlık, etnikçilik⁵⁹ ya da diğer kültürlerle kendi değerlerimizi yansıtmaktan daha az ciddi bir hata değildir. Örneğin, açık bir terör nedeniyle kendi ana toprağından kaçan bir kabile, potansiyel müdahalecinin kavradığı şekilde kültürel bir eylem yapmaktan çok gerçekten çok ızdırap çekiyor olabilir.⁶⁰

2. Egemenlik ve İnsancıl Müdahale

a. Egemenlik Anlayışının Gelişimi

Modern uluslararası sistemin belki de en önemli özelliğı, bugün bizim de bildiğimiz şekliyle dünyanın egemen devletlere bölünmesidir. Devletin egemenliğı, yüzyıllardır uluslararası ilişkilerin temel kurallarının ve uygulamalarının belirleyicisidir ve uzun zamandır uluslararası hukukun üstün normatif temeli olarak algılanmaktadır. Klasik tanımına göre “egemenlik”, devletin kendi toprakları üzerindeki bütün kişiler ve şeyler üzerindeki en yüksek yetki sahibi olma gücünü ve yurtiçi yurt dışındaki bütün vatandaşları kapsar. Topraklar ve vatandaşlar üzerindeki üstünlük kavramının içinde dışa karşı egemenlik; yani, diğer devletlerden bağımsızlık ve devletin egemenliğinin dokunulmazlığı da vardır. Egemen devlet, dış müdahalelere korunmuş, uluslararası ilişkilerin hem temel birimi ve hem de en yüksek sivil yetkesi olarak da ortaya çıkmaktadır.

Egemenlik, bir devletin, otorite yapısını ve sınırları içerisindeki bu otoritesini etkin bir biçimde kullanabilmesini ifade etmektedir. Egemenlik, hem bir kural koyma

⁵⁹ Ethnocentrism; “Etnikçilik, etniklik kavramından hareketle diğerlerinden farklılığın ileri sürülerek yönlendirilen çabalar...”, Kaya, Alp, Kavramsal Nitelikleriyle “Ulus, Milliyetçilik ve Atatürk”ün Milliyetçilik Anlayışı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), H.Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1999, s. 19

⁶⁰ Wright, R. George, “A Contemporary Theory of Humanitarian Intervention”, Florida Journal of International Law, cilt: 4, 1989, s. 444

otoritesi hem de bu kuralı uygulayabilme kapasitesidir. Egemenlik anlayışının gelişimi uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Jean Bodin *Egemenliğin Altı Kitabı (1576)* adlı eserinde egemenlikten bahsetmiştir. Bodin'e göre egemenlik bir devletin diğerinin işlerine karışma veya bir başka devlet üzerinde kuvvet kullanma hakkını elinden alır nitelikte değildir. Aksine Bodin, kitabında, devletlerin bir diğerinin bölgesine kendi devletlerinin çıkarlarını sağlamak amacı için saldırma hakkına sahip olduğunu savunmuştur.⁶¹ 1714–1767 yılları arasında yaşamış olan Vattel, bir ulusun bütün üyelerini koruma sorumluluğu bulunduğunu ve bunun da bir ulus olmanın gerekliliği olduğunu yazmıştır. Vattel, bir egemenlik kavramına içten şekilde bağlıdır ve egemenin egemenlik alanına girilmemesi gerektiğini savunmuştur. Hatta Vattel, bir egemenin uyruklarına davranışının tamamen kendi tasarrufu olduğunu ve hiçbir yabancı kuvvetin buna karışmaya hakkı olmadığını söylemiştir. O'na göre yabancı bir devletin bu duruma müdahale edebilmesinin tek yolu halkın yardım istemesi olabilir ve ancak bu istek üzerine devletin yardıma gitmesi gerekir.⁶² Egemenlik anlayışının uzun bir değişimi içinde barındıran bir gelişim süreci geçirdiğini dikkate aldığımızda günümüzdeki yansımalarını incelemek gerekir. XX. yüzyılda egemenlik anlayışı birçok araştırmacı, uzman tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Prokhovnik, egemenliği; “yasal ve politik otoritenin yerini, politik gücün kullanımını ve uluslararası düzeyde politik toplumun bağımsız statüsünü tanımlayan, kural

⁶¹ Jean Bodin (K.Mc.Rae trans, 1962) ‘Six Books of a Commonwealth’, (aktaran Murphy, a.g.e., s.42, dipnot 35)

⁶² Murphy, a.g.e., s.45

koyanlar ile bu kurallara uyanlar arasındaki ilişkiyi açıklayan bir kavram” olarak belirtmiştir.⁶³

Egemenlik ilkesinin, biçimsel algılanışı ile uluslararası ilişkilerde anahtar kural olduğu konusunda çok az şüpheye yer olabilir. Ancak bununla birlikte egemenlik durağan değildir, içerik ve etkinlik alanı olarak değişikliklere açıktır.⁶⁴ Bu nedenle mutlak bir terim olarak görülmez. Modern dünyadaki pek çok gelişmeler, “çok kutsal” (*sacrosanct*) ulusal egemenlik ülküsüyle ters düşmektedir.⁶⁵

20’inci yüzyıl içinde uluslararası topluluktaki dinamik değişiklikler, klasik devlet egemenliği kavramına meydan okumuştur. Soğuk Savaş’ın bitişi, Yeni Dünya Düzeni’nin ortaya çıkışı ve devletler arasındaki artan bağımlılık egemen devletler sistemini tehdit etmektedir.

Ulus-devlet, küreselleşmenin sonucu olarak uluslararası toplumda artık tek karar verici makam değildir. “Artık egemenlik, devletlerin kendi topraklarında olan olaylar üzerinde sınırsız bir üstünlük sağlamasına olanak vermemektedir... Karmaşık karşılıklı bağımlılık durumunda egemenliğin devletlere sunduğu şey, ya diğer devletlerin çıkarlarının zararına kullanılabilir ya da diğerlerinin piyasalarını etkileme ve dolayısıyla değişimden daha büyük kazançlar sağlama karşılığında pazarlık konusu yapılabilecek meşru otoritedir”.⁶⁶

⁶³ Prokhovnik, Raia, “The State of Liberal Sovereignty”, British Journal of Politics and International Relations, vol. 1, 1999, s. 64

⁶⁴ Scheffer, David, ‘Towards A Modern Doctrine of Humanitarian Intervention’, University of Toledo Law Review, cilt: 23, 1992, s. 253–258

⁶⁵ Brenfors & Petersen, a.g.e., s. 460

⁶⁶ Kingsbury, Benedict, “Sovereignty and Inequality”, European Journal of International Law, vol: 9, 4, 1998, s. 617, <http://www.banyansociety.org/poldev/globprocon/SovereigntyandInequality.html>

Hükümetler arası örgütler tarafından ilan edilen kuralların hem yoğunluğu hem de derinliği artmaktadır.⁶⁷ Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının önemi, hiç bugünkü kadar olmamıştı. Buna ek olarak, sınır ötesi sanayi ve pazarlar, küresel kapitalizmle birlikte, ulus devletin iktisat üzerindeki etkisini azaltmış ve uluslararası düzenlemelerin gerekliliğini artırmıştır. Dünyamızın bugün sahip olduğu esas sorunlar terör, uyuşturucu ticareti, kitle imha silahlarının yayılması ve başka evrensel sorunlardır ve sınırlardan bağımsızdır.

Uluslararası hukukun normatif değeri olan egemenlik kavramı, normatif devrim olarak adlandırılan şey tarafından aşındırılmıştır.⁶⁸ Bununla, uluslararası alanın bir sorunu olarak insan hakları üzerine artan odaklanma kastedilmektedir. İnsan haklarının evrenselliği ve dokunulmazlığının kabulü, devletin kendi vatandaşları üzerindeki üstünlüğünü belirgin şekilde sınırlamıştı⁶⁹ Artık bir devletin vatandaşlarına istediği gibi davranması kabul edilmemektedir; çünkü dış baskılardan özgürlük güvencesi, iç baskıların üzerine çekilen bir perde durumuna gelmektedir.⁷⁰

Ayrıca, egemenlik, uluslararası ilişkilerin hala temel bir kuralıdır. Bununla birlikte, mutlak değildir; fakat yatay olarak, artan karşılıklı bağımlılık yoluyla; dikey olarak da, örneğin etnik özerklik istekleri yoluyla ve normatif açıdan insan hakları isteklerine verilen artan normatif ağırlık yoluyla sorgulanmaktadır.⁷¹

⁶⁷ Kingsbury, a.g.m., s. 611

⁶⁸ Hoffmann, Stanley, “The Politics and Ethics of Military Intervention”, Survival, vol. 37, 4, 1995, s. 31

⁶⁹ Abiew, Francis Kofi, “The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention”, Kluwer Law International, The Hague, The Netherlands, 1999, s. 63

⁷⁰ Koskenniemy, a.g.m., s. 407

⁷¹ Hehir, a.g.m., s. 45

b. Egemenlik ile İnsancıl Müdahale İlişkisi

Egemenlik- İnsancıl Müdahale sorunsalı bugüne dek ne denli bir çelişki oluşturduğu, siyasal düşüncenin farklı kutuplarının düşüncelerine de yansımıştır. Henry Kissinger'e göre insancıl müdahale 'Yeni anlayışa göre, geleneksel egemenlik kavramı ve diğer ülkelerin içişlerine karışmama ilkesi, evrensel barış ve adaletin önündeki en büyük engelleri oluşturmaktadır.'⁷²

Egemenlik tartışmasız uluslararası sistemin temel yapı taşlarından biri olmuştur. Soğuk savaş sonrasında yeniden yapılanan dünya sistemi çerçevesinde tek kutuplu dünya düzeni kurma eğiliminde olan ABD, ulusal çıkarlarını ön planda tutarak egemenliğin ulusal bir mesele olmadığı görüşünü dile getirmiştir. Bu gelişme yalnız ABD tarafından ortaya koyulmamıştır. Özellikle, insanlığa karşı olan devlet içi uygulamaların ulusal devletlerin yetkileri sınırlarında kalamayacağı şeklinde bir düşünce oluşmuştur. 1990'lı yılların ilk doğrudan insancıl müdahale deneyimleri sonucunda 'sorumluluk olarak egemenlik' doktrini uluslararası norm olarak yükselmeye başlamıştır. Nitekim BM Genel Sekreteri Kofi Annan, bu konuda ilk adımı atmış ve Eylül 1999'da Genel Kurul'un açılış konuşmasında egemenlik-insancıl müdahale sorunsalını uluslararası toplum önünde tartışmaya açmıştır.⁷³

Aynı dönemde Kofi Annan, kaleme aldığı ' İki Egemenlik Kavramı' başlıklı makalesinde, devlet egemenliğinin temel anlamının yeniden tanımlamakta olduğunu ve çağlar boyunca tersi uygulanmış olmasına rağmen bugün artık devletlerin halkların hizmetinde olduğunu ifade etmiştir⁷⁴. Bununla BM Antlaşması'nın

⁷² Henry Kissinger, Does America Need a Foreign Policy: Towards a Diplomacy for the 21st Century, New York, 2001, s. 234.

⁷³ Abiew, a.g.m., s. 66.

⁷⁴ UN Press Release, SG/SM/6938, 25 Marts 1999.

hedefinin birey haklarını ihlal edenlerin değil, bireylerin haklarını korumak olduğunu ifade etmiştir.

Egemenlik-İnsancıl Müdahale üzerine yapılan tartışmalarda dönüm noktasını Kanada Hükümeti'nin bağımsız bir Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (International Commission on Intervention and State Sovereignty) kurması oluşturmuştur. Komisyon yayınladığı raporda⁷⁵ tartışmayı 'müdahale hakkı' yerine 'koruma yükümlülüğü' konusunda bir tartışma olarak yeniden tanımladı.

Komisyonun konuyu bu şekilde ifade etmesinin dört büyük avantajı vardır. Öncelikle, olaya müdahale etmeyi düşünen tarafın değil, destek arayan veya desteğe ihtiyacı olan tarafın açısından bakılmasını sağlar. Böylece gerçekten üzerinde durulması gereken nokta üzerinde, yani toplumları katliamlardan, kadınları sistemli tecavüzlerden ve çocukları açlıktan koruma görevi üzerinde yoğunlaşılabilir. Ayrıca bu ifade tarzı bu konudaki sorumluluğun öncelikli olarak söz konusu devlete ait olduğunu, fakat o devlet koruma sorumluluğunu yerine getiremeyecek durumdaysa veya bunu yapmak istemiyorsa, veya bu olayların suçlusu bizzat o devletin kendisi ise, ancak o zaman uluslararası toplumun o devletin yerine hareket etme sorumluluğunu üstlenebileceğini ima etmektedir. "Koruma" terimi anlam olarak "müdahale" teriminden daha geniş kapsamlı bir terimdir ve sadece tepki verme sorumluluğunu değil, önleme ve yeniden inşa etme eylemlerini de içerir. Müdahale konusundaki alışlagelmiş tartışmalarda ihmal edilmiş olan bu iki boyutun yeniden tartışmaların odak noktası haline gelmesi ve tepki verme ile aynı öncelik sırasına

⁷⁵ Rapor için bkz. <http://www.iciss.ca/report-en.asp> (erişim tarihi:22 Aralık 2006) Raporunda, devlete dayanan geleneksel egemenlik anlayışını, halka dayanan bir egemenlik anlayışı ile bağdaştırmaya çalışılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Keskin Funda, 'İnsancıl Müdahale:1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum', Uluslararası İlişkiler Dergisi, Siyasal Kitabevi, Ankara, cilt: 3, sayı: 12, Kış 2006–2007, s. 62

konması, gerekli durumlarda tepkiyi daha kolay kabul edilir hale getirmiştir. Her şeyden önemlisi de, bu yeni terminoloji politika tartışmasını yumuşatmıştır: oyuncular artık repliklerini değiştirmek ve temel konuların ne olduğunu düşünmek zorundadırlar.⁷⁶

Komisyonun raporu sonrasında uluslararası arenada “koruma yükümlülüğü”nün bir uluslararası norm veya uluslararası devletler toplumu için bir davranış rehberi olarak ortaya çıkmaya başladı ve bu da devlet ve hükümetler arası uygulamalarla pekiştirilmesi halinde bir uluslararası hukuk kuralı haline dönüşebileceğini savunulmaktadır.

Egemenlik-İnsancıl Müdahale tartışmalarında yeni boyut olarak ortaya çıkan koruma yükümlülüğü dışında egemenliğin yapısını oluşturan siyasallaşma sorunsalı da temel tartışma konularındandır. Siyasallaşma denklemi 1990’lı yıllarda Balkanlar ve Afrika’da görülmüş olduğu gibi, siyasi krizlere salt insancıl çözümlerle çare bulunmamasıdır. Orta Doğu’da gözlemlendiği gibi, ‘insancıl’ kisvesi altında müdahalenin siyasi amaçlara alet edilme olasılığı mevcuttur.⁷⁷ Bu durum ifadesini Bosna krizinde göstermiştir. Rosalyn Higgins’in ifadesiyle, Batılı güçler, bu kanun dışı şiddeti durdurmak yerine, onun kurbanlarına yardım etmeyi seçmişlerdir⁷⁸. İnsancıl müdahalenin siyasi amaçlara alet edilmesi siyasallaşma sorunsalının temelini teşkil etmektedir. Devletler, evrensel insan haklarını korumayı kendi dış politika seçeneklerini ön planda tutarak hayata geçirmektedirler. Bunun en belirgin biçimde ortaya çıktığı yer ise BM Güvenlik Konseyi’dir. İnsancıl nedenlerle

⁷⁶ ‘Koruma Yükümlülüğü’, NATO Review, Issue 4, 2002,
<http://www.nato.int/docu/review/2002/issue4/turkish/analysis.html>

⁷⁷ Türkmen, a.g.e., s. 262.

⁷⁸ Rosalyn Higgins, ‘The New United Nations and Former Yugoslavia’, International Affairs, 69, July 1993.

gerçekleştirilen askeri müdahaleler konusundaki kararlar, büyük ölçüde Konsey'in beş daimi üyesi arasında cereyan eden pazarlıklar sonucunda alınmaktadır. Örneğin, Haziran 1994'de bu üyelerin farklı çıkarları, müdahale ile ilgili farklı kararlar alınmasına neden olmuş, Fransızlar Ruanda'da, ABD Haiti'de ve Ruslar Gürcistan'da müdahale edebilmek için birbirlerini oylamalar esnasında karşılıklı desteklemişlerdir.⁷⁹ Bu bağlamda müdahale olunan devletin egemenliği, müdahalede bulunan devlet(ler) tarafından kendi siyasi çıkarları doğrultusunda ihlal edilmesi siyasallaşma tartışmalarında aşılmanın meselelerinden biri olarak kalmaktadır. Bu sorunun çözüm merkezi olarak BM Güvenlik Konseyi gösterilmekte ve BM'nin reform paketi temelinde sorunun çözüme kavuşturulması öngörülmektedir.

Yukarıda incelenen egemenlik-insancıl müdahalenin tartışmaları 11 Eylül sonrasında önleyici müdahale kavramının işlerlik kazanmasıyla bir başka yönde tartışmalara neden olmuştur. Aşağıdaki alt bölümde bu konu incelenecektir.

c. İnsancıl Müdahale ile Önleyici Müdahale Arasında İlişki

1990'ların başından 11 Eylül sürecine kadar uluslararası arenada bazı durumlarda müdahaleci (*interventionist*), bazı durumlarda ise izolasyoncu (*isolationist*) bir yaklaşım sergileyen ABD, 11 Eylül saldırılarıyla birlikte dış politikasında çok daha şahin bir müdahalecilik anlayışına kayd. En önemlisi 11 Eylül saldırılarını 'Declaration of War' (Savaş İlanı) olarak algılayan Amerika dış politikasında dönüşümü bu olayla ilişkilendirilmektedir. 11 Eylül sonrasında Bush'un adıyla yeni Amerikan dış politikasının temel felsefesini oluşturan Bush Doktrini açıkça dünyayı tekrar Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi ikili bir ayırımı tabi tutmaktaydı. Bush, 26

⁷⁹ Türkmen, a.g.e., s. 266.

Eylül’de Kongre’deki mesajında tüm ülkelere bir seçim yapması gerektiğini “Ya bizden olursunuz, ya da onlardan” söylemiyle aslında Yeni Dünya Düzeninin başlangıcını koymuştur. ⁸⁰ Bush’un bu sözlerinde ‘biz’ olarak tanımladığı demokratik, kapitalist devletler ve dolayısıyla ABD’nin müttefikleri olan uygar dünya, ‘onlar’ diye nitelendirdikleri ise bunların dışında kalan, demokratik olmayan ve kitle imha silahları üretilen teröre destek veren devletlerdi. Bu ikinci grup devletleri Bush “rouge states” (serseri devletler) olarak adlandırmıştı ve bunların uygar dünya için bir tehdit unsuru teşkil ettiklerini belirtmişti. Yeni Amerikan politikasında artık “Sovyet tehdidi” retoriğinin yerini “terör tehdidi” retoriği almıştı.

Bu çerçevede, ötekiyi temsil eden ‘serseri devletlerin’ ortadan kaldırılması, Amerika’nın güvenliği ve selamet açısından zorunlu görülmektedir. Diğer taraftan, bu serseri devletlerle birlikte, bunlara yataklık edenlerle ne şekilde mücadele edileceği ise netlik arz etmemektedir. Söz konusu serseri devletleri takiben, ABD’nin hangi devletleri hedef seçeceği hususu, muğlâk görülmektedir. ⁸¹ ABD’nin çıkarlarının zarara uğraması söz konusu olduğunda, dünya devletlerinin ne şekilde saf tutacağı ya da ABD’nin kendisine yönelik terörist eylemler karşısında dünya devletlerini ne şekilde algılayacağı muğlâklığını korumasına karşın, bir ülkenin Amerikan politikalarına uygun şekilde davrandığı sürece, Amerika tarafından dost bir ülke olarak algılayacaktır. Bu bağlamda kendisine uluslararası düzeyde destek arayan ülkelerin ABD ile faydacı temelde ilişkisiye girmesi söz konusu olmuştur.

11 Eylül olaylarından sonra Bush yönetimi, kendisinden önce uygulanmakta olan reaktif dış politika anlayışını değiştirerek, dış politikada ‘preemptive strike- önleyici

⁸⁰ Okan Arslan, Selcuk Arı, Amerika özgürlük havarisi mi? Yoksa günah keçisi mi?, Ankara, 2004, s. 235

⁸¹ Aynı yer, s. 236

saldırı' adı verilen, bir tehdidi daha ortaya çıkmadan bertaraf etme politikasını ve daha aktif bir stratejik anlayışı benimsemiştir.

Ünlü Amerikan düşünürü Noam Chomsky, durumu şöyle ifade etmektedir: ' ABD açıkça şunu söylüyor: Ben ne istersem onu yaparım, başka bir şey beni ilgilendirmez; ne uluslararası hukuk ne Uluslararası Adalet Divanı, ne Birleşmiş Milletler ne de bölge ülkelerinin ve halklarının görüşleri. Eğer amacıma diplomasi yoluyla ulaşabilirsem diplomasiye başvururum; yok eğer amacıma ulaşmam için kuvvet kullanmam gerekirse kuvvet kullanırım.'⁸²

Amerika, aşağıdaki iki durumda kendisinin müdahale etme imkânına ve haklılığına sahip olduğunu düşünmektedir.

- Amerikan menfaatlerinin, Amerika'ya silahlı saldırı yapılması ya da yurtdışındaki Amerikalıların ve mülkiyetlerinin tehlikeye atılmasıyla doğrudan tehdit edilmesi
- Amerikan menfaatlerinin, doğrudan tehdit edilmemesi halinde bile, özgürlüğün geliştirmesi amacıyla, ABD'nin müdahale etmesine müsaade edilmesi.⁸³

Eski BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Bn. Mary Robinson'un 'insanlığa karşı suç' olarak nitelendirdiği 11Eylül saldırıları, yerleşik uluslararası kavram ve teamüllere karşın o güne dek bin bir zorlukla ilerleme kaydedebilmiş olan insancıl müdahale alanını da doğrudan etkileyerek bir anda teröre endekslemiş ve ulusal güvenlik adına, dayanışmacı yaklaşımın tüm kazanımlarını tehlikeye atmıştır⁸⁴.

⁸² Noam Chomsky, Sam Amca ne istiyor?, Manevra Yayınları, İstanbul, 2001, s. 14.

⁸³ Arslan, a.g.e., s. 236

⁸⁴ Robinson, Mary, "Foreword", in Thomas G. Weiss et. al. (ed.), Wars on Terrorism and Iraq, New York, Routledge, 2004, s. 14

Nitekim 11 Eylül'den hemen sonra Afganistan ve Irak'a yapılan askeri müdahaleler, daha sonra ortaya çıkan insancıl boyutlarına rağmen bu nitelikleri son derecede tartışmalı müdahalelerdir. Bu müdahalelerin doğal olarak ortak ve birbirinden farklı yanları mevcuttur. Her ikisi de teröre karşı *önleyici müdahale* gibi bir çıkış noktasından kaynaklanmakla birlikte, gerekçelendirme, inandırıcılık ve meşruiyet açılarından farklılıklar sergilemektedirler⁸⁵. Bu açıdan, insancıl boyutlarının derecesi de ilk bakışta oldukça farklıdır.

Bu müdahalelere insancıl açıdan bakılabilmemesinin nedenini oluşturan en önemli nokta, terör ve insan hakları kavramları arasında bağlantıdır. 1993 BM Dünya İnsan Hakları Konferansı'nın sonuç belgesi olan Viyana Bildirgesi'nde terör, insan haklarını ve temel özgürlükleri yıkmaya yönelik ve insan haklarını savunmak adına uygulansa bile hiçbir şekilde doğrulanamayacak bir eylem olarak nitelendirilmektedir⁸⁶. Bildirge aynı zamanda terörizmle mücadele yöntemlerinin uluslararası hukuka ve uluslararası insan hakları normları ile insancıl hukuk kriterlerine aykırı olmaması gerektiğini de vurgulamıştır⁸⁷. 11 Eylül saldırılarını takiben BM Güvenlik Konseyi 1373 sayılı kararıyla tüm devletleri teröre karşı önlem almaya çağırılmış ve uygulamayı izlemek üzere BM Terörle Mücadele Komitesi kurulmuştur.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, iki kavram arasındaki bağlantıyı şu şekilde yorumlamıştır: 'Şunu hepimiz açıkça kabul etmeliyiz ki teröre karşı etkin eylemle insan haklarının korunması değiş tokuş edilemez. Bilakis, ben inanıyorum ki uzun vadede, insan hakları, sosyal adalet ve demokrasinin terörizme karşı en iyi önleme

⁸⁵ Türkmen, a.g.e., s. 208

⁸⁶ "Terrorism and Human Rights", UNHCR, Sub-Commission on Human Rights, Resolution 2002/24

⁸⁷ Aynı yer.

yöntemleri olduğu anlaşılacaktır'.⁸⁸ Nitekim 11 Eylül saldırıları bir bakıma olayın bu yönünü su yüzüne çıkarmıştır. Başarısız devletlerin, Afganistan'da olduğu gibi El-Kaide vb. terör örgütleri tarafından rehin alınabildiği, böylelikle yönetim zaafından doğan insancıl krizlerin uluslararası güvenlik krizlerine dönüşebileceği görülmüştür⁸⁹.

Buradan çıkarılacak iki sonuç vardır. Birincisi terörle mücadelenin insan hak ve özgürlüklerini korumak anlamı taşıdığı; ikincisi ise bu mücadelenin, güvenliğin yanı sıra insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesini de kapsayan bir boyut içermesi gerektiğidir. Böylelikle genel kaniya göre, terörle mücadele amaçlı bir müdahale insancıl müdahale kapsamına girebilir ve girmelidir.⁹⁰ Nitekim ABD Afganistan müdahalesinin yasal gerekçesi önce sadece meşru savunma olarak ileri sürülmüş fakat harekât ilerledikçe ve Afganistan'ın o güne dek ihmal edilmiş olan iç sorunları açıklık kazandıkça, buna insancıl gerekçeler ilave olunmuştur. Terörle mücadelenin insancıl müdahale ile bağlantısı bu noktada belirmiştir: Siyasal ve ekonomik hakların çiğnendiği ortamlar terörü üretmekte, sonuncuyla mücadele, birincilerin de çözümünü gerektirmektedir. Yaşanan paradigma ABD'nin Irak müdahalesi sırasında da tartışma konusu olmuştur.

Bush 2002 Ocağında söz konusu olan ve Kongre'de her yıl yapılan birlik (state of union) konuşmasında da kitle imha silahına sahip bazı ülkeleri şer eksenli olarak nitelerken bunların İran, Irak, Suriye ve Kuzey Kore olduklarını belirtmekte ve artık

⁸⁸ BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın konuşmasını aktaran, Michael Humphrey, "Human Rights, Counter-Terrorism and Security", Australian Human Rights Centre, (AHRs), Working Paper 2004/1, s. 1

⁸⁹ Fukuyama, Francis, State Building: Governance and World Order in the 21st Century, London, Profile Books, 2004, s. 125

⁹⁰ Türkmen, a.g.e., s. 209

Amerikan yönetiminin terör örgütlerinden ziyade bunlarla bağlantıları olan hükümetleri hedef alacağını ilan etmekteydi⁹¹. Amerika 11 Eylül saldırılarından sonra dünya ülkelerini tehlikeli ve dost ülkeler olmak üzere iki kategoride değerlendirmeye başlamış ve bu doğrultuda 2002 Eylülü'nde ilan ettiği Yeni Güvenlik Stratejisi'yle, Amerika'nın kendisini tehdit altında hissettiği her durumda saldırıya geçme hakkı olduğunu savunmaktaydı⁹². Oysa bir devletin tek başına bu türden bir karar vermesi uluslararası hukuka aykırıydı. Bir devletin saldırı hazırlığı içinde olduğu iddiası, yakın tehlike kavramının kapsamı dışında kalmaktaydı. Bu durumda yapılabilecek tek şey, BM Güvenlik Konseyi'nin dünya barışını korumak için bir önlem almasını talep etmek olabilirdi. Dolayısıyla böyle bir tehlike olasılığı karşısında bir ülkenin tek başına ve BM Güvenlik Konseyi kararı ve yetkilendirmesi olmaksızın silahlı saldırıya geçmesi, BM'nin mevcut düzeni içinde açıkça uluslararası hukuka aykırı bir eylem olduğu ortadaydı. ABD'nin iddia ettiğinin aksine bu müdahaleyi meşru gösterecek hiçbir BM kararı ya da uluslararası hukuk kuralı bulunmamaktaydı.

Irak Savaşı'nın uluslararası hukuka uygunluğunu “insani müdahale” kavramı çerçevesinde ele alanlar da bulunmaktadır. Irak'a karşı savaşan koalisyonun üyeleri, değişik vesilelerle insani gerekçelere dayandıklarını açıklamışlardır.

İnsani müdahale kavramı üzerine yapılan değerlendirmelerin ışığında Irak Savaşı'na bakıldığında karşımıza çıkan manzaranın uluslararası hukukla açıklanabilmesi mümkün gözükmemektedir. Öncelikle Irak Savaşı öncesinde insani bir müdahaleye gerekçe gösterilebilecek Kosova'daki gibi bölge ve dünya barışını

⁹¹ Mustafa Aydın, ‘Amerika Dünyadan Ne İstiyor, ABD’nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Ankara, Mart, 2003, s. 33

⁹² Aynı yer., s. 34

tehdit eden yaygın insan hakları ihlalleri yaşanmamıştır. Bir ülkeye rejimini değiştirmek için savaş açmak ise BM Antlaşması'na aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca yaygın ihlallerin varlığı durumunda bile BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmaksızın kuvvet kullanımına başvurmak da uluslararası hukukun ihlali anlamına gelmektedir Irak Savaşı için insani gerekçeler sıralanması, “insani müdahale” için fiiliyatta gerekli siyasi şartlarla uyumluluk arz etmektedir. Bölge ABD için siyasi, askeri ve ekonomik öneme sahiptir. Bölgeye müdahale edilmesine itiraz edecek büyük güçlerin müdahaleyi engelleme kudretleri yoktur. ABD tarafından bu manzara Saddam Hüseyin'in siciliyle de birleştirilerek “insani müdahale” gerekçesiyle ulusal çıkarlar açısından gerekli görülen bir savaş başlatılmıştır.

3. Uluslararası Hukuk Açısından İnsancıl Müdahale

Bu bağlamda insancıl müdahale, hukuki metinlerin mutlaklığı ve değişmezliğine dayanan “klasik” veya “hukuki pozitivist” ekolle, bu metinlerin gelişmelere koştur olarak yorumlanması gerektiğini ileri süren “hukuki gerçekçilik” ekolü arasında tartışma konusudur.⁹³

Klasik ekol taraftarlarına göre, bir sözleşmeye taraf olanların esas amaçları sözleşmenin metninde zaten açıkça ortaya konmakta ve sözleşme yürürlükten kalkıncaya veya karşılıklı rıza ile değiştirilinceye kadar bu amaca harfiyen uyulması

⁹³ Lepard, Brian D., Rethinking Humanitarian Intervention: A Fresh Legal Approach Based on Fundamental Ethical Principles in International Law and World Religions, Pennsylvania University Press, Pennsylvania, 2002, s. 115

gerekmektedir.⁹⁴ Buna karşın hukuki gerçekçilik ekolünün taraftarları, anlaşmaların, metinlerin ve devletlerin tutumlarının karşılıklı bir etkileşim içerisinde, geçerli olan normları devamlı surette değiştirdiklerini, yerlerine yenilerini koyduklarını veya baştan yarattıklarını, böylelikle metinlerin esas amacının doğal olarak değişime uğradığını ve bu değişimler ışığında yorumlanması gerektiğini savunmaktadırlar.⁹⁵

Bildiğimiz gibi, BM Antlaşması'nın 39. maddesi, barışın bozulması, bu yönde bir tehdit veya saldırı eylemi olduğunda Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanılmasına onay verebileceğini ifade etmektedir. Fakat hukuki gerçekçilik yaklaşımını savunanlar burada “uluslararası barış” değil de, sadece “barış” söz konusu olduğundan, bu maddenin sınır ötesi insan hakları ihlallerine müdahaleyi mümkün kıldığını belirtmektedirler. Karşıt görüş ise klasik eğilimi yansıtmakta ve insan hakları ihlallerinin barışı tehdit kapsamına girmediği, bunların önlenmesi için müdahale dışında yöntemler bulunduğu ve her şeyden önemlisi, BM amaçlarının sıralaması yapıldığında, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının insan haklarından önce geldiği savunulmaktadır.⁹⁶ İnsan haklarının korunmasının barışın da korunması anlamına geldiği görüşü klasik yaklaşım tarafından reddedilmekte ve tarihte birçok diktatörlük rejiminin dışa yönelik saldırı politikası gütmeye başladığına işaret edilmektedir (Franco döneminde İspanya, Salazar döneminde Portekiz ve Pinochet döneminde Şili gibi).

⁹⁴ Farer, Tom. J, “An Inquiry into the Legitimacy of Humanitarian Intervention”, in Lori Fisler Damrosch and David J. Scheffer (eds.), Law and Force in the New International Order, Boulder, Westview Press, 1991, s. 186

⁹⁵ Aynı yer, s. 187

⁹⁶ Holzgrefe, J. L. ve Keohane, Robert O., (eds.), Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Duke University Press, 2003, s. 40

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1970’ler ve 1980’ler Genel Kurul’un kuvvet kullanımı karştı diğer birçok kararına sahne olurken, 1990’lı yıllarda uluslararası ilişkilerde meydana gelen gelişmeler BM’nin siyasi organı olan Güvenlik Konseyi’nin bu yaklaşımı geride bıraktığını göstermektedir. Nitekim Konsey gerek 1992’de 688 sayılı kararıyla Somali, gerek 1994’de 929 sayılı kararıyla Ruanda ve daha sonra 940 sayılı kararıyla Haiti’deki müdahalelere verdiği onaylarla ciddi insan hakları ihlallerinin barışa tehdit oluşturduğunu kabul etmiştir. Uygulama düzeyindeki bu değişim, doğal olarak doktrini de etkilemiş, hukuki gerçekçilik yaklaşımı daha büyük bir geçerlilik kazanmaya başlamıştır.

Hukuki gerçekçilik, BM Antlaşması’nın dışında, uluslararası teamül, insan hakları hukuku, insancıl hukuk ve yeni gelişmekte olan uluslararası ceza hukuku hükümlerinin de insancıl müdahale lehinde yorumlanması gerektiğini savunmaktadır. Buna gerekçe olarak, bireylerin, devletlerin ve uluslararası örgütlerin temel etik ilkeler doğrultusunda insan hakları ihlallerini ayrı ayrı ve hep birlikte önlemekle yükümlü oldukları ve bunun *jus cogens* olarak kabul edilmesi gereken genel bir ahlak kuralı oluşturduğu ileri sürülmektedir⁹⁷. Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşme tasarısının 1966 tarihli şerhinde, BM Antlaşması’nda yer alan “devletler arasındaki kuvvet kullanma yasağını”, önemli bir *jus cogens* örneği olarak tanımlayarak daha ileri bir adım atmıştır⁹⁸. Daha sonra UAD da Nikaragua Davasında UHK’nun bu değerlendirmesine yer vermiştir. Günümüzde devletlerin ve yazarların çoğunluğu uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma yasağını sadece bir Antlaşma ve uluslararası örfi hukuk kuralı olarak değil aynı zamanda

⁹⁷ Aynı yer, s. 32.

⁹⁸ Başeren, *a.g.e.*, s. 75

aksine bir düzenlemeye izin vermeyen bir *jus cogens* kural olarak kabul etmektedirler⁹⁹.

İnsancıl müdahalenin uluslararası teamül kapsamına girdiğini ileri süren Richard B. Lilich ve diğer bazı uzmanlar, bunun BM'nin kuruluşundan önce 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarındaki uygulamalarla hayata geçmiş olduğunu ve tartışma kabul etmediğini ileri sürmekte, Ian Brownlie başta olmak üzere klasik düşüncenin temsilcileri ise BM öncesi müdahalelerin insancıl müdahale hakkıyla ilgili bir teamül oluşturmak için yetersiz kaldıklarını ve üstelik o dönemdeki insancıl afetler karşısında böyle bir hakkın dile dahi getirilmediğini ifade etmektedirler.¹⁰⁰ Bu bağlamda 1931–45 arası yüz binlerce Çinlinin Japonlarca katledilmesi ve 1939–45 arası Nazilerin gerçekleştirdiği Yahudi soykırımı, gösterilen insancıl afet örnekleri arasındadır. Klasik yaklaşım ayrıca böyle bir teamülün BM öncesi dönemde var olduğu kabul edilse bile, bunun BM Antlaşması'ndaki hükümlerle ortadan kalkmış olması gerektiğini ileri sürmektedir¹⁰¹.

Hukuki gerçekçilerin, bu görüşün aksine, BM Antlaşması sonrasında girişilen müdahalelerin böyle bir teamülün devamına işaret ettiğini vurgulamalarına karşın klasikçiler bunun bağlayıcı bir uluslararası hukuk normu olabilmesi için geniş biçimde uygulanması ve doğruluğunun uluslararası düzeyde kabul edilmiş olması gerektiğini (*opinio juris*), hâlbuki böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtmektedirler. Bu tip müdahalelerde devletlerin seçici davranmasını ise kapsamlı bir uygulama yokluğunun göstergesi olarak kabul etmektedirler. Hukuki

⁹⁹ Denk, Erdem, 'Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar', Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, cilt: 56, No: 2, 2001, s. 52

¹⁰⁰ Holzgrefe, a.g.e., s. 45

¹⁰¹ Türkmen, a.g.e., s. 81

gerçekçiliğin buna yanıtı, insancıl müdahalenin bir zorunluluktan çok bir hak olması nedeniyle, seçiciliğin doğal olarak bu hakkın bir parçası olduğu yönündedir.¹⁰² Bu alanda bir *opinio juris*'in varlığını ispatlamak ise müdahale karşıtı hüküm ve kararların çokluğu karşısında oldukça zor görünmektedir.

İnsancıl müdahaleyi meşru kılan bir başka faktör, diplomatik seçenekler tüketildikten sonra son çare olarak müdahaleye başvurulmuş olmasıdır. Müdahalenin geriye kalan tek seçenek olması, müdahale eden tarafın iyi niyetini ortaya koymakta ve onu daha inandırıcı hale getirmektedir. Burada önemli olan, mağdurların hayatını kurtaracak kadar çabuk bir müdahale ile lüzumsuz bir savaşı bertaraf edecek olan diplomatik çare arasında doğru dengeyi kurabilmektir¹⁰³.

¹⁰² Kritsiotis, Dino, "Reappraising Policy Objections to Humanitarian Intervention", Michigan Journal of International Law, 1998, s. 1027, aktaran Holzgrefe, a.g.e., s. 47

¹⁰³ Mills, Kurt, Human Rights in the Emerging World Order: A New Sovereignty?, New York, St. Martin's Press, 1998, s. 162

II. BÖLÜM

İNSANCIL MÜDAHALE ÖRNEKLERİ

A. İNSANCIL MÜDAHALE DÖNEMLERİ

Geçtiğimiz elli yıl içerisinde, iki önemli tarihsel gelişme insancıl müdahalenin etik, siyasi ve işlevsel yönlerini derinden etkilemiştir. Bunlardan birincisi 1950 ve 60'larda sömürgeciliğin sona ermesi, diğeri ise 1990'larda Komünist Bloğunun dağılmasıdır. Bunların sonucunda ortaya çıkan devletler birtakım ortak özelliklere (daha doğrusu sorunlara) sahiptir; iç meşruiyet açığı, yönetim bozuklukları ve istikrarsızlık gibi. Bu yeni ve sorunlu devletlerin kurulmasıyla bağlantılı olarak devletlerarası klasik çatışmaların yerini büyük ölçüde devlet içi çatışmalar almıştır. Nitekim 1945'ten bu yana cereyan eden savaşların yüzde 75'inden fazlası iç savaştır.¹⁰⁴ Devlet içi çatışmaların sayındaki artış uluslararası hukukta tartışma doğurmuştur. Bu tartışmanın en önemli boyutu, BM Antlaşması'nda yer alan 'devletin ulusal yetkisi içinde bulunan konuların üçüncü tarafın müdahalesinin yasaklanması' olmuştur. Devlet içi sorun olarak nitelendirilen meselelerde uluslararası kamuoyunun kayıtsız kalamayacağı gelişmeler yaşanmıştır. İnsancıl müdahale kavramsal olmaktan çıkarak reel bir müdahale vasıtasına dönüşmüştür.

Soğuk savaş sırasında ve sonrasında kavramsal değişimlerin uygulamalara da etkisi olmuştur. Bu değişim statik olmaktan çok uygulamaya dönük olmuştur. Söz konusu mesele aşağıdaki alt başlıklarda irdelenecektir.

¹⁰⁴ Türkmen, a.g.e., s. 90

1. Soğuk Savaş Döneminde İnsancıl Müdahale

Soğuk Savaş dönemine sömürgeciliğin bitiminden itibaren gelişen self-determinasyon, bağımsızlık ve egemenlik kavramları hâkim olmuştur. Bu dönemdeki müdahaleler dolaylı insancıl müdahale olarak nitelendirilmiştir. Bunun sebebi Soğuk Savaş sırasında ABD ve SSCB arasında baş gösteren çekişmenin dünyanın politik sorunlarını etkilemesi ve uluslararası krizlerde tepkisel mekanizmanın yerini çıkarsal bir anlayışa bırakması olmuştur. Bu dönemde cereyan eden ve genellikle dolaylı insancıl müdahale olarak adlandırılan uluslararası müdahaleler 1971 yılında Hindistan'ın Doğu Pakistan'a, 1979 yılında Vietnam'ın Kamboçya'ya yapmış olduğu müdahalelerdir.¹⁰⁵

a. Hindistan'ın Doğu Pakistan'a Müdahalesi

Hindistan ile Pakistan arasında 1971 yılında patlak veren savaşın kökenleri, İngiliz sömürgesi olan Hindistan'ın 1947 yılında bağımsızlığına kavuşmasından sonra son derece kanlı bir biçimde ikiye bölünmesine kadar geriye gitmektedir. Bölünme sonucunda ortaya, bir yanda halkı Müslüman olan Pakistan ve öte yanda çoğunluğu Hindu dinine mensup Hindistan olmak üzere iki ayrı devlet çıkmıştır. Bunun da ötesinde Pakistan, birbirlerinden 1500 kilometre uzaklıkta ve gerek coğrafyaları, gerekse dil, kültür ve ekonomileriyle birbirinden farklı iki bölgeye ayrılmıştır. Bahsettiğimiz dönemde, Batı Pakistan olarak anılan bölgede, resmi dil Urdu'yu konuşan 55 milyon kişi yaşarken, Bengal olarak bilinen Doğu Pakistan'da bu dili konuşanların yüzde ikiyi geçmemekte ve 75 milyon kişi Bengalce konuşmaktadır.

¹⁰⁵ Aynı yer, s. 93

Zamanla Batı Pakistan'ın sanayileşmesi ve giderek refaha kovuşması, Doğu ile olan farklılığı artırmakla kalmamış, ordu ve bürokrasiye hâkim olan Batı'nın Doğu üzerinde siyasi bakımdan üstünlük kurmasına yol açmıştır¹⁰⁶. 1970'de Pakistan'daki ilk serbest seçimlerin sonuçlarını hükümet tanımamış ve bölünmüş nüfus içindeki gerginlikler en üst noktasına ulaşmıştı. Doğu Pakistan'daki liderler *Eşit Haklar Verme Bildirgesi*'ni yayınladılar. İki gün sonra 25 Mart'ta Batı Pakistan ordusu Dakka'ya girdi ve sivilleri katletti. Katliam sonucunda 1 milyon kişi öldü ve milyonlarca kişi de Hindistan'a sığındı¹⁰⁷. Uluslararası Hukukçular Komisyonu (International Commission of Jurists) 1972 yılında kaleme almış olduğu Doğu Pakistan Raporu'nda 'katliamın anlaşılması zor boyutlara ulaştığını' ve 'direniş gösteren Bengallilerin köylerine yakılıp yıkılarak yok edildiğini' belirtmektedir¹⁰⁸.

Doğu Pakistan'da devam eden katliamlar karşısında uluslararası toplumdan büyük bir tepki gelmemesine karşın, BM Güvenlik Konseyi Pakistan'ın toprak bütünlüğü ve egemenliği konusunda destek ifadelerini dile getirmişlerdi. BM Genel Sekreteri U Thant, çatışmanın BM Antlaşması'nın 2.madde 7. fıkrası gereğince iç sorun olduğunu teyit etmiştir. Hindistan'ın geleneksel müttefiki SSCB ise kan dökülmesine son verilmesi için çağrıda bulunurken, Pakistan'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterdiğini de vurgulamadan geçememiştir¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Batı ve Doğu Pakistan'ın karşılaştırılması için bkz. L. Kuper, The Prevention of Genocide, New Haven, Yale University Press, 1985, s.45

¹⁰⁷ Teson Fernando R., "Report of the International Commission of Jurists", Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, Transnational Publishers, 1997, s. 200.

¹⁰⁸ East Pakistan Staff Study by the Secretariat of the International Commission of Jurists, Review of the International Commission of Jurists, 1972, s.26

¹⁰⁹ Jackson, Robert, South Asian Crisis: India-Pakistan-Bangladesh, London, 1973, s. 36

Bölgede 9–10 milyon civarında mültecinin var olmasına rağmen, konjonktür uluslararası toplumun insani yardımdan kaçınmasına neden olmuştur. Durumun insancıl bir afete dönüşmesi karşısında 1971 yılı Temmuz ayında Genel Sekreter Konsey üyelerine bir uyarı göndererek Doğu Asya'nın savaşa sürüklenebileceğini ve Pakistan'ın uyguladığı şiddetin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini ifade ederek BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'ne atıfta bulunmuştur¹¹⁰. Uluslararası toplum kayıtsız kaldığından Hindistan tek taraflı müdahale yolunu seçerek Aralık 1971'de Pakistan'a savaş açtı ve 12 gün sonra Pakistan teslim oldu. Hindistan bağımsız Bangladeş'in kurulmasına siyasi destek sağladı. Hindistan müdahalesinin haklılığını şu sözlerle ifade etmiştir: *'Biz, bu kendine özgü durumda hiçbir etkimiz olmamasından, ancak Doğu Bengal insanlarını acı çekmekte oldukları şeylerden kurtarmak olan saf niyetlere sahip olmaktan mutluyuz'*¹¹¹.

Hindistan'ın Doğu Pakistan'a yapmış olduğu müdahalenin BM Güvenlik Konsey'inde uyandırmış olduğu tepkileri Soğuk Savaş kapsamından soyutlamak imkânsızdır. Nitekim Konsey'in daimi üyelerinin geleneksel ittifakları ışığında sergilemiş oldukları tavır bunu teyit etmektedir¹¹². Çin müdahalenin Pakistan'ın iç işlerine karışılması anlamına geldiğini ve BM Antlaşması'nı ihlal ettiğini; ABD, Bengal halkının maruz kaldığı insan hakları ihlallerinden Pakistan ve Hindistan'ı sorumlu tutmakla birlikte, müdahalenin saldırı olduğunu; SSCB ise müdahalenin

¹¹⁰ U Thant, View from the UN, London, David&Charles, 1978, s. 423

¹¹¹ Teson, a.g.e., s. 186.

¹¹² Wheeler, a.g.e., s. 65

zulme uğrayan bir halkı kurtarmak amacıyla gerçekleştirilmiş olduğunu ve Doğu Pakistan'ın self-determinasyon hakkının tanınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir¹¹³.

Hindistan'ı kınayan Konsey kararlarının Sovyet vetoları ile bloke edilmesi sonucunda sorun Barış için Birlik kararına dayanılarak BM Genel Kurulu'na götürülmüş, fakat burada da Hindistan'ın çekilmesi lehinde bir karar ezici çoğunlukla geçmiştir¹¹⁴. Sonunda, Doğu Pakistan'daki Pakistan birliklerinin teslim olması karşılığında ateşkes kararı alan Hindistan'la birlikte Güvenlik Konseyi, 307 sayılı kararıyla ateşkes kuvvetlerin çekilmesi ve mültecilerin dönüşü lehinde oy kullanmıştır.

Bugün geriye baktığımızda, Hindistan'ın Doğu Pakistan'a yapmış olduğu müdahalenin insancıl sayılabilmesi için gerekli kriterlerin bazılarının mevcut olduğu görülmektedir. Katliamın boyutları, müdahalenin ihlallerle orantılı olması (ki bunu Uluslararası Hukukçular Komisyonu Raporu da teyit etmiştir), durumun bölgesel istikrarı tehdit etmesi daha önce belirttiğimiz gibi BM Genel Sekreteri'nin görüşleri de bu yöndedir ve müdahalenin mağdurları kurtarmış olması bu görüşü doğrulayan olgulardır¹¹⁵. Tartışılabilir noktalar ise esas amaç ve buna bağlı olarak müdahaleden önce tüm barışçıl yolların tüketilmemiş olmasıdır. Nitekim İndira Gandhi Hükümeti, olayların başlamasından ancak aylar sonra ve mülteci akını karşısında müdahale kararı alarak, asıl amacının insancıl yönde olmadığını ispatlamış sayılmaktadır¹¹⁶. Gerekçelendirme sırasında ise insancıl nedenlere ancak atıfta bulunulmuş ve ne

¹¹³ East Pakistan Staff Study by the Secretariat of the International Commission of Jurists, Review of the International Commission of Jurists, 8 (1972), s. 26, aktaran, Wheeler, a.g.e., s. 47

¹¹⁴ Aynı yer, s. 63

¹¹⁵ Teson, a.g.e., s. 187

¹¹⁶ Wheeler, a.g.e., s. 65

Hindistan, ne de müttefiki Sovyetler Birliği istisnai insancıl müdahale hakkını resmen ileri sürmüşlerdir.

Sonuçta bu müdahalenin önemi, devlet egemenliğinin hala kutsal sayıldığı bir dönemde, gerekçeler arasında insan haklarına atıfta bulunulmuş olmasından kaynaklanmaktadır.

b. Vietnam'ın Kamboçya'ya Müdahalesi

Kamboçya ile Vietnam arasında 1978–79 yılında patlak vermiş olan savaş, her iki ülkenin halkları arasında yüzyıllar öncesine dayanan bir bölgesel rekabet öyküsünün sonucudur. 1975 yılında Pol Pot yönetimindeki Kızıl Kmer rejimi Kamboçya'da iktidara geldiği sırada, Vietnam'la sınır sürtüşmeleri başlamış ve Pol Pot'un Hanoi'ü ziyaretinden sonra sorunun çözülmesi için yerel sınır komiteleri kurulmuşsa da bunu takiben başlatılan müzakereler 1976 yılında başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹¹⁷.

1977 yılına gelindiğinde Pol Pot, ülke içi muhalefeti saf dışı etmek bahanesiyle sivil halka yönelik geniş çapta bir kıyıma girişmiş ve bunun uzantıları, sınır boylarındaki Vietnam köylerinde gerçekleştirilen katliamlara kadar dayanmıştır¹¹⁸. İlk başta sorunun müzakere yoluyla çözümlenebileceğini uman Vietnam diplomatik girişimlerini sürdürmüşse de Kızıl Kmer rejimindeki yönetim orali olmamış ve 24 Eylül 1977 tarihinde Tay Ninh bölgesinde yüzlerce sivil Vietnamlının Kızıl Kmer'ler tarafından katledilmesi üzerine Hanoi askeri müdahale kararı almıştır¹¹⁹.

¹¹⁷ Kamboçya-Vietnam uyuşmazlığı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. G. Evans ve K. Rowley, Red Brotherhood at War: Vietnam, Cambodia and Laos since 1975, London, Verso, 2nd. Edition, 1990

¹¹⁸ Wheeler, a.g.e., s. 80-81

¹¹⁹ Evans, Rowley, a.g.e., s. 106

Kamboçya'nın saldırılarını sürdürmesi üzerine, Vietnam yine de diplomatik çözüm çabalarından vazgeçmemiş, karşılıklı ateşkes ve antlaşma çağrısında bulunmuştur. Pol Pot'un bunu açıkça reddetmesi ve toprak taleplerini yinelemesi, Vietnam'ı BM Güvenlik Konseyi nezdinde destek aramaya itmiş, fakat dönemin BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim, Vietnam temsilcisine böyle bir girişimin muhtemelen Çin tarafından veto edileceğini belirtmiştir¹²⁰. Bunun nedeni, Sovyetler Birliği tarafından desteklenen Vietnam'a karşı, Çin'in Kamboçya'yı desteklemesidir.

1978 Aralık'ında Vietnam Kamboçya'yı işgal etti ve ülkede rejim değişikliği yaşandı. 11 Ocak 1979 tarihinde toplanan BM Güvenlik Konseyi önünde Pol Pot yönetiminin Kamboçya Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından yıkıldığını ileri süren Vietnam büyükelçisi Ha Van Lau, aslında Kamboçya'da iki savaşın birden patlak vermiş olduğunu, bunlardan birinin Pol Pot tarafından Vietnam'a karşı, diğerinin ise Kamboçya halkı tarafından Pol Pot'a karşı ilan edilmiş olduğunu ifade etmiştir¹²¹. Birinci saldırı karşısında Vietnam'ın meşru savunma hakkını kullandığını, ikincisinin ise Kamboçya Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından kazanılmış olduğunu belirten Vietnam temsilcisinin 'çifte savaş' savı uluslararası toplum tarafından ciddiye alınmamış ve Hanoi, kuvvet kullanarak başka bir ülkenin rejimini devirmeyi diplomatik ve ekonomik olarak ağır ödemiştir¹²².

Aslında her türlü insani değeri ihlal eden kanlı bir diktatörlüğü yıkarak dolaylı da olsa bir insancıl müdahale gerçekleştirmiş olan Vietnam, meşru savunma ile birlikte istisnai insancıl müdahale hakkına başvurabilirdi. 1975-78 yılları arasında

¹²⁰ G. Klintworth, Vietnam's Intervention in International Law, Canberra, Australian National University Press, 1984, s. 22

¹²¹ Aynı yer, s. 109

¹²² "Vietnam Invades Cambodia", Daily Telegraph, 3 Ocak 1979

gerçekleşen Kamboçya saldırıları sırasında 30.000 Vietnam askerinin hayatını kaybetmiş olması ve yüze yakın köyün yıkılarak 250.000 kişinin evsiz kalması, meşru savunma hakkının gereği olan zorunluluk ilkesini doğrulamaya yeterli verilerdir¹²³.

Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesini tetikleyen nedenlere bakıldığında insancıl müdahale savını ileri sürmek zordur. Fakat diğer yandan, gerek soykırım veya ağır insan hakları ihlallerinin varlığı, gerek barışçıl çözüm çabalarının sarf edilmiş olması, gerekse bölgesel istikrarsızlığın önlenmiş olması müdahalenin insani boyutunu yansıtmaktadır. Tüm bunlara rağmen dönemin siyasi konjonktürü, müdahalenin insancıl boyutunun gerek müdahale eden taraf gerekse uluslararası tarafından göz ardı edilmesine neden olmuştur.

2. Soğuk Savaş Sonrası: Doğrudan İnsancıl Müdahale

Doğu Bloğu ve Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle Soğuk Savaşın sona ermesi uluslararası konjonktürde köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Ulus-devletin mutlak egemenliğinin hüküm sürdüğü iki kutuplu dünya düzeni yerinden sarsılmış ve insan haklarına ilişkin evrensel değerler bu arada giderek önem kazanmıştır. Küresel iletişim ağının da gelişmesiyle dünyanın her bir yanında vuku bulan insan hakları ihlalleri, soykırım ve katliamlar çok geçmeden duyuluyor ve uluslararası kamuoyunun tepkisini çekiyordu. Bu tür olayların ortaya çıkışı önlenemese de artık hiç olmazsa bunlara müdahale etme imkânı doğmuştu. Şüphesiz ki, Boutros Ghali '*Birleşmiş Milletler Örgütü olarak, Antlaşmamızın öngördüğü dünyayı yaratabilmek*

¹²³ Vietnam Hükümeti'nin resmi istatistiklerine dayanan bu veriler için bkz. Klintworth, *a.g.e.*, s. 28

*için ikinci bir şans yakaladık...*¹²⁴—derken, sözünü ettiği ‘ikinci şans’ bir yerde doğrudan insancıl müdahaleyi de içeriyordu.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle Orta Doğu, Balkanlar ve Afrika gibi dışarıdan empoze edilmiş yapay sınırların bulunduğu bölgelerde, etnik, ulusal veya dinsel kimlikler kendi gerçeklerini şiddet ve kan yoluyla da olsa talep etmeye yöneldiler ve bu, bazı durumlarda dışarıdan müdahale gerektirecek boyutlara ulaştı.¹²⁵ 1990’ların ilk yarısında BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyeleri, Bosna, Somali ve Ruanda olaylarında insani müdahale için yetki vermek konusunda fikir birliğinde olabilmıştır. Bu dönem Soğuk Savaş döneminden iki noktada ayrılmaktadır: BM Güvenlik Konseyi’nin kuvvet kullanımı tehdidini insani gerekçelerle yasallaştıran kararlarının varlığı ve müdahale eden tarafların, bu gerçeklerle harekete geçmiş Batılı güçler koalisyonu olması¹²⁶.

İnsancıl müdahale örneği olarak Kosova incelendiğinden Soğuk Savaş sonrası dönemde inceleme kapsamına alınmayacaktır. Soğuk Savaş sonrası dönemde insancıl müdahale örnekleri 1991 Körfez Savaşını takiben ortaya çıkan Irak krizi ve Somali Müdahalesiyle sınırlandırılacaktır.

a. Irak Müdahalesi

1991 Körfez Savaşı, Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra, en geniş ölçekteki bir uluslararası çatışmaydı. Körfez Krizi, 2 Ağustos 1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i

¹²⁴ Boutros Boutros-Ghali, *Agenda for Peace*, New York, United Nations, 1992, paragraph 75.

¹²⁵ Türkmen, *a.g.e.*, s. 127.

¹²⁶ Wheeler, *a.g.e.*, s. 14

işgal etmesiyle başlamış olan bir durum değildir¹²⁷. Geçmişte uzun bir dönem (1829–1915) Osmanlı egemenliği altında kalan Kuveyt, 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile egemenlik hakları ile birlikte İngiltere’ye bırakıldı. İngiliz Hükümeti tarafından başlatılan görüşmelere sonunda taraflar 1932 yılında Irak ve Kuveyt aralarındaki sınırı kabul ettiler.

19 Haziran 1961’de Kuveyt’in bağımsızlığını kazanması üzerine İngiltere, Kuveyt’teki askeri varlığını sona erdirdi. Irak’ın Kuveyt sınırına yakın bölgelere askeri birliklere konuşlandırılması üzerine İngiliz birlikleri Kuveyt’e geri döndüler¹²⁸. Kuveyt’in başvurusu ve İngiltere’nin desteğiyle, Güvenlik Konseyi Irak ve Kuveyt arasındaki anlaşmazlığı görüşmek üzere toplanmasına rağmen harekete geçmedi. 14 Mayıs 1963’te Kuveyt Genel Kurul’da 111. üye olarak BM’ye kabul edildi. Irak 1932’deki antlaşmada kabul edilen sınırlar dâhilinde Kuveyt’in egemenliğini ve bağımsızlığını yeniden kabul etti.

İran ile Irak arasında 1980–1988 yılları arasında yaşanan savaştan sonra Irak, savaşın neden olduğu ekonomik ve politik sorunlarla yüzleşti. Büyük miktarlarda borçlanan Irak, bu borçların ödemek için iki ayrı girişimde bulunmuştur. İlk olarak Kuveyt ve Suudi Arabistan’dan borçlarını ertelemelerini veya yeni kredi vermelerini talep etmiş, ikinci olarak da petrol üretimini kısırarak petrol fiyatlarının yükselmesini sağlamak istemiştir¹²⁹. Her iki girişimden de bir sonuç alamayan Irak lideri Saddam

¹²⁷ Bu kriz son dönemlerde Körfez’de ortaya çıkan ilk kriz de değildi. 22 Eylül 1980 yılında Irak’ın Şatt-ül Arap Suyolu’nu ele geçirmek için İran’a saldırmasıyla başlayan savaş, 20 Ağustos 1988’de İran ile Irak arasında ateşkes ilan edilmesiyle son buldu. Savaş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, 20.YY Siyasi Tarihi (1980–1990), 2.cilt, Ankara, Tisamat Matbaası, 1991, s. 28–42.

¹²⁸ Konu ile ilgili bilgi için bkz. Tayyar Arı, Basra Körfezi’nde Güç Dengesi: 1978–1991, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1992, s. 260–262.

¹²⁹ Köni, Hasan, ‘Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu’, Avrasya Dosyası, C:3, S:1, İlkbahar 1996, s. 131

Hüseyin ve bazı üst düzey yetkililer, geçmişten beri kendi toprağı olarak gördüğü Kuveyt'e karşı siyasal, ekonomik ve toprakla ilgili birtakım talepler içeren açıklamalarda bulunmuştur¹³⁰. 1990 yılının başında yapılan bu açıklamalar Temmuz'da Kuveyt sınırına askeri birlikler konuşlandırılmasına kadar vardı. Nitekim 2 Ağustos 1990'da Irak, Kuveyt'in tamamını işgal etti.

BM'nin kuruluşundan bu yana, ilk defa bir üyesinin topraklarının tamamının işgal edilmesi söz konusuydu. Güvenlik Konseyi acilen toplanarak işgali kınayan 660 sayılı karar aldı¹³¹. Kararda; BM Antlaşması'nın 39. ve 40.maddelerine göre hareket ettiğini belirten Güvenlik Konseyi, Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınamakta, derhal ve şartsız olarak askeri birliklerini 1 Ağustos 1990 tarihindeki mevzilerine geri çekilmesini istemektedir. Bu aşamada etkin bir önlem almayan Güvenlik Konseyi, her iki tarafa da anlaşmazlıklarını görüşmeler yoluyla çözmeleri önerisinde bulunmuştur.

Irak'ın 660 sayılı kararda istenilenleri yerine getirmemesi üzerine yeniden toplanan Güvenlik Konseyi yeni bir karar daha aldı¹³². Karar Küba ve Yemen'in çekimser nedeniyle 13 kabul oyu ile alındı. ABD'de bu dönemde bölgeye uçak ve savaş gemileri göndermeye başlamıştı. Güvenlik Konseyi 661 sayılı kararla BM Antlaşması'nın VII. Bölümüne göre hareket ettiğini belirterek, Irak'a ve işgal edilmiş Kuveyt'e karşı kapsamlı ve etkili yaptırımlar getirerek ambargo koydu. Bu sırada Irak hukuka aykırı tutumunu daha da ileri götürerek Kuveyt ile Irak'ın kapsamlı ve daimi olarak birleştiğini ve Kuveyt'in Irak'ın 19. ili olduğunu dünya kamuoyuna ilan

¹³⁰ Bozkurt, Enver, Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı ve Körfez Krizi Örneği, Konya, Atlas Kitabevi, 1996, s. 97

¹³¹ 2 Ağustos 1990 tarihli 660 sayılı karar, Güvenlik Konseyi'nin 2932. oturumunda kabul edilmiştir.

¹³² 6 Ağustos 1990 tarihli, 661 sayılı karar. GK'nin 2933. oturumunda kabul edilmiştir.

etti ve bütün devletlerden Kuveyt'teki elçiliklerini kapatmalarını talep etti¹³³. Güvenlik Konseyi Irak'ın ilhak kararına karşı yeni bir karar aldı¹³⁴. 662 sayılı kararla Güvenlik Konseyi daha önce almış olduğu 660 ve 661 sayılı kararlara atıfta bulunduktan sonra, Irak'ın ilhak hareketinin hükümsüz olduğunu belirterek bütün devletlere ve uluslararası örgütlere ilhak kararını tanımama çağrısı yaptı.

12 Ağustos'ta Kuveyt, BM'ye 661 sayılı kararın uygulanmasının teminat altına alınması için askeri yardım talebinde bulundu. Buna takiben, Güvenlik Konseyi 25 Ağustos'ta Yemen ve Küba'nın çekimser kaldığı oylamada 13 olumlu oy ile 665 sayılı kararı kabul etti¹³⁵. Bu kararda da daha önce alınan kararlara atıf yapılarak, Irak ve Kuveyt'in denizden abluka altına alındığı bildiriliyordu. Ablukanın başlıca hedefi 661 sayılı karar ile Irak Kuveyt'e karşı alınan silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen önlemlerin uygulamasını sağlamaktı. Güvenlik Konseyi'nin abluka için yardım çağrısında bulunması BM Antlaşması'nın 49. maddesine göre olmuştur¹³⁶. Bu arada geçen süre zarfında, ABD ve bazı devletler Körfez'e ve Suudi Arabistan'a asker yığmaya başladı. Amaç Irak'ın başka Körfez devletlerine de girmesine engel olmak ve harekete geçmek için hazırlıktı¹³⁷.

29 Ekim 1990 tarihinde toplanan Güvenlik Konseyi, 674 sayılı kararıyla, 'Kuveyt halkına karşı Iraklılar tarafından girişilen baskı ve kötü muameleyi kınamış ve üye ülkeleri Irak'ın insan hakları ihlalleriyle ilgili bilgi toplamaya ve Konsey'i bunlardan

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/index.html>. 12 Nisan 2001

¹³⁴ 9 Ağustos 1990 tarihli, 662 sayılı karar. GK'nin 2934. oturumunda kabul edilmiştir.

¹³⁵ 25 Ağustos 1990 tarihli, 665 sayılı karar. GK'nin 2938. oturumunda kabul edilmiştir

¹³⁶ 49. madde: BM üyeleri, GK'nin kararlaştırdığı önlemlerin yürütülmesinde birbirlerine karşılıklı yardımcı olmak için birleşirler. Birleşmiş Milletler Antlaşması, Ankara, BM Enformasyon Merkezi, 1997, s. 26.

¹³⁷ Keskin, BM ve Türkiye, s. 67.

haberdar etmeye çağırıştır. Somut bir netice vermemiş olmasına rağmen bu karar, savaş suçları mahkemelerinin kurulması yönünde Batılı kamuoylarının baskısını yansıttığı ölçüde önemlidir¹³⁸.

Krizin başladığı 1990 yılı Ağustosundan Kasım sonuna kadar Güvenlik Konseyi soruna ilişkin 11 tane karar almıştır. BM'nin kuruluşundan bu yana hiçbir sorunda Güvenlik Konseyi bu kadar çabuk ve çok karar almamıştır. Söz konusu kararların tamamı barışçı çözümler içermektedir¹³⁹. Kasım 1990'a gelindiğinde, BM baskısının ve kendi halkının çektiği ıstırapın dahi Saddam üzerinde etki yapmadığı (ve yapmayacağı) iyice anlaşılmış, Kuveyt'in yıkımı karşısında uluslararası toplumun harekete geçmekten başka çaresi olmadığı belli olmuştur.

Güvenlik Konseyi, 678 sayılı ve tarihinin en ayrıntılı kararıyla, Irak'a 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'in işgaline son vermesi için mühlet tanımış, aksi takdirde 'bölgede uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için gerekli her türlü yola başvurulacağı' uyarısında bulunmuştur. Saddam'ın sessizliği karşısında, 16 Ocak gecesi, tarihe Çöl Fırtınası adıyla geçen ve ABD önderliğindeki uluslararası koalisyon tarafından yürütülen harekât başlamıştır. Ağır bombardımanlardan sonra 23 Şubat günü koalisyon güçleri karadan saldırıya geçmiş ve 28 Şubat günü Irak Dışişleri Bakanı'nın BM Genel Sekreteri'ne Irak'ın tüm Güvenlik Konseyi kararlarına uyacağını bildirmesiyle, ABD Başkanı George H. Bush, ateşkes emri vermiştir. Konsey, 686 sayılı kararıyla ateşkesi teyit ederek, Irak'ın önceki 12 karara uymasını talep etmiş ve böylelikle Körfez Savaşı resmen sona ermiştir.

¹³⁸ Parsons, Anthony, From Cold War to Hot Peace: UN Interventions 1947-1994, London, Michael Joseph, 1995, s. 55.

¹³⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 64.

1991 Körfez savaşı sonrası Irak kuvvetleri, Irak'ın kuzeyindeki asi Peşmergelere karşı birtakım saldırılar düzenlemiş; bu uygulamalar yerleşim yerlerinden kaçışa neden olmuş, yaklaşık 2 milyon Peşmerge kırsal alanda mülteci olmaya zorlanmıştır. Bunun yanı sıra güneydeki Şii nüfusa karşı da hava saldırıları düzenlenmiştir. BM Güvenlik Konseyi 688 sayılı kararı kabul etmiştir.¹⁴⁰ Kararda Irak'taki sivillerin baskıdan uzak tutulması ve uluslararası insani kuruluşların ülkeye girişine izin verilmesi istenmiştir.¹⁴¹

688 sayılı kararın Irak'la ilgili önceki 12 karardan daha az destekle kabul edilmiş olması, her ne kadar BM Antlaşması'nın VII. Bölümü kapsamındaki 'uluslararası barış ve güvenliği tehdit' unsurunu ileri sürmüş olsa da bu bağlamda bir eylem çağrısında bulunmamış olması, üye ülkelerin çeşitli gerekçelerle Antlaşmanın 2 (7) maddesini ihlal etmekten çekindiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Irak temsilcisi, Güvenlik Konseyi'nin Irak'ın içişlerine karışmakla bu maddeyi ihlal ettiğini ifade etmiştir¹⁴².

Diğer yandan, kararın onaylanmasından sonra geleneksel olarak söz alan daimi üyeler arasında insancıl gerekçeyi ileri sürenler sadece Fransa ve İngiltere olmuş, diğer – kabul oyu kullanılmış olan – tüm delegeler kararın 'uluslararası barış ve güvenliği tehdit' gerekçesini vurgulamışlardır¹⁴³. Görüldüğü gibi, askeri operasyonla ilgili herhangi bir hüküm içermeyen 688 sayılı karar, buna rağmen Güvenlik

¹⁴⁰ 5 Nisan 1991.

¹⁴¹ Nicholas, a.g.e., s. 136

¹⁴² Aynı yer, s. 143

¹⁴³ Aynı yer, s. 145.

Konseyi'nin uluslararası güvenlik adına bir üye devletin insan hakları ihlallerine son vermesini talep eden ilk kararı olmuştur¹⁴⁴.

Bu arada, mülteci krizinin yoğunlaşması önlemlerin artırılmasına neden olmuş ve 11 Nisan 1991'de Bush, 36. paralelin kuzeyindeki Irak topraklarında tüm uçuşların ve askeri faaliyetlerin yasaklandığını ve yasağa uymayan Irak'a ait hava araçlarının düşürüleceğini açıkladı. Irak yönetimi egemenlik haklarını ihlal edildiği gerekçesiyle uçuş yasağını tanımadığını bildirdi. 16 Nisan'da ABD Başkanı Bush, Amerikan askeri birliklerinin Zaho civarında güvenli bir bölge oluşturmak için Irak'a girebileceğini ve bölgedeki güvenliğin ABD'nin yanı sıra İngiliz ve Fransız birliklerince sağlanacağını, bunun sadece insancıl amaçlarla yapıldığını ve Irak Hükümeti'nin bu girişimi hiçbir şekilde engellememesi için 36. paralelin kuzeyinde geçerli olan uçuş yasağının devam edeceğini dünyaya duyurmuştur¹⁴⁵.

ABD'nin bu girişimi BM'de rahatsızlık yarattı. Genel Sekreter Perez de Cuellar, ABD'nin Irak topraklarında girişeceği harekâta kaynak olarak GK'nin 688 sayılı kararını gösteremeyeceğini açıkladı¹⁴⁶. ABD liderliğindeki Müttefik güçler 17 Nisan'dan itibaren Kuzey Irak'ta operasyona başladılar. Huzur Operasyonu (Operation Provide Comfort) adı verilen bu operasyon, Temmuz'da sonuçlanmış ve 36. paralelin kuzeyinde genişliği 160 mil, derinliği 50 mil olan bir alanda güvenli bölge oluşturulmuştur¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Parsons, a.g.e., s. 67.

¹⁴⁵ Oran, Baskın, 'Çekiç Güç' Kalkık Horoz ve Kürt Devleti', Avrasya Dosyası, C:3, S:1, İlkbahar 1996, s. 161

¹⁴⁶ Kouchner, a.g.e., s. 25

¹⁴⁷ Mehmet Gönlübol, Hakan Bingün, '1990–1995 Dönemi Türk Dış Politikası', Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995), Cilt: 2, Bs: 9, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s. 662

Ağustos 1992’de Irak hükümeti Güneyde sivillere karşı katliamlar yapmış ve bu duruma el koyan Huzur harekâtı temsilcileri Güney Irak’ta uçuşa yasak bölge ilan etmişlerdir. BM’nin 688 sayılı kararı müttefiklerce meşru hukuki dayanak olarak kullanılmıştır. Dönemin siyasi konjonktürü Güvenlik Konseyi’nde daimi üyelerin veto hakkını kullanmasıyla siyasi kilitlenme oluşturabilme ihtimalini içermekteydi. Bu sebeple insani açıdan Huzur harekâtının Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk geniş çaplı harekâtı niteliğinde olduğu unutulmamalıdır

Etrafındaki tüm tartışma ve çelişkili uygulamalara rağmen 1991 Irak müdahalesi insancıl müdahale kriterlerine geniş ölçüde uymaktadır. Nitekim geniş çapta insan hakları ihlallerinin varlığı, kuvvet kullanımına diplomatik uyarılardan sonra başvurulmuş olması, müdahalenin niteliğinin krizle orantılılığı¹⁴⁸, iç çatışmanın bölgesel istikrarı tehdit edebilecek boyutları, müdahalenin savaşa dönüşmemiş olması ve mağdurları baskı ve şiddetten kurtarması bu görüşü doğrulamaktadır.

b. Somali Müdahalesi

Irak’a yapılan müdahalenin bir savaşın uzantısı olduğu için tam anlamıyla insancıl müdahale sayılmayacağına ilişkin bir takım görüşler mevcut iken¹⁴⁹, Somali konusunda bunu ileri sürmek olanak dışıdır. Bunun nedeniyse BM Güvenlik Konseyi’nin almış olduğu 794 sayılı kararın tarihte ilk kez sadece insancıl nedenlerle BM Antlaşmasının VII. Bölümüne dayanarak ve söz konusu devletin onayı olmaksızın açık ve kesin bir biçimde askeri müdahaleye izin vermiş olmasıdır.

¹⁴⁸ Türkmen, a.g.e., s. 144

¹⁴⁹ A. Roberts, ‘ Humanitarian War: Military Intervention and Human Rights’, International Affairs, 69/3, 1993, s. 8-9

1991'in başlarından itibaren Somali iç savaşa sürüklenmekteydi. Olaylar ülkenin kuzeybatısındaki Issk aşiretinin Barre diktatörlüğüne karşı isyan ederek bölgeyi bağımsız ilan etmesiyle patlak vermiş ve Birleşik Somali Kongresi adlı hareketi kurarak Barre ile mücadele etmişlerdir. 1991 Ocak ayından itibaren Barre'yi iktidardan deviren iki aşiret arasında savaş patlak vermiş ve bu sonrasında tüm kabilelere sirayet ederek ülke içi savaşa dönüşmüştür. 1992 yılında ölenlerin sayısı 350.000'e ulaşmıştır¹⁵⁰.

Uluslararası kamuoyunda baş gösteren tepkilere rağmen BM ilk başlarda kayıtsız kalmıştır. BM Güvenlik Konseyi 23 Ocak 1992 tarihinde 733 sayılı silah ambargosu kararı almış ve 3 Mart 1992 tarihinde Genel Sekreterin Özel Temsilcisi James Jonah'ın arabuluculuğuyla kabileler arasında ateşkes anlaşması imzalanmıştır. BM Güvenlik Konseyi 24 Nisan 1992 tarihli 751 sayılı kararıyla acil yardım dağıtmak amacıyla UNOSOM (United Nations Operation in Somalia) adlı grup oluşturularak Somali'ye gönderilmiştir. Tüm güvenlik tedbirlerine rağmen ülkede BM yardımlarının yerine ulaşmasında zorluklar ortaya çıkmaktaydı. Eylül ayında ülkeye gönderilen BM Birliğine Aidid'in (iki kabile liderinden biri) saldırmasıyla Somali krizi tırmanışa geçmiştir.

3 Aralık 1992 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin oybirliğiyle almış olduğu 794 sayılı karar, insancıl müdahale tarihinde emsali görülmemiş bir ilk oluşturmaktadır. Bunun nedeni, kuvvet kullanılmasına sebep olarak Somali sınırları dâhilindeki insancıl buhranın gösterilmiş olmasıdır. Kararın girişinde Somali'deki insanlık tragedyasının, insancıl yardım dağıtılmasının da engellenmesi ile uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir boyuta ulaştığı ifade edilmiş, 10. paragrafında ise

¹⁵⁰ Thomas Weiss, Military Civilian Interactions: Intervening in Humanitarian Crises, Maryland, 1999, s. 78.

‘Güvenlik Konseyi’nin, BM Antlaşması’nın VII. Bölümüne dayanarak, Genel Sekreter ve üye devletlere Somali’de insancıl yardım operasyonlarının güvenliğini sağlamak amacıyla en kısa zamanda her türlü girişimde bulunma konusunda iş birliği yapmaları iznini verdiği’ belirtilmiştir¹⁵¹. Hâlbuki bilindiği gibi 688 sayılı Irak kararına gerekçe olarak Irak’taki şiddetin dış sonuçları (mülteci krizi) gösterilmiş, üstelik bu karar açık olarak kuvvet kullanımına onay vermemiş, sadece o yönde uygulanmıştır.

794 sayılı karar uyarınca, ABD liderliğinde ve 30 ayrı ülkenin katkılarıyla oluşturulan Birleşik Eylem Gücü (Unified Task Force-UNITAF) Umut Harekâtını gerçekleştirmek için Somali’ye sevk edilmiştir. UNITAF’ın Somali’ye sevk edilmesinin ardından, operasyon kapsamında çökmüş devlet sistemin ve kurumlarını tekrar hayata geçirmek amacıyla girişimlerde bulunulmuştur. Umut Harekâtı sonrasında, BM Güvenlik Konseyi 814 sayılı, ülkede siyasi barışın oluşturulmasını ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasını birlik güçlerine havale eden kararı almıştır. Ayrıca bu karar, BM’nin Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan ‘barış inşası’ (peace building) misyonunun ilk simgesidir.

Bu bağlamda, UNITAF yerini UNOSOM II adlı ve 29 ülkenin askerlerinden oluşan çok taraflı güce bırakmış, gücün sivil yönetimine Korgeneral Çevik Bir atanmıştır. UNOSOM II’nin 4 Mayıs 1993 tarihinde Somali’ye varışını takiben saldırılar şiddetlenmiş ve 5 Haziran günü BM gücüne ait 24 Pakistanlı asker Aidid kuvvetleri tarafından katledilmiştir. Buna tepki olarak BM Güvenlik Konseyi oybirliği ile 6 Mart 1993 tarih ve 837 sayılı kararı kabul ederek ‘sorumlulara karşı her türlü gerekli önlemin alınmasına’ onay vermiş ve o günden sonra Aidid ve BM

¹⁵¹ Weiss, *a.g.e.*, s. 87.

arasında bir restleşme başlamıştır¹⁵². Bu arada, BM Genel Sekreteri Butros-Gali'nin 837 sayılı karar ışığında BM güçlerini Aidid'i yakalamaya odaklaması ve bu güçlerin sivil yönetiminin New York'tan emir alan bir Amerikalıda (Amiral Jonathan Howe) olması, Madeleine Albright' a göre BM ve ABD arasında roller konusunda karmaşaya yol açmış ve ABD'yi ister istemez restleşmenin bir parçası ve doğrudan bir hedef haline getirmiştir¹⁵³.

Sonuçta Amerikan Kongresi, Clinton yönetimi üzerinde Somali'den çekilme yönünde baskı yapmaya başlamış ve arabuluculuk çabalarını sürdüren eski Başkan Jimmy Carter siyasi bir uzlaşma gerektiği neticesine varmıştır. ABD Dışişleri Bakanı, Boutros-Ghali'den Aidid'in kovalanmasından vazgeçilerek BM operasyonunun insancıl yönüne ağırlık verilmesini ve Aidid'in sınır dışı edilerek başka bir ülkeye teslimini talep etmeye itmiştir. Fakat Genel Sekreter, 837 sayılı kararı ileri sürerek teklifi kabul edemeyeceğini bildirmiş, diğer yandan ABD'nin çekilmesi halinde bunun vahim sonuçlar doğuracağını belirtmiştir¹⁵⁴.

BM ve ABD arasında bu müzakereler sürerken, BM'den bağımsız şekilde Somali'de konuşlanan Amerikan komando birlikleri (*Komando Birliği*), 3 Ekim 1993 günü, Aidid'in Mogadişu'daki bir otelde kurmaylarıyla toplantı yaptığını haber alarak General Garrison komutasında ani bir baskın düzenlemişlerdir. Ne Beyaz Saray'ın ne de BM Genel Merkezi'nin haberi olarak girişilen bu operasyon Amerikalılar için kısa zamanda bir tuzağa dönüşmüş ve 16 saatlik bir çatışmada 19 ölü, 84 yaralı vermişler, ayrıca 500 Somalili hayatlarını kaybetmişlerdir. ABD'li komandoların cesetlerini

¹⁵² J.L.Hirsch ve R.B.Oakley, Somalia and Operation Restore Hope: Reflections on Peacemaking and Peacekeeping, Washington, United States Institute of Peace, 1995, s. 118

¹⁵³ Madeleine Albright, Madam Secretary: A Memoir, London, New York, Mc Milan, 2003, s. 143

¹⁵⁴ Boutros Boutros-Ghali, a.g.e., s. 152-154

sokaklarda sürükleyen Somalililerin televizyon görüntüleri ise ABD'yi ayağa kaldırmış ve bu olay müdahalenin sonunun başlangıcı olmuştur.

Kamuoyu baskısı karşısında Somali'den çekilme kararı alan Clinton yönetimi Aidid'in kovalanmasına son vererek 1994 yılı başından itibaren aşamalı olarak kuvvetlerini çekmeye başlamış, oluşan boşluğu Hindistan, Pakistan, Malezya gibi ülkeler doldurmaya çalışmıştır.

Genel olarak bakıldığında, Somali müdahalesinden şöyle sonuçlar çıkarılabilir: insancıl müdahale bağlamında BM GK'nin 794 sayılı kararı, açık ve kesin bir biçimde insancıl nedenlerle kuvvet kullanımına verdiği onayla bir ilk teşkil etmiş, fakat buna gerekçe olarak bazı Konsey üyelerinin Somali'de yasal bir hükümet bulunmayışını göstermeleri, uluslararası toplumun insancıl müdahale konusunda kaydettiği gelişmenin sınırlarını belirlemiştir. Dolayısıyla, 'Somali'de meşru bir hükümet olsa idi yine de müdahalede bulunulur muydu?' sorusu cevapsız kalmıştır¹⁵⁵.

3. 11 Eylül Sonrası: İnsancıl Müdahaleden Önleyici Müdahaleye

İlk önce insan hakları ihlalleri, katliam ve etnik temizlik gibi eylemlere karşı insancıl müdahale hakkı kavramı geliştirildi. Bu kavrama dayanılarak özellikle Balkanlar'a müdahale edildi. 11 Eylül 2001'den sonra ise müdahale hakkının kapsamı Amerikalılarca genişletildi. "Önleyici müdahale" gündeme geldi. ABD'ye göre bir tehdit olasılığı varsa, o tehdidin gerçekleşmesini beklemeden müdahale etmek meşrudur; çünkü tehdit bir kere gerçekleşti mi, iş işten geçmiş olabilir. İşte Irak konusunda ileri sürülen sav da budur.

¹⁵⁵ Türkmen, a.g.e., s. 157

ABD bu yaklaşımında uluslararası toplumun desteğine sahip değildir. 11 Eylül'ü takiben Afganistan operasyonu ne kadar anlayışla karşılanmış ve destek bulmuşsa, Irak'a karşı askeri harekât o derece huzursuzluk ve endişe yaratmıştır¹⁵⁶. Bir başka deyişle, caydırıcılık başarısız olabilir ve savaş her an başlayabilir. Bu olasılık da bizi herhangi bir tür caydırıcılığın güvenilirliği ile ilgili şüphelere ve son derece tartışmalı bir konu olan “önceden davranmak” konusuna getirmektedir. Bu konuyla ilgili ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisinde şöyle bir açıklama var: “seçilmiş bir amaca yönelik olmayan ve masum insanları hedefleyen, askerleri şehit olmayı amaçlayan ve en kuvvetli yanı bir devlete ait olmaması olan terörist düşmana karşı alışlagelmiş caydırıcılık kavramları işe yaramaz. Terörü destekleyen devletler ile KİS sahibi devletlerin örtüşmesi bizi harekete geçmeye zorlar.”¹⁵⁷

Belge şöyle devam ediyor: “Acil tehdit kavramını bugünkü düşmanın yetenek ve amaçlarına uyarlamalıyız. Kötü niyetli devletler ve teröristler bize konvansiyonel vasıtalarla saldırmayacaklardır. Onlar bu tür saldırıların başarısız olacağını gayet iyi bilmektedirler. Bunun yerine terör eylemlerine ve potansiyel olarak kitle imha silahlarının kolayca gizlenebilen, bir yerden bir yere taşınabilen, hiç bir uyarı belirtisi olmadan kullanılabilen silahlar kullanımına güvenmektedirler.” Tehdit ne kadar büyük olursa harekete geçmenin getireceği risk de o kadar büyük olur ve düşmanın saldıracağı zaman ve yer konusu kesin olmasa bile kendimizi savunmak için harekete geçme mecburiyetimiz de o kadar çok olur. Bu tür düşmanca eylemleri durdurmak

¹⁵⁶ Basher Abu Manneh, “The Illusions of Empire”, Monthly Review, cilt: 56, No: 2, June 2006, s. 12-14

¹⁵⁷ The National Security Strategy of United States of America, September 2002, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>, s. 4

veya önlemek için ABD gerekirse önceden davranma yöntemiyle hareket edecektir¹⁵⁸

ABD hükümetinin “önceden davranma” dediğine birçok Amerikalı, Avrupalı ve diğerleri “önleyici” savaş demektedirler. Çoğu gözlemci şöyle bir ayırım yapacaktır: önceden davranarak saldırmak bir düşmanın saldırıya geçmek üzere olduğu konusundaki kanıtlara dayanarak derhal harekete geçmekten ibarettir. Bunun aksine önleyici savaş olası fakat varsayıma dayanan bir riski ortadan kaldırmak için girişilen askeri operasyonları içermektedir. Bu tür risklere örnek olarak güçler arasında kabul edilemeyecek bir dengesizlik, bir tarafın zayıflığını artıran bir durum veya hatta boyun eğdirme olasılığı veya KİS’lerin bir terörist gruba verilme olasılığı sayılabilir. Bunların sonuncusu, yani KİS’lerin bir terörist gruba verileme olasılığı, ABD hükümetinin Mart ve Nisan 2003’te Irak’ta Saddam Hüseyin rejimine karşı giriştiği askeri kampanyanın temel nedeni olarak ileri sürdüğü risktir.

Bush’un ‘şer eksenli’ olarak nitelendiği ve teröre destek vermekle suçladığı devletlerin arasında Irak da yer alıyordu. Bush Doktrini’ne 2002 Ocağından itibaren ama özellikle 2002 Eylülünde kamuoyuna açıklanan Ulusal Savunma Stratejisi ile somut bir içerik kazandırılmıştı. “Önleyici savaş” veya “önceden saldırı” stratejisi adı verilen politika çerçevesinde ABD yönetimi artık çok taraflı işbirliği yerine tek taraflı inisiyatif kullanarak Amerikan çıkarlarını ve güvenliğini savunmaya dönük bir strateji izleyeceğini ortaya koymuş oldu. Bu stratejinin özü tehdidin niteliğinin ne olduğuna Amerikan yönetiminin karar verecek olması ve bu konuda kullanılacak araçların belirlenmesi konusunda da inisiyatifin ABD’de olmasıydı. Amerikan yönetimi tehdit ve kitle imha silahları kavramlarını yan yana kullanarak hem teröristlerle bağlantılı hem de kitle imha silahlarına sahip olmaya çalışan ülkeleri

¹⁵⁸ Aynı yer, s. 5

tehdit olarak görmekte ve bunlara karşı gerekirse tek başına harekete geçme hakkına sahip olduğunu ileri sürmekteydi.

Başkan Bush'un stratejisi yukarıda belirttiğimiz gibi teröristlere ve terörizme yataklık yapan devletlere, kitle imha silahlarına sahip olanlara veya bu silahları kullanma amacıyla olan ülkelere karşı kuvvet kullanılmasını öngörüyordu. Amerika kendisine karşı ortaya çıkacak tehditleri tamamen gelişmeden vurmaya hedeflemektedir. Amerika'nın ön saldırı doktrinini ileri sürene kadar, hemen varlığı ispatlanan bir saldırıya karşı önleyici güç kullanmak, stratejik açıdan kabul edilebilir bir davranıştı¹⁵⁹. Bu durum uluslararası hukukun *haklı savaş* doktrini tarafından destekleniyordu. Buna göre savaş, *meşru siyasi yöneticinin* (auctoritas principis) tüm barışçıl yolları denedikten sonra bir başarıya ulaşamaması halinde, *haklı bir nedenle* (justa causa) ve *haklı bir amaçla* (resta intenito) başvuruabileceği bir yoldur¹⁶⁰. Ancak bu ölçütler hiçbir zaman savaşı sınırlamaya yetmemiş ve uluslararası hukukun bir parçası haline gelmemiştir. Bush doktrininde tartışılan nokta düşmanın saldırı zamanı ve yeri belirsiz olsa bile önleyici askeri müdahalenin yapılmasının öngörülmesi¹⁶¹.

Ön müdahale doktrinini haklı gören Amerika sağ geleneksel caydırıcılığın terörizme karşı yapılan mücadelede başarı sağlamadığını vurgulamaktadır¹⁶². Teröristler güçlü devletin saldırıdan sonra kendilerine cevap vermesinden

¹⁵⁹ Köni, Hasan, 'Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi' Stratejik Analiz Dergisi, sayı:54, Haziran 2003, s. 81

¹⁶⁰ Göztepe, Ece, 'Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesi', Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı: 59, No: 3, s. 84

¹⁶¹ Köni, a.g.m., s. 82

¹⁶² Richard, B. Myers, The US Military A. Global View of Peace and Security in the 21st Century, US Department of State Reviews, 2002, s. 2

korkmamaktadırlar. Tehditler aniden ve haber vermeksizin olmaktadır. O halde ön müdahale terörizme karşı yeni bir stratejik çözümdür¹⁶³.

Uluslararası toplum ve dünya kamuoyu nezdinde günümüzün en tartışmalı müdahalesi şüphesiz ki ABD'nin 2003 yılında Irak'a karşı başlatmış olduğu önleyici müdahaledir. Söz konusu müdahalenin insancıl müdahale başlığı altında incelenmesinin tek temel nedeni, varlığı ispatlanmamış kitle imha silahlarının yok edilmesinden çok, uzun vadede Irak halkının Saddam rejiminin uyguladığı baskı ve zulümden kurtarılmasını sağlamış olmasıdır. Böylelikle Irak'ta Saddam'ın yakalanarak işlemiş olduğu insanlık suçları nedeniyle yargıya sevk edilmesinin, Irak tarihinde ilk defa gerçekleşen demokratik seçimler sonucunda çoğunluktaki etnik grupları temsil eden bir hükümet kurulmasının ve ülkenin yeniden yapılandırılma çabalarının sonuç açısından insancıl bir nitelik taşıdığı ileri sürülebilir¹⁶⁴. Diğer yandan müdahalenin şiddeti ve neden olduğu birtakım insan hakları ihlalleri ile bundan kaynaklanan uluslararası tepkiler ve Amerika'nın petrol kaynaklarını kontrol etme gibi bencil nedenlerle hareket ettiği iddiaları, olayın salt bir emperyalizm örneği olarak değerlendirilmesine ve doğal olarak insancıl yönünün, ikinci planda kalmasına yol açmıştır¹⁶⁵.

Genel olarak ABD hükümetinin Irak'ta Saddam Hüseyin rejimine son vermek için başlattığı harekâta karşı olan Avrupa hükümetlerinin bile bir düşmanın saldırıya geçmek üzere olduğuna dair kanıt olduğu takdirde önceden davranma konusuna itirazları yoktur. Bilakis, bu ilke Fransa'nın güvenlik politikasındaki en son ve en yetkili madde olan 2003–2008 dönemine ait askeri program hukukunda açıkça şöyle

¹⁶³ Knight, Charles, Essential Elements Missing in the National Security Strategy of 2002, Presentation at the Center for International Relations Boston University, 9 Ekim 2002, s. 2

¹⁶⁴ Türkmen, a.g.e., s. 223

¹⁶⁵ Aynı yer., s. 223

ifade ediliyor: “Gayet açık ve bilinen bir tehdit arz ettiği kabul edilen bir durum ortaya çıktığı takdirde önceden davranma olasılığı düşünülebilir”¹⁶⁶.

Uygulama olarak Afganistan ve Irak müdahalelerine baktığımızda, birincisinin ilk gerekçesinin meşru savunma, ikincisinin ise önleyici müdahale olduğunu ve zaman içerisinde her ikisinin de müdahaleci söylemi ve eylemi –insani yardım, yeniden yapılandırma, demokratikleştirme- vasıtasıyla giderek insancıl müdahale düzlemine kaydırıldığını görmek mümkündür.

B. İNSANCIL MÜDAHALE ÖRNEĞİ OLARAK KOSOVA

80’li yılların sonunda ivme kazanan Doğu Bloğunun çöküşünün başlangıcıyla iki kutuplu Dünya düzeni de yeni bir yapılanmaya girdi. Bu yeni düzenin en büyük etkisini hiç kuşkusuz Yugoslavya yaşadı. 1991 yılıyla başlayan parçalanma ve dağılma sürecinde birçok devlet yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı.

Doğu Bloğunun çözülmesi ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin (YSFC) dağılma sürecine girmesiyle birlikte Balkan coğrafyasında yine kan ve gözyaşı akmaya başladı. Bütün dünyanın gözü önünde yaşanan Bosna vahşeti, bunun en korkunç örneğiydi. Çünkü bölgede dengeler çok hassastı ve kendisini Eski Yugoslavya’nın halefi gibi gören Miloseviç’in ‘Büyük Sırbistan’ macerasını gerçekleştirmek için giriştiği etnik temizlik hareketi, yüz binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan bir katliama dönmüştü.

¹⁶⁶ NATO Review, Issue 4, Article 4, (10.12.2007),

<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue4/turkish/art4.html>

Bu süreç içinde en çok etkilenen yer de Kosova'dır. Yugoslavya'nın dağılmasına sebep olan milliyetçi saldırıların ilk başladığı yerdir. Özellikle Sırların bölgede güçlü bir hâkimiyet kurma ve diğer etnik toplulukları sömürme anlayışları yıllardan beridir Kosova'da da önemli acıların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu acıların en önemli sebebi ise insanların sırf etnik kimliklerinden ve inançlarından dolayı horlanmaları, aşağılanmaları, ikinci sınıf insan muamelesine, baskıya ve zulme maruz bırakılmalarıdır.

A. Kosova Sorununun Tanımı

1. Sorunun Tarihsel Temeli

Kosova sorunu uluslararası toplumun gündemine 90'lı yıllarda gelmiş olsa da aslında sorunun temeli çok eskilere dayanır. Pek çok yazar sorunun kökenini 1389 yılında Kosova'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesine kadar geriye götürmektedir. Sırlar ve Arnavutlar Kosova'nın savunmasında beraber savaşmışlar ancak Arnavutların büyük çoğunluğu özellikle din birliği nedeniyle hâkimiyeti daha kolay kabullenirken, Sırlar tarih boyunca bu yenilgiyi hep canlı tutarak Kosova'yı milli bir sembol haline getirmiştir. İki tarafın temel iddiaları da bu toprakların kendi uluslarına ait olduğudur. Arnavutlar bunu bölgenin en eski yerlileri olan İliryalılardan olmalarına dayandırırken Sırlar da bölgedeki eski manastırlar ve kiliselerin varlığını bölgedeki yerleşimlerinin kanıtı olarak göstermektedir¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Uzgel, İlhan, 'Bağlantısızlıkta Yalnızlığa: Yugoslavya'da Milliyetçilik ve Dış Politika', Türkiye'nin Komşuları, (der. Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel), Ankara, İmge Kitabevi Yayıncılık, 2003, s. 125

1453'te İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesinin ardından, Bizansın sonu gelmiş ve Balkan tarihinde Osmanlı dönemi damgasını vurmuştur. Aslında Türklerin ilk Avrupa'ya geçişi, 1354 yılında Gazi Süleyman Paşa tarafından Gelibolu'nun fethedilmesiyle gerçekleştirilmiş ve bunu yaklaşık 350 sene süren Orta Avrupa içine kadar sürekli bir ilerleme takip etmiştir. Balkan tarihinde Osmanlı döneminin başlaması, Kosovalı Arnavutlar için hayati önem taşımıştır. Osmanlı yönetimi altında Sırp'ların bir kısmı Kosova'yı terk ederken, Arnavutların sayısı gittikçe artmıştır. Genel olarak, Arnavutların İslam'ı benimsemeleri sonucunda, çıkarları Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarları ve sürekliliği ile özdeşleşmiş bir Arnavut nüfus ortaya çıkmıştır. 623 yıl yaşamış olan Osmanlı Devleti'nde, hizmet vermiş olan 292 sadrazamın 28'i Arnavut asıllıydı¹⁶⁸.

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesi ve bu dönemde Balkanlar'daki devletlerin birer birer bağımsız olmasına kadar Kosova'da büyük bir sorun yaşanmamıştır. Sırbistan, 1878'de Osmanlı egemenliğinden çıktığı zaman Kosova, Osmanlı egemenliğinde kalmış, 1918 yılına kadar birkaç yıl arayla el değişmiş ve en sonunda Sırp Krallığının içinde kalmıştır. Kosovalı Arnavutlar, o tarihlerde bağımsızlık ve büyük Arnavutluk'u oluşturma düşüncesine sahip olmuşlar ve bölgede iki ulus arasındaki gerilim o dönemden sonra artarak devam etmiştir¹⁶⁹.

I Dünya Savaşı sonrasında Balkanlarda önce çokuluslu bir krallık oluşmuş (Sırp, Sloven ve Hırvat Krallığı), 1929 yılında bu krallık Federal Yugoslavya adını almıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Yugoslavya çalkantılı da olsa bir devlet olarak varlığını sürdürebilmiş ve savaştan uzak durmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı

¹⁶⁸ Türbedar, Erhan, 'Kosova Sorunu', Stratejik Analiz Dergisi, sayı: 71, Nisan 2006, s. 45

¹⁶⁹ Dannreuther, Roland, 'War in Kosova: History Development and Aftermath', Kosova: Perceptions of War and Its Aftermath, (der. Mary Buckley, Sally Cummings), Australian Publication, 2002, s. 15

sırasında Yugoslavya Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Macaristan tarafından işgal edilmiştir. İşgal sırasında Hırvatların Ustaçe adı verilen askerleriyle Nazilere katılması, Sırpların ise Nazi egemenliğini reddetmesi üzerine ülke topraklarında çok kanlı bir mücadele yaşanmış ve bunun sonucunda Sırp ulusunun nerdeyse dörtte biri savaş sonunda yok olmuştur. Aynı dönemde Kosova da İtalya tarafından ilhak edilen Arnavutluk'un bir parçası olarak işgal edilmiştir. Bu durum Yugoslav Partizan Kuvvetleri Tito önderliğinde mücadeleye başlayarak ülkenin büyük çoğunluğunu kontrol altına alana kadar devam etmiş hemen ardından 2. Dünya Savaşı sona ermiş ve Yalta Konferansı'nda (1945) Tito Yugoslavya'nın lideri olarak tanınmıştır¹⁷⁰.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Tito, Arnavutluk ve Bulgaristan'ı da içeren bir Balkan Federasyonu yaratma planını gerçekleştirmeye çalışıyordu¹⁷¹. Kosovalı Arnavutlar da savaş sırasında Tito'nun kuvvetleri altında örgütlenmiş ve savaş sonrasında Arnavutluk'a bağlı olmayı ümit etmişlerdi. Ancak durum onların beklentisine uygun olmamış ve Kosova Tito'nun kurduğu yeni Yugoslavya'da Sırp Cumhuriyetinin bir bölgesi olarak yer almıştır¹⁷².

1946 yılında Yugoslav ulusları, Tito liderliğinde, Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyeti adı altında, Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ ve Bosna-Hersek cumhuriyetlerini tanıyan bir anayasa kabul etmişlerdir. Kosova ve Voyvodina ise aynı anayasa ile Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı bölgeler olarak tanınmışlardır. Anayasa'da Kosova'nın kendi ekonomik ve kültürel gelişmesini

¹⁷⁰ Radan, Peter, "The National Question and Internal Administrative Borders in Yugoslavia", The Break up of Yugoslavia and International Law, New York, 2002, s. 142

¹⁷¹ Uzgel, İlhan, 'Finishing the Unfinished Revolution: The Return of Yugoslavia to Europe', Perceptions, March-May 2001, cilt: 6, No: 1, s. 151

¹⁷² Vaknin, S., "A Balkan Encounter: The Bad Blood of Kosovo", <http://www.ce-review.org/99/8/vaknin8.html> (23.04.2006)

yönlendirmesi, kendi yurttaşlarının haklarını koruması ve başka alanlardaki özerk haklarına daha ayrıntılı bir tanım getiriyordu¹⁷³. Bu anayasa Yugoslav halkının kabul etmiş olduğu dinleri tanımış ve tüm bölgelerdeki azınlıklara gerek etnik gerekse dini olarak çeşitli güvenceler vermiştir¹⁷⁴.

Yugoslavya bu dönemde, sosyalist olmasına karşın bölgenin özelliklerini de göz önüne alarak kendine özgü bir yönetim ve ekonomi rejimi benimsemiş, kendi ayakları üzerinde durmayı başarabilen bir ülke haline gelmiştir. Yugoslavya'nın en önemli özelliği Soğuk Savaş döneminde hem Batı Blok'u hem de Doğu Blok'u ile ilişkilerini koruyabilmesi olmuştur. Yugoslavya Bağlantısızlar adı verilen bir uluslararası hareketin başını çekmiş ve iki bloktan da ayrı bir politika sürdürmeyi başarabilmiştir. Bu sayede pek çok ülkenin aksine o dönemde çok yaygın olan gerek ekonomik gerekse politik dış baskılardan korunabilmiştir. Ancak 1960'lara gelindiğinde sistemde tıkanmalar yaşanmış, ülkenin ekonomik sisteminde bozulmalar ve bununla beraber de ülkede çeşitli hareketlenmeler ve reform talepleri başlamıştır¹⁷⁵.

Reform taleplerine karşılık 1963 yılında yeni bir anayasa kabul edilmiş ve anayasada gerek ekonomik olarak gerekse siyasi olarak bir serbestleşmeye girilmiştir¹⁷⁶. Bu anayasa Kosova'nın anayasal statüsünü federal düzeyde tamamen ortadan kaldırmış ve Kosova tamamen Sırbistan Cumhuriyeti'nin iç düzenlemesine tabi olmuştur¹⁷⁷. 1966 tarihinden sonra ise Arnavutlara çeşitli tavizler verilmeye başlanmıştır. Anayasaya getirilen ek VII madde ile özerk bölgelerin hem

¹⁷³ Poulton, Hugh, Balkanlar, çev. Yavuz Alagan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 16

¹⁷⁴ Radan, a.g.m., s. 147

¹⁷⁵ Uzgel, a.g.e., s. 117-118

¹⁷⁶ 1963 Anayasa'sı ile ülkenin adı 'Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti' olmuştur.

¹⁷⁷ Malcolm, Noel, Kosovo a Short History, Macmillan, 1998, s. 68

Sırbistan'a hem de federal yapıya ait olduğu belirtiliyordu. Böylece Kosova, federal düzeye bir hukuki varlık olarak kesin biçimde yer kazanmış oluyordu. 1969'tan itibaren Kosova Arnavutlarının kendi ulusal amblemleri olarak Arnavutluk bayrağını çekmesine izin verildi.

1974 yılında Yugoslav Anayasası'nda yapılan kapsamlı değişiklikler sonucunda Yugoslavya'yı oluşturan altı kurucu cumhuriyete ilaveten iki tam otonom bölge oluşturuldu ¹⁷⁸ . Bu özerk bölgeler, Yugoslavya Federal kurumlarında cumhuriyetlere eşit konumda temsil etme hakkı elde etmiş, Yugoslavya Başkanlık Konseyi'nde tıpkı cumhuriyetler gibi veto hakkına sahip hale getirilmişlerdir. Ayrıca cumhuriyetler gibi bu bölgelerin de idari sınırları çizilmişti. Buna ilaveten bölgelerin iç yönetimlerinin tamamı kendilerine bırakılmıştı.

Kosovalı Arnavutların büyük bir kısmı bu anayasa değişikliğini tatmin edici bulmakla beraber, radikal milliyetçi olan belli bir kısım bağımsızlık taleplerinden vazgeçmemiştir. Kosovalı Sırlar için ise durum çok farklı olmuştur, zaten bölgedeki nüfus ciddi şekilde dengesizdir ve özerklikle beraber iktidar da büyük oranda Arnavutların eline geçmiştir. Arnavutlar artık kendi dillerinde eğitim hakkına, anayasalarına ve iktisadi kurumlarına sahip olmuşlardır¹⁷⁹. Yüzyıllardır bölgenin hâkimiyeti üzerine anlaşmazlık yaşanması nedeniyle Sırlar bu durumu endişe verici bulmuşlardır. Nitekim Arnavutlar o dönemde Sırlara çeşitli

¹⁷⁸ Ünal, Hasan, 'Balkanlarda Arnavut Meselesi ve Türkiye', Avrasya Dosyası, c. IV, İlkbahar-Yaz, 1998, s. 134

¹⁷⁹ Paul Lendvai, Lis Parcell, "Yugoslavia Without the Yugoslavs: Roots of the Crisis", International Affairs, cilt: 67, No: 2, April 1991, s. 6

ayrımcılıklar uygulamaya başlamış ve bunun sonucunda pek çok Sırp çareyi bölgeden ayrılmakta bulmuştur¹⁸⁰.

Kosova'daki ayrımcılık hareketlerinin yıllar geçtikçe artmasında ekonominin giderek kötüleşmesinin de etkisi çok büyüktür. Her ne kadar federal hükümet gelişmemiş bölgeler için kalkınma fonları ayırmış olsa da bu fonlar bölgenin endüstriyel üretimini çeşitlendirerek, vatandaşlara yeni iş sahaları yaratmaktan ziyade bürokraside harcanmış veya ağır sanayi devlerine ayrılmıştır. Sonuç olarak federal hükümetle kuvvetli bağlantıları olan iş adamları ve bürokratlar bu maddi kaynaklardan yararlı bileyorken halkın yaşam kalitesinde belirgin bir artış gerçekleşmemiştir. Bu süreçte diğer devletlerdeki yaşam şartları geliştikçe Kosova ile federasyon arasındaki gelişmişlik düzeyi farkı da gittikçe artmıştır¹⁸¹.

4 Mayıs 1980'de Tito'nun ölümü, Yugoslavya'da yeni bir dönemin başlangıcı oldu¹⁸². Tito'nun ölümünden sonra Arnavutların istekleri yeni bir karakter kazandı. Arnavutlar açıkça bağımsız bir Kosova ve Arnavutluk ile birleşme isteklerini vurguluyorlardı. 1981 yılında Tito'nun ölümüyle birlikte ülkede yıllardır devam eden, ancak ekonomik sıkıntılar, etnik ve dinsel çeşitlilik nedeniyle çok hassas olan

¹⁸⁰ Ramet, Sabrina, "The Kingdom of God or the Kingdom of Ends: Kosovo in Serbian Perception", Kosovo: Perceptions of War and Its Aftermath (der. Mary Buckley, Sally Cummings), Australian Publication, 2002, s. 30,

¹⁸¹ Bu dönemde tüm federal devlet içinde en yüksek işsizlik oranı %27 ile Kosova'da yaşanmıştır. 1954 yılında Kosova halkının geliri Yugoslavya'nın %58'i oranındadır ve bu oranın artması gerekirken 1975'te %33'e, 1980'de %27'ye düşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Milica Bookman, "Economic Aspects of Yugoslavia's Disintegration", (der. Raju Thomas), Yugoslavia Unraveled, USA, 2003, s. 130

¹⁸² Ülger, İrfan Kaya, Yugoslavya neden parçalandı: Balkan Dramının Perde Arkası, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003, s. 31

denge sarsılmaya ve ülkede huzursuzluklar baş göstermeye başlamış, Kosova da bu durumdan en çok etkilenen bölgelerden biri olmuştur¹⁸³.

2. Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Kosova

1990'ların başlarında dünyanın tanık olduğu önemli gelişmelerden biri, Tito Yugoslavyası'nın dağılması ve bunun paralelinde Balkanlar'da savaşların yaşanmasıydı. O yıllarda Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan yeni Yugoslavya'nın, Hırvatistan ile Bosna-Hersek'e yönelik saldırısı, sistematik bir şekilde bazı unsurlar tarafından teşvik edilmiştir. Bu unsurların en önemlileri, Sırp ve Karadağlı yöneticiler, Yugoslavya ordusu, Sırp Ortodoks Kilisesi, siyasi partiler ve medyadır. Gerçekten de, 1990'ların başında Sırbistan, her an harekete geçmeye hazır olan büyük bir 'savaş makinesine' dönüşmüştü. Böyle bir ortamda, Kosovalı Arnavut entelektüeller 'pasif direniş' fikrini desteklemeye başlamıştır. İbrahim Rugova ve kurucusu olduğu Kosova Demokratik Ligi (Democratic League of Kosovo-LDK) partisi, bu fikrin sembolü haline gelmiştir.

Rugova kendi milletini siyasi hedefleri doğrultusunda kullanmaktan çekinmiş ve 'pasif direniş' politikasını yürütmüştür¹⁸⁴. Bu kadarıyla kalmayıp, Kosova sorununa uluslararası boyut kazandıran da Rugova olmuştur.

Kosova parlamentosunun beşte dördünü oluşturan Arnavut temsilcileri, 2 Temmuz 1989'da Kosova'yı Yugoslavya Federasyonu içinde ayrı bir cumhuriyet olarak kabul eden bir karar almış, 1990'da yeni bir anayasa yapmış, 22 Eylül 1991'de bağımsız Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etmişler. Kosova Cumhuriyeti'nin ilanına ilişkin karar, 26-30 Eylül 1991'de LDK tarafından Kosova'da yapılan

¹⁸³ Radan, [a.g.m.](#), s.154

¹⁸⁴ Türbedar, [a.g.m.](#), s. 51

referandumda, Kosova'da kayıtlı bütün seçmenlerin %87'sinin oyuyla kabul edilmiştir. Bağımsızlık ilan eden Kosova'yı ilk olarak Arnavutluk tanıdı.

Kosovalı Arnavutlar, Federal hükümete karşı, eğitim, sağlık gibi konuları da kendilerinin düzenledikleri ve bunlarının oluşturulması için halktan vergi toplanmasını da içeren paralel bir sistem oluşturmuşlardır. Bu sistemde, vergiler çok ağırlaştırılmış ve artan ayrımcılık nedeniyle pek çok Sırp bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Ancak yine de sistem, Yugoslavya'daki karışıklıklardan kendini olabildiğince sıyrarak diğer bölgelere oranla sağlıklı şekilde devam etmiştir. Kosova'da da seksenlerin başından beri süregelen kargaşa ekonomik zorlukların da nedeniyle yatıştırılmamış ancak ülkenin geri kalanına oranla daha sakin bir ortam yaratılmıştır¹⁸⁵.

1980'li yılların son dönemlerinde, Yugoslavya'da ülke çapında da olaylar artmaya başlamıştır. 1990 yılının ilk ayında Yugoslavya Komünist Ligi ülkedeki karar alma mekanizmalarında değişiklik yapılmasına ilişkin bir karar almak üzere olağanüstü şekilde toplanmış ve ilk kez bu toplantıda Slovenya, Hırvatistan, Sırp Cumhuriyeti arasındaki fikir ayrılıkları ortaya konulmuştur¹⁸⁶.

Slovenya ve Hırvatistan Yugoslavya'nın federal yapısını daha serbest bir hale getirmek ve cumhuriyetlere daha fazla özgürlük tanınmasını sağlamak amacıyla oy sisteminde değişiklik öngören bir tasarı sunmuşlar ancak Sırp Hükümeti bu tasarımı reddetmiştir. Üç cumhuriyet arasındaki gerginlik çözülememiş, Sloven ve Hırvat delegelerin toplantıyı terk etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu olaydan sonra Komünist

¹⁸⁵ Tılıç, L. Doğan, Milliyetçiliğin Penceresindeki Kartal: Kosova, Ümit Yayıncılık, Ankara, s. 99–100

¹⁸⁶ Aynı yer, s. 100

Parti yeniden toplanamamıştır. 1991 yılının ortalarında Slovenya ve Hırvatistan Yugoslavya'dan ayrıldıklarını ilan etmişlerdir¹⁸⁷.

1991 yılının sonunda Makedonya da bağımsızlığını ilan etmiş ancak hükümetten gelen bir direnişle karşılaşmayarak olaysız bir şekilde ülkeden ayrılmıştır. 1992 yılında Bosna Hersek'te, bölgede yaşayan Sırların katılmayı reddetmesi nedeniyle halkın yalnızca %64-67'sinin katıldığı bir halk oylaması yapılmış, oylamanın sonucu %98 oranında bağımsızlık kararı lehine çıkması sonucunda Bosna Hükümeti bağımsızlık ilan etmiştir. Referanduma katılmayan Bosna Sırları ise kendilerinin görüşü alınmadan verilen bu bağımsızlık kararına karşı çıkarak bölgede bir Sırp Cumhuriyeti ilan etmişlerdir. Bu olayın ardından bölgede silahlı çatışmalar başlamış ve Dayton Anlaşması'na kadar devam etmiştir¹⁸⁸.

Nihayet, Tito Yugoslavyası'nın dağılmasıyla, 27 Nisan 1992 tarihinde Sırbistan ve Karadağ arasında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin (YFC) kuruluşu ilan edilmiştir. Bu Yugoslavya oluşturulduktan sonra, Kosova sorununu görüşmek üzere, Sırbistan ilk defa Kosovalı Arnavut liderlerini Belgrad'a davet etmişti. Ancak Arnavutlar bunu reddetti.

Yugoslavya'nın bütününe yayılmış olan bu çatışmalar 1995 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) önderliğinde toplanan devletlerin Dayton-Ohio'da yaptığı görüşmelerde hazırladıkları Dayton Anlaşması ile sona erdirilmiştir¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Radan, a.g.m., s. 154-155

¹⁸⁸ Uzgel, a.g.e., s. 148

¹⁸⁹ Vesel, David, "The Lonely Pragmatist: Humanitarian Intervention in an Imperfect World", Brigham Young University Journal of Public Law, January, 2004, s. 42

21 Kasım 1995'te, Kosova sorununa hiç yer vermeden, Bosna-Hersek, YFC ve Hırvatistan cumhurbaşkanları Aliya İzetbegoviç, Slobodon Miloşeviç ve Franyo Tucman arasında Dayton Barış Anlaşması'nın ardından, hayal kırıklığına uğrayan ve daha radikal olan Arnavut liderler, şiddet kullanmadan istediklerini elde edemeyeceklerinin farkına vardılar¹⁹⁰.

3. Dayton Anlaşması ile Başlayan Süreçte Kosova Sorunu

Kosova'da da gerginlik doksanlı yıllarda yükselmiştir ki bu durumun nedenleri çok çeşitlidir. Öncelikle hükümet diğer bölgelerdeki sorunlar nedeniyle zayıflamakla birlikte Kosova ile ilgili her hangi bir karar almamıştır. Daha önce bölge üzerinde getirilen tüm kısıtlamalar devam etmiş, söz konusu kısıtlamalara karşın Arnavutların kurmuş olduğu sistem ayakta kalmıştır. Bu sistemde Sırp ve diğer azınlıklar ayrımcılığa uğramışlar ve kendilerini çok güvende hissetmemişlerdir. Bunlardan başka, özellikle dağılma ile birlikte ülkenin ekonomik durumu daha da kötüleşmiş ve elbette bu durum tüm az gelişmiş bölgeleri olduğu gibi Kosova'yı da çok etkilemiştir¹⁹¹.

Dayton Barış Anlaşmaları için görüşmeler yapılırken Kosovalı Arnavutlar, Rugova'nın Batı ülkeleri ve özellikle ABD ile kurmuş olduğu ilişkiler, buna ek olarak barışçıl bir mücadele yöntemi benimsemiş olmaları nedeniyle kendi sorunlarının da mutlaka gündeme getirileceğine ve Batıdan yardım alarak sorunlarını çözüme ulaştıracaklarına inanmışlardır. Ancak Miloseviç'le yapılan

¹⁹⁰ Bosna'daki savaşın sonunda imzalanan Dayton Barış Anlaşması, Kosova sorununa yer vermemiştir. Oysa ılımlı lider Rugova'nın planı, bu fırsatı yakalayıp, oluşturmuş olduğu 'devlet içinde devlet' için Batı'dan destek almaktır.

¹⁹¹ Dannreuther, a.g.e., s. 16

anlaşmaya Kosova ile ilgili bir madde eklenmesi halinde anlaşmanın sonuçlandırılmayacak olması ihtimali ABD'nin ve diğer Batı ülkelerinin Kosova sorununu ihmal etmesine veya en azından ertelemesine neden olmuştur¹⁹².

Kosova Arnavutları için Dayton Barış Anlaşması bir dönüm noktası olmuştur. Sorunlarının burada ele alınmaması Arnavutlar arasında büyük bir hayal kırıklığı yaratmış ve artık pasif direnişlerinin bir sonuca varmayacağını düşünmeye başlamışlardır¹⁹³.

Bu arada, Rugova'nın 'pasif direnişi' dünyada ses getirmiş, ancak uluslararası topluluğu Kosova'ya 'pasif politikalarla' yaklaşmaya sevk etmiştir. Bu yüzden, LDK 1990'ların ortalarına doğru hem zayıflamaya, hem de kendi içinde bölünmeye başladı. Rugova'nın konumunu zayıflatan iki önemli etken daha vardı. Bunlardan birincisi 1997'de patlak veren Arnavutluk Başkanı Sali Berisha'yı devirmeye yönelik bir ayaklanmadır. Berisha LDK'ya moral ve politik destek sağlamıştı. İkinci etken ise Rugova'nın pasif direniş politikasının bölgenin sessiz, sakin ve gergin görünmesine yol açması ve bunun sonucu olarak uluslararası toplumun dikkatini çekmemesidir¹⁹⁴.

Arnavut lideri İbrahim Rugova'nın ılımlı tutumu sonuç vermeyince, barışçı çözüm yerini silahlı mücadelelere bıraktı. Nitekim bundan böyle Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushtria Çlirimtare e Kosoves-UÇK) gündeme gelmeye başlamıştır. Rugova başlangıçta UÇK'nın varlığını tanımadı. UÇK, Mayıs 1993'ten itibaren eylemlerine başladı. Ancak UÇK'nın gerilla grubundan bir orduya dönüşmesi, 1997'den sonra olmuştur. İlk olarak 1996 Mart ve Nisan aylarında Sırp polisine ve

¹⁹² McGuire, Michael, "Why did We Bomb Belgrade?", *International Affairs*, 76/1, 2000, s. 5

¹⁹³ Weller, Marc, "The Rambouillet Conference on Kosovo", *International Affairs*, 75/2, 1999, s. 218

¹⁹⁴ Uzgel, a.g.m., s. 17

karakollarına karşı gerçekleştirdiği eylemlerle adını duyurdu. Sırp polisi bu eylemleri gerçekleştirenleri ‘bölücü teröristler’ olarak nitelendirmişti¹⁹⁵.

UÇK’nın finansmanı ise uyuşturucu ile ilgili faaliyetlerden ve ABD dâhil Batı ülkelerinde yerleşmiş Arnavutlar tarafından sağlanmaktadır. Ancak buna rağmen, UÇK’nın çok güçlü bir finansman desteği olduğu söylenemez. Son NATO operasyonu sırasında, UÇK’nın ABD, Batılı ülkeler ve NATO’dan sık sık silah yardımı talebinde bulunması da finansal olarak pek iyi durumda bulunmadığını kanıtlıyor.

UÇK’nın değişik saldırıları sonucunda kayıplar vermeye başlayan Sırp güvenlik güçleri, terörle mücadele söyleminden hareket ederek, Arnavut köy ve kasabalarına silahlı baskın düzenlemeye başladı. Arnavut tarafında çok sayıda can kaybına yol açan Sırp saldırılarında ayrıca birçok Arnavut köyü yerle bir edildi. Bu Sırp saldırıları beklenenin aksine, Arnavut tarafının direncini daha da artırdı.

1997 yılının sonlarına doğru örgüt Rugova Hükümetini ve Kosova parlamentosunu tanımadığını ve bu yöntemle hiçbir yere varılmayacağını açıklayarak tüm halkı silahlı mücadeleye çağırmıştır¹⁹⁶. UÇK’nın Arnavutları silahlı çatışmaya yöneltmesi, bölgede daha önceki yıllarda devam eden sistemi işlemez hale getirmiştir. Barış yanlısı Arnavutların, Sırpların ve diğer azınlıkların can güvenliği örgüt tarafından tehdit edilirken; örgütün tavrı nedeniyle bölgedeki tüm Arnavutlar da Sırp kolluk kuvvetlerinin hedefi haline gelmiştir.

¹⁹⁵ Tılıç, a.g.e., s. 119

¹⁹⁶ McGuire, a.g.m., s. 4-5

1. Uluslararası Toplumun Soruna Tepkileri ve NATO Müdahalesi

a. Müdahale Öncesi Gelişmeler

Kosova'da yaşanan olayların Dayton Anlaşması'nda dikkate alınmaması yukarıda da belirtildiği gibi bölgedeki çatışmaları hızlandırmıştır. Dayton öncesinde de Kosova'ya ilişkin Güvenlik Konseyi'nde (GK) tek bir karar çıkarılmış; karar yalnızca bölgedeki uluslararası temsilcilerin arttırılmasını ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) bölgedeki görevlerine izin verilmesini öngörmüştür. Sonraki dönemde ise ülkenin diğer bölgelerinde yükselen tansiyon nedeniyle Kosova konusu pek fazla ele alınmamıştır¹⁹⁷.

Kosova'da durumun kötüye gitmesi ve çatışmaların artması dikkatlerin ikinci kez bu bölgeye çevrilmesine neden olmuştur. Durumun ciddileşmesi karşısında BM Güvenlik Konseyi, 31 Mart 1998 tarih ve 1160 sayılı kararıyla, çatışmalara son verilmesi ve LDK'nın barışçıl yöntemlerinin uygulanması çağrısında bulunmuştur¹⁹⁸. BM Anlaşması'nın VII Bölümüne atfen çatışmaların 'uluslar arası barış ve güvenliği tehdit ettiği'ni ileri süren karara hiçbir Konsey üyesi karşı çıkmamış, lakin Çin ve Rusya bunu Yugoslavya'nın içişlerine karışılması olarak yorumladıklarını açıkça beyan etmişler ve etnik sorunların ilgili devletlerin onayı olmadan çözülemeyeceğini ve bu tür yaklaşımların olumsuz bir emsal teşkil edeceğini vurgulamışlardır¹⁹⁹. Diğer üyelerin bunun aksini savunmaları ve

¹⁹⁷ 855 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı <http://www.un.org/peace/kosovo/93sc855.html>.

(28.04.2006)

¹⁹⁸ 1160 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı <http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1160.html>. 31 Mart 1998

¹⁹⁹ Wheeler, J. Nicholas, "Decision-making Rules and Procedures for Humanitarian Intervention", The International Journal of Human Rights, cilt: 6, No: 1, Bahar 2006, s. 259

uluslararası barış ve güvenliği asıl Kosova'da cereyan eden insan hakları ihlallerinin tehdit ettiğini ileri sürmeleri Sırpların yeni bir saldırıya geçmelerini önleyememiştir.

5 Mart 1998'de 25'i kadın ve çocuk olan 50 Kosovalı Drenica'da öldürüldü²⁰⁰. Çatışmaların başlamasıyla beraber bölgedeki halkın bir kısmı güvenlik nedeniyle evlerinden ayrılarak dağlık bölgeye yerleşmek zorunda kalmış, bir kısmı da göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bu dönemde Güvenlik Konseyi Kosova sorununu bir kez daha gündeme alarak toplanmış ve 23 Eylül 1998 yılında 1999 sayılı kararı çıkarmıştır²⁰¹. Kararda Sırp polisi Arnavutlar üzerinde baskı ve şiddeti derhal sona erdirmeye, UÇK terörist eylemlerini durdurmaya, YFC Hükümeti de acilen Kosova ile siyasi diyalog başlatmaya ve gerekli önlemleri almaya çağrılmıştır. Üye ülkelerden ise terörist eylemlere yardımcı olacak herhangi bir davranıştan kaçınmaları, silah ambargosunu sürdürmeleri istenmiş, ayrıca Güvenlik Konseyi çatısı altında bir komite oluşturularak şartların uygulanmasının denetleneceği, ayrıca bölgede bulunan AGİT temsilcilerinin de BM genel sekreterine durumla ilgili periyodik raporlar vermesi gerektiği bildirilmiştir²⁰².

ABD kararın ardından Uluslararası Temas Grubu'nun²⁰³ da desteğiyle iki taraf arasında bir uzlaşmaya varılabilmesi için çeşitli düzenlemeler yapmak üzere tecrübeli diplomatlarını görevlendirmiş ve Sırp Hükümet'ine anlaşma çağrısında

²⁰⁰ Keskin, *BM ve Türkiye*, s. 198

²⁰¹ 1199 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı <http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1199.html>. 23 Eylül 1998

²⁰² <http://www.un.org/documents/scres.html1199>

²⁰³ Uluslararası Temas Grubu, ABD, Rusya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Almanya'nın temsilcilerinden oluşan Yugoslavya'nın dağılması sürecindeki olaylara müdahale eden gayri resmi ülkeler topluluğudur.

bulunmuştur. Ancak, bu anlaşma çağrısından sonra Kuzey Atlantik Pakti'ndan (NATO) gerektiği takdirde hava saldırısına başlamak için hazırlıkları başlattığı açıklaması gelmiştir. Bazı kaynaklara göre Sırp Hükümeti'nin görüşmeleri kabul etmesinin en temel nedeni NATO'nun yaptığı bu kuvvet kullanma tehdididir.

Bu görüşme sürecinin sonunda bir taslak belge hazırlanmıştır. Taslakta Kosova'nın yasal statüsü belirtilmeyerek bunun yerine 3 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. Bu dönemde Kosova halkına bir meclis oluşturması ve Federal Hükümette kendisini temsil edecek bir temsilci seçmek için yetki verilecek, bu dönemin sonunda ise oluşturulmuş olan sistemin işlerliğine dayanarak yeni bir uzlaşmaya varmak için çok taraflı bir anlaşma yapılacaktır²⁰⁴.

İki taraf da farklı gerekçelerle bu plana karşı çıkmıştır. Anlaşmalar yapılırken UÇK'nın rolü göz ardı edilmiştir, oysa UÇK bölgede artık neredeyse Rugova hükümetinden daha etkin hale gelmişti. UÇK'nın başta göz ardı edilmesinin nedeni ise, büyük ölçüde örgütün bir uluslararası aktör olmaktan çok bir terörist örgüt olarak hareket etmesi ve Batı ülkelerinde terörist ilan edilmesi olmuştur²⁰⁵. Ancak, UÇK'nın şiddet kullanımı kendilerinin de amaçladığı şekilde işe yaramıştır. Bu yöntem ile halkın desteğini kazanmış; bu nedenle daha önce terörist ilan edilmiş ve Batılı ülkelerce de kınanmış olmasına rağmen bu örgütle bölgenin geleceği ile ilgili görüşmeler başlamıştır²⁰⁶.

1999 yılının ocak ayında UÇK gerillaları Suvo Reka ve Urasevaç kasabalarında Sırp kuvvetlerine karşı bir saldırı düzenleyerek birkaç askerin ölümüne sebep olmuşlar; saldırının ardından 1998'den beri kontrollerinde olan Racak Köyü'ne

²⁰⁴ Weller, a.g.m., s. 219

²⁰⁵ Dannreuther, a.g.e., s. 19

²⁰⁶ McGuire, a.g.m., s. 5

dönmüşlerdir²⁰⁷. Sırp kuvvetleri ise UÇK'yı takip ederek köye bir misilleme saldırısında bulunmuştur. Saldırıda aralarında sivillerin de bulunduğu 45 kişi hayatını kaybetmiş ve 5000 kişi köyü terk etmiştir. Racak'ta yaşanan bu olay uluslararası basın yayın araçları tarafından bir katliam hatta bir soykırım olarak nitelendirilmiştir²⁰⁸. Güvenlik Konseyi başkanı bunun üzerine yaptığı açıklamada Racak'taki katliamı kınadı ve bu eylemi, sorunu görüşme barışçı yollarla çözme yönünde harcanan çabalara yönelik bir dizi tehdidin sonuncusu olarak niteledi²⁰⁹.

Bu olayın hemen ardından Uluslararası Temas Grubu son bir gayretle tarafları 1999 Mart ayında Ramboulliet'de bir araya getirerek barış müzakerelerini başlatmış, UÇK, LDK, Sırp ve YFC temsilcilerinin katıldığı görüşmelerde UÇK'nın silahsızlandırılması, Sırp'ların çekilmesi ve 28000 kişilik bir NATO kuvvetinin güvenliği sağlaması, Kosova'nın özerkliğinin geri verilmesi ve nihai statüsünün üç yıl sonra belirlenmesi teklif edilmiştir. Kosovalı Arnavutların kabul ettiği planı Sırp ve Yugoslavya Federal Cumhuriyet'i temsilcileri reddedince Kosova hızla savaş girdabına sürüklenmiştir.

b. NATO Kosova'da

Paris görüşmeleri henüz devam ederken Sırp ordusunun uluslararası topluma adeta meydan okuyarak 15 Mart 1999 tarihinde Kosova'nın Podujevu bölgesine zırhlı birliklerini sevk etmesi ve 40 000 kişiyi daha mülteci durumuna düşürmesi, Miloseviç ile müzakere etmenin imkânsızlığını iyice gözler önüne sermiştir. Buna

²⁰⁷ Gowans, S., "Sorting the Lies of the Racak Massacre and Other Myths of Kosovo", <http://www.mediamonitors.net/gowansl.html>, Massacre in Racak,

²⁰⁸ McGuire, [a.g.m.](#), s. 7

²⁰⁹ U.N. Doc., Security Council, S/PV.3967, 19 Ocak 1999

rağmen BM Genel Sekreteri Kofi Annan 22 ve 23 Mart günlerinde Yugoslav silahlı kuvvetlerine saldırıya son verme çağrısında bulunmuş, NATO Genel Sekreteri Javier Solana ise bu saldırıların yeni bir insancıl afete yol açmasının an meselesi olduğunu vurgulayan bir demeç vermiştir²¹⁰. Bu uyarıların da Belgrat üzerinde hiçbir etki yapmaması üzerine, 24 Mart 1999 günü üye ülkelerin ortak kararı sonucunda Müttefik Kuvvet Harekâtı (Operation Allied Force) adı altında NATO hava saldırısı başlatılmıştır.

Müdahalenin başlamasının ardından, Güvenlik Konseyi, 26 Mart'ta yaptığı toplantıda NATO müdahalesini kınayan bir karar tasarısını 3'e karşı 12 oyla reddetmiş, böylece müdahale karşısında sessiz kalmayı tercih ettiğini ortaya koymuştur²¹¹.

Müdahalenin gerekçeleri şöyle sıralanabilir:

- 'Yeni bir Bosna'yı engellemek;
- Bosna ve Ruanda'dan sonra, ABD önderliğindeki uluslararası toplumun ağır insan hakları ihlalleri karşısındaki samimi kararlılığını ispatlamak;
- Soğuk Savaş sonrasında ve 50. kuruluş yıldönümü arifesinde NATO'nun inandırıcılığını korumak;
- Özellikle Avrupalı güçlerin, bölgede uzun sürecek bir iç savaşın yol açabileceği kitlesel göç hareketi karşısındaki tedirginliği;
- Önceki deneyimler ışığında, Miloseviç'e olan güvenin tamamen yitirilmiş olması;

²¹⁰ Türkmen, a.g.e., s. 199

²¹¹ Güvenlik Konseyi'nin bu dönemdeki üyeleri şunlardır: ABD, Çin, Fransa, İngiltere, Rusya (sürekli üyeler); Arjantin, Bahreyn, Brezilya, Gabon, Gambiya, Hollanda, Kanada, Malezya, Namibya, Slovenya. S/1999/328 sayılı karar tasarısına Rusya, Çin ve Namibya olumlu oy vermiştir.

- Kosova'nın özerkliğinin ancak BM Güvenlik Konseyi vetolarından bağımsız bir silahlı gücün varlığı sayesinde iade edileceği inancı²¹².

Askeri müdahalenin başlamasıyla beraber Kosova'da durum daha da kötüleşmiştir²¹³. Bombardımanın en yoğun olduğu 24–26 Mart tarihlerinde binlerce Arnavut'a evlerini terk etmeleri emredilmiştir, çünkü NATO bombardımanı ile birlikte UÇK da artık şiddetini arttırmış ve NATO'nun kara gücü olarak hareket etmeye başlamıştır. UÇK'nın Arnavut köylerine saklanarak sivil halkın arasında savaşmayı seçmiş olması onları halktan ayırt etmeyi imkânsız hale getirmiş ve ordunun işi oldukça zorlaşmıştır. Sırp kuvvetleri hem NATO ile hem UÇK ile aynı anda mücadele edemeyeceği için bu sorunu çözmek amacıyla Arnavutlara tamamen karşı bir politika belirleyerek onları Kosova'dan sürmeyi tercih etmiştir. Pek çok Arnavut şehirden ayrılarak dağlık alanlara kaçmak zorunda kalmıştır.

Bombardıman 9 Haziran'a kadar devam etmiş, bu süre içinde NATO uçakları 27 bin uçuş gerçekleştirmiş, 23 bin bomba ve füze kullanmış bütün bu süreçte hiç kayıp vermemiştir²¹⁴. Bütün bu süreç içinde, NATO'nun hava müdahalesi fikrinin isabetliliği tartışmalı hale gelmiş ve ittifak uluslararası kamuoyu tarafından eleştirilmeye başlanmıştır.

²¹² Bkz. Independent International Commission on Kosovo: The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned, Oxford, Oxford University Press, s. 55

²¹³ Hagen, William, "The Balkans Lethal Nationalisms", Foreign Affairs, July-August, cilt: 78, No: 4, 1999, s. 61

²¹⁴ McGuire, a.g.m., s. 10

c. Müdahale Sonrası Kosova'da Durum

Başlangıçta bir iç sorun olan 'Kosova Sorunu', Güvenlik Konseyi'nin gündemine girerek uluslararası bir soruna dönüşmüştür. NATO'nun müdahalesi sonucunda ise tamamen farklı bir boyuta taşınmıştır. Savaşın sona ermesini, Sırp silahlı kuvvetlerinin Kosova'dan geri çekilmesi ve yerine NATO'nun Kosova Gücü-KFOR'un (*Kosovo Force*) geçmesi izlemiştir. Böylece Kosova'da yeni dönem başlamıştır. KFOR bu çerçevede düşmanlığın yeniden ortaya çıkmasını önlemekle, güvenli ortam yaratmakla ve UÇK'nın silahsızlandırılmasından sorumludur.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bombardımanın kesilmesinin ardından Kosova ilgili temel düzenlemeleri içeren bir karar almıştır²¹⁵. 1244 sayılı bu karar, aslında geç kalmış bir karardır, çünkü zaten 9 Haziran'da NATO bombardımanı kesmiş ve taraflar anlaşma masasına oturmuşlardır. Kararın önem taşıyan yönü ise Kosova'da savaş sonrası kurulması beklenen düzenle ilgili belirlemeler yapılmasıdır. Karar, bu doğrultuda Kosova'da ön görülen geçici dönemde, bölgede güvenliği sağlamak ve bölgenin yönetimini üstlenmek amacıyla Kosova için Geçici Yönetim Birimini (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo - UNMIK) kurmuş, gücün görevleri ve amacı da yine de kararda sayılmıştır²¹⁶. Bu kararla, UNMIK daha önce hiçbir BM operasyonunun sahip olmadığı yetkilere sahip olmuştur²¹⁷.

Bu görevler;

- Kosova'nın kendi hükümetini kurmasına yardımcı olmak,
- Temel idari fonksiyonları yerine getirmek,

²¹⁵ 1244 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı, <http://www.un.org/documents/scres/html1244>

²¹⁶ UNMIK ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.unmikonline.org/chrono.htm>

²¹⁷ Keskin, *a.g.e.*, s. 201

- Kosova'nın gelecekteki statüsü için gerekli siyasi zemini hazırlamak
- Uluslararası kurumların insani yardımlarını organize etmek,
- Sivil düzeni sağlamak,
- İnsan haklarını iyileştirmek, mültecilerin dönüşünü ve evlerinden sürülmüş kişilerin evlerine yerleştirilmesini sağlamak olarak belirlenmiştir.

Söz konusu görevler için Ocak 2000'de ancak tamamlanabilen 4 sütunlu bir yapı oluşturulmuştur. Polis, adalet sistemleri ve sivil idare BM'ye, demokratikleşme ve buna bağlı olarak kurumların inşası AGİT'e, yeniden yapılanma ve ekonomik gelişim ise Avrupa Birliği'ne bağlanmıştır. Bundan sonraki kasımda yerel seçimler gerçekleştirilmiş, 2001'de geçici anayasa kabul edildi ve 2001 Kasım'da genel seçimler yapılmıştır²¹⁸. 1244 sayılı kararda Kosova'nın sağlaması gereken çeşitli standartlar belirlenmiştir, bu standartlar sağlanana kadar Kosova'nın statüsü aynı şekilde devam edecektir. Bu standartlar, 'ekonomide reformlar yapılması ve ekonominin Avrupa standartlarına getirilmesi; herkesin mülkiyet hakkına sahip olması ve bu hakkı rahatça kullanabilmesi; Belgrad ve Priştina arasında diyalog kurulması; kişilerin etnik kökenlere göre ayırma tabi tutulmadıkları, evlerinden ayrılmak zorunda bırakılan kimselerin ve mültecilerin dönerek etnik kökenleri ne olursa olsun herkesin rahatça yaşayabildiği bir düzenin sağlanması' gibi başlıklar altında toplanabilir. Bu standartların yerine getirilmesi halinde Kosova'nın statüsü tekrar gündeme getirilerek tartışmaya açılacaktır²¹⁹.

²¹⁸ UNMIK at a Glance, <http://www.unmikonline.org/intro.htm>

²¹⁹ Standards for Kosovo, <http://www.unmikonline.org/pub/focuskos/feb04/focuskleadl.htm>

Kosova’da sistem savaş sonrasında iki başlı şekilde yönetilmeye başlanmıştır. Bir yanda seçtiği hükümet ve parlamento görevini devam ettirmekte, bir yanda ise UNMIK bölgenin yönetiminde etkinliğini sürdürmektedir.

Bölgede bağımsız şekilde işleyebilecek bir sistem kurulması çok mümkün görülmemektedir, böyle bir sistemin kurulabilmesi için en temel gereklilik ekonomik yeterlidir. Ancak, bölgenin ekonomisi tamamen dışa bağımlı şekilde yönlendirilmekte, bölge büyük ölçüde dış yardımlarla ve bölgedeki yabancı askerlerin varlığının getirdiği ekonomik hareketlilik ile ayakta kalabilmektedir. Büyüme hızı oldukça düşüktür, ayrıca elektrik enerjisinin dengesizliği endüstriyel yatırım yapmayı zorlaştırmaktadır, bununla bağlantılı olarak bölgedeki işsizlik %40–50 civarında seyretmektedir. Ekonomideki bu sıkıntılar ülkedeki suç oranlarının artmasına neden olmakta ve etnik düşmanlıkları körüklemektedir²²⁰.

2004 yılında yaşanan olaylar, bölgedeki durumun ne kadar kritik olduğunu bir kez daha göstermiştir. 17 Mart’ta başlayan ve üç gün süren şiddet olayları, Balkanlar’da savaşların bitmediğini, sadece uluslararası topluluk tarafından ‘yasaklandığını’ ortaya koymuştur. Batı Balkan ülkelerinde hala ciddi bir şekilde etnik sorunlar yaşanmaktadır. Kosova ve Makedonya gibi yerlerde en basit bir sokak kavgası bile, geniş çaplı etnik çatışmaya dönüşme potansiyelini taşımaktadır. Böyle bir ortam, belli çıkar grupları açısından, geniş halk kitlelerini harekete geçirmek için son derece uygundur. Nitekim 17–19 Mart’ta Kosova’da böyle bir durum söz konusu olmuştur. Sırpların neden olduğu iddia edilen üç Arnavut çocuğun Ibar nehrinde boğulması yüzünden, Kosova’nın bölünmüş kenti Mitroviça’da düzenlenen protesto gösterileri medyanın etkisiyle Kosova çapında kargaşaların yaşanmasına neden olmuş, en

²²⁰ Kosovo Economy, <http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo>

sonunda örgütlenmiş ayaklanmaya dönüşmüştür²²¹. Önce belli bir grup Arnavut tarafından kilise ve manastırlar yakılmış, ardından da Sırp yerleşim bölgelerine saldırılarak Sırp evleri ateşe verilmiştir. Üç gün süren ve BM polisi ve NATO güçlerince bastırılan eylemlerde 22 kişi ölmüş, 500'den fazla kişi yaralanmış ve binlerce Kosovalı Sırp evlerinden kaçmıştır²²².

Dönemin NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer 22 Mart 2004'te yaptığı bir açıklamada, 17–19 Mart'ta Kosova'da yaşanan olaylara değinerek, bunların radikal bir grup Arnavut tarafından önceden organize edildiğini belirtmiştir²²³. Ayrıca Nisan sonlarında BM soruşturması sonuçlanmış ve boğulma olayına Sırpların neden olduğuna dair hiçbir kanıt bulunamamıştır. Sonuç olarak Sırplarla ilgili suçlamaların asılsız olduğu anlaşılmış, ancak bu haber daha öncekiler kadar yankı uyandırmamıştır²²⁴.

Yaşanan bu olaylar ve halen devam eden düşük yoğunluklu şiddet eylemleri göstermektedir ki Kosova'da barış ortamı kurulabilmesi çok zordur ve kurulabilse bile sürdürülebilirliği çok da olası görünmemektedir. Kosova'daki düzen çok hassas şekilde dengede durmaktadır ve iki etnik grup da aslında hala birbirine hoşgörü ile bakmamaktadır. UÇK'nın faaliyetleri eski şiddetinde olmasa da devam etmektedir. Şehirler iki grubun ayrı ayrı yaşadığı etnik bölgelere ayrılmıştır ve herhangi bir karışıklık sonrasında iki kutup arasında sıcak çatışmalar yeniden gündeme gelebilir.

Her ne kadar yukarıda sözü edilen standartlar henüz tam olarak sağlanamamış olsa da 20 Şubat 2006 tarihinde taraflar bölgenin gelecekteki statüsünü tartışmak

²²¹ Lack of Evidence Stalls Probe into Drowning of 3 Kosovo Children, http://www.unmikonline.org/archives/news04_04full.htm#2804 (23.05.2006)

²²² Aynı yer.

²²³ "NATO Chief Says Albanians 'Orchestrated' Kosovo Violence", *AFR*, 22 Mart 2004

²²⁴ http://www.unmikonline.org/archives/news04_04full.htm#2804 (23.05.2006)

üzere Viyana’da bir araya gelmişlerdir, ancak iki tarafın taleplerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Arnavutlar bağımsızlık taleplerinde ısrarcı davranırken, Sırp lar Kosova için geniş bir özerklik statüsü öngörmektedirler. Bu nedenle, görüşmelerden sonuç alınamamış ve görüşmeler 15 gün sonrasına, daha sonra ise Temmuz ayına ertelenmiştir. Temmuz ayında yapılan görüşmelerde yine uzlaşma sağlanmamış, görüşmeler Eylül ayına ertelenmiştir²²⁵.

3. Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

NATO’nun, Kosova sorununu barışçıl yollarla çözmemesi ve bölgedeki insani felaketi önlememesi durumunda Yugoslavya’ya karşı askeri kuvvet kullanımını içeren önlemlere başvurabileceği yönündeki tehditleri ve daha sonra da kuvvet kullanımı, uluslararası hukuk açısından çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kimi yazarlar NATO müdahalesinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve bunun bir ‘saldırı’ olarak nitelenebileceğini ileri sürerken, diğer bir grup yazar da özellikle insancıl müdahale kavramını gündeme getirerek müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olmadığını savunmuştur. Aşağıda ilk olarak NATO müdahalesi meşru savunma kapsamında değerlendirilecek; ardından da GK’nin müdahale öncesi vermiş olduğu kararlar irdelenerek müdahalenin bu kapsamda yasal olup olmadığı incelenecektir.

²²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.unmikonline.org> (15.06.2006); <http://www.kosovocompromise.com> (24.07.2006)

a. BM Antlaşması Çerçevesinde NATO Müdahalesi

Bir devletin ülkesel bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanma, BM Antlaşması'nın üye devletlerin uyacağı ilkeleri düzenleyen 2.maddesinin 4.fıkrasında yasaklanmıştır. Buna göre, Örgüt üyeleri; *'uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka Devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı gerekse Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir şekilde kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınırlar'*²²⁶. Madde 2/4'te düzenlenen ve bu kararlarla pekiştirilen kuvvet kullanma yasağı, BM Antlaşması'nın 2.maddesinde sayılan diğer ilkelerle (üye devletlerin egemen eşitliği, Antlaşma yükümlülüklerinin iyi niyete yerine getirilmesi, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi) de desteklenmektedir. Dolayısıyla, kimilerinin ileri sürdüğü gibi bir sınırlama değil, mutlak bir yasak söz konusudur²²⁷.

Bu yasağın Birleşmiş Milletler Antlaşması'nca meşru sayılan iki istisnası vardır. İlki, Anlaşma ile varlığı kabul edilmiş ve ilk kez çeşitli şartlara bağlanmış bir kuvvet kullanma yöntemi olan meşru savunma, ikincisi ise uluslararası barış ve güvenliğin korunması için BM Antlaşması'nın VII. Bölümünde, 42.madde ile Güvenlik Konseyi'ne verilen açık yetkidir.

Meşru savunma, aslında temelde NATO'nun kurulma sebebi sayılabilir. NATO bilindiği gibi Soğuk Savaş Dönemi'nde *'Sovyet tehdidi'*ne karşı batılı devletlerin kurduğu askeri bir ittifaktır. NATO Antlaşması'nın 5.maddesinde eğer bu Anlaşma'nın taraflarından herhangi biri saldırıya uğrarsa 51.maddesinde belirtilen ortak meşru savunma hakkının kullanılacağı ve GK gerekli tedbirleri alıncaya kadar

²²⁶ Keskin, Funda, BM ve Türkiye, s. 10

²²⁷ Alpkaya, Gökçen, 'NATO Müdahalesi Üzerine', Tartışma Metinleri, No:15, Ankara, AÜSBF Basımevi, Haziran 1999, s. 10–11

bu tedbirlerin devam edeceği hükme bağlanmıştır²²⁸. Ancak maddede belirtildiği şekli ile bu önlem yalnızca BM Anlaşması'nda tanımlanan hali ile meşru savunma hakkını düzenlemekte ve üyelere bunun ötesinde bir hak veya yetki tanımamaktadır²²⁹.

NATO müdahalesi, eğer NATO üyelerinden herhangi birinin saldırıya uğraması sonucunda gerçekleştirilmiş olsaydı kuruluş amacına uygun şekilde meşru savunma hakkını kullandığı ileri sürülebilirdi. Ancak, Yugoslavya herhangi bir NATO ülkesine bir saldırıda bulunmamıştır ve bu nedenle de NATO'nun Sırbistan'a karşı yaptığı müdahalenin bir meşru savunma olarak nitelendirilmesi pek mümkün görünmemektedir²³⁰.

Diğer bir husus ise meşru savunma için gereken *dışarıdan gelen saldırı* şartının bu olayda gerçekleşmemesidir. Öncelikle, Kosova bağımsız bir devlet değil, Yugoslavya Federal Devleti'nin bir eyaleti niteliği taşımaktaydı ve bölgeye karşı dışarıdan bir saldırı söz konusu değildi, yaşananlar daha çok bölgesel bir iç savaş şeklindeydi²³¹.

Her ne kadar olayda ciddi bir kuvvet eşitsizliği var olsa da bir devletin topraklarında yaşanan bu tarz çatışmalar uluslararası alanda, pek çok durumda o devletin iç sorunu olarak kabul edilmektedir. Böyle bir konuda başka bir devlet tarafından ortak meşru savunma hakkına dayanılarak bir tarafta yardımda

²²⁸ Aynı yer., s. 11

²²⁹ Simma, Bruno, "NATO, the UN and Use of Force: Legal Aspects", European Journal of International Law, cilt: 10, No: 1, 1999, s. 3

²³⁰ Hilpold, a.g.e., s. 449-450

²³¹ Michael Byers, Simon Chesterman, "Changing the Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law", Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, Political Dilemmas, (der. Robert O. Keohane, J.L. Holzgrefe), North Carolina, Duke University, 2003, s. 182

bulunmasının herhangi bir dayanağı bulunmamaktadır. Aksi kabul edildiği takdirde pek çok devlette yaşanan düşük yoğunluklu bölgesel çatışmalara dışarıdan müdahale mümkün olacak ve bu da kuvvet kullanımı yasağını tamamen anlamsız hale getirecektir.

Uluslararası sistemde kuvvet kullanılabilir başka bir durum ise bilindiği üzere Güvenlik Konseyi tarafından karar alınmasıdır. GK kendi askeri gücüne sahip olmaması nedeniyle gerektiği zaman üye ülkelerin askeri kuvvetlerinden oluşturulan birlikleri görevlendirmekte, bir veya birkaç ülkeye kuvvet kullanımı için yetki vermektedir. GK'nin başvurabileceği diğer bir yol ise bölgesel organizasyonların kuvvet kullanmasına izin vermesi veya bu örgütleri kuvvet kullanmak üzere görevlendirmesidir²³².

Yugoslavya'ya yapılan müdahalede ise buna benzer bir yetkilendirme veya görevlendirme bulunmamaktadır. Güvenlik Konseyi, Kosova konusuna ilk olarak Yugoslavya'nın bütün bölgelerine ilişkin bir kararda değinmiştir. Alınan bu kararda, Yugoslavya'nın AGİT yetkililerinin görevlerini ifa etmelerine izin vermesi ve bu kişilerin güvenliklerinin sağlanması talep edilmiştir. Karar, Kosova'ya ilişkin özel bir değerlendirmede bulunmamış, devletin genel olarak uluslararası temsilcilere olan tavrının değiştirmesi gerektiğini belirtmiştir²³³.

GK'nin müdahaleden önce aldığı Kosova'ya ilişkin dört kararın hiçbirinde kuvvet kullanmaya ilişkin herhangi bir atıfta bulunulmamıştır²³⁴. Ancak bu kararlarda yer alan bazı ifadelerin kuvvet kullanımını teşvik eden nitelikte olduğuna inanan yazarlar

²³² Luard, Evan, *The United Nations: It Works and What It Does?*, London, Macmillan, 1992, s. 10-12

²³³ <http://www.un.org/peace/kosovo/93sc855.html>

²³⁴ Travers, David, "The UN: Squaring the Circle", *The Kosovo Crisis: Last American War in Europe* (der. Tom Weymouth, Stanley Heig), *Financial Times/Prentice Hall*, 2001, s. 254-255

da bulunmaktadır. GK kararları, bölgeye yönelik ilk alınan 1160 sayılı karardan itibaren giderek sertleşmeye ve Federal Yugoslavya kuvvetlerinin şiddet kullanımını daha fazla eleştirmeye başlamıştır. 1199 ve 1203 sayılı kararlar karşılaştırıldığında ikincisinde baskının arttırıldığı açıkça görülebilir. İlkinde, üye devletlere bölgeye insani yardım yapılması için çağrıda bulunulurken, ikincisinde acil şekilde talep edilmektedir. Ayrıca, bu görüşe göre BM kuvvet kullanma yetkisini duruma göre üzeri kapalı şekilde de yapabilmektedir, örneğin bu kararlarda kullanılan gerekli insani yardımın yapılması için devletlere çağrıda bulunulması, bazen Konseyin diplomatik diline göre kuvvet kullanımı anlamına gelebilmektedir²³⁵.

b. İnsancıl Müdahale Kavramı Çerçevesinde NATO Müdahalesi

İnsancıl müdahale açısından değerlendirildiğinde, NATO'nun insancıl savaş olarak nitelendirilen bu müdahale uluslararası ortak kuvvet kullanımı tekeli BM Güvenlik Konseyi'nin elinden alarak bir ilk yaratmış ve II Dünya Savaşı sonrasında kalma siyasi denklemin insancıl nedenler karşısında geçerliliğini koruyamayacağını uluslararası topluma göstermiştir. Bu bağlamda, İsveç Başbakanı Goran Persson'un öncülüğünde Kosova müdahalesi öncesinde, sırasında ve sonrasında meydana gelen gelişmeleri incelemek ve bunlardan gerekli dersi çıkarmak amacıyla kurulmuş olan ve 11 ülkeden yüksek düzey uzmanlardan oluşan Uluslararası Bağımsız Kosova Komisyonu'nun raporunda (Ekim 2000) belirtildiği gibi, BM Antlaşması'nın insan hakları konusundaki hükümlerinin kuvvetlendirilerek uluslararası ortak güvenlik sistemi içerisinde daha öncelikli bir yere sahip olmalarının zorunlu olduğu

²³⁵ Groom, A.J.R., Taylor Paul, "The United Nations System and the Kosovo Crisis", Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention, (Albrecht Schnabel, Ramesh Thakur), New York, UN University Press, 2000, s. 291

yadsınamaz hale gelmiştir²³⁶. Antlaşmada yapılması gereken değişiklere işaret eden Kosova Raporu, bundan böyle GK'nin gereken önlemleri almak için uluslararası barış ve güvenliğe olduğu kadar, insan hakları ve insancıl hukuka da referans yapabildesini; Anlaşma'nın 1.maddesine BM'nin hedefinin uluslararası barış ve güvenlik ile 'insan hakları'nı korumak olduğunu belirten bir eklemenin yapılmasını; aynı şekilde 24. ve 39. maddelerin düzeltilmesini ve bilahare GK'nin BM'nin üyelik dağılımını daha iyi ve adil biçimde yansıtmak amacıyla yeniden yapılandırılmasını salık vermiştir²³⁷. Ayrıca raporda BM Genel Kurulu'nun, insancıl müdahalenin çerçevesini belirleyen ve 'İnsancıl Müdahale Hak ve Sorumluluğuna Dair Bildirge' adı altında egemenlik, insan hakları ve insancıl afetlerin önlenmesi ilkelerini içeren bir belge üretmesi nerilmiştir²³⁸.

İnsancıl müdahalede bulunabilmek için öncelikli şart, ağır insan hakları ihlallerinin bulunmasıdır. Yugoslavya için bu şart rahatlıkla gerçekleşmiş sayılabilir²³⁹. Çok uzun yıllardır devam eden ayrımcılıklar önce Sırp'ların daha sonra ise Kosova'da yaşayan Arnavutların yaşamlarını çekilmez hale getirmiştir. Ancak bu durum 1990'ların başlarından itibaren ülkedeki çeşitli sorunların da etkisiyle şiddetlenmeye başlamış ve 1998'e gelindiğinde artık bölge iki taraf içinde yaşanamaz hale gelmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de Dayton Antlaşması'ndan sonra kurulan UÇK'nın eylemlerine karşılık Sırp kuvvetlerinin

²³⁶ Türkmen, a.g.e., s. 204

²³⁷ Aynı yer., s. 204.

²³⁸ The Kosovo Report, s. 65

²³⁹ Kokott, Juliane, "Human Rights Situation in Kosovo 1989–1999", Kosovo and International Community, (der. C. Tomuschat), New York, Kluwer Law International, 2002, s. 4

bölgedeki etkilerinin artmasıdır²⁴⁰. 1998 yılına gelindiğinde ülkede sürekli devam eden çatışmalar, iki tarafın da ayrımcı şekilde kuvvet kullanması ve sivillere yönelik çeşitli şiddet eylemleri halkı bölgeden göç etmek zorunda bırakmıştır

Bölgede yaşanan olaylar açıkça göstermektedir ki söz konusu dönemde ülkede ağır insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Ancak, ihlalleri gerçekleştirenin yetkili bir birim tarafından objektif şekilde tespit edilmesine rağmen, ihlallerin durması amacıyla bir ülkeye müdahale edilmesi rahatlıkla kabul edilebilir bir yol değildir. Bu noktada, müdahalenin gerçek bir çözüm getirip getirmeyeceği ve müdahalenin niteliği çok önem taşımaktadır. Özellikle Yugoslavya’da olduğu gibi ihlaller karşılıklı gerçekleşiyorsa yapılan müdahalenin taraflı şekilde yapılması öncekinden kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Nitekim Yugoslavya’da yapılan müdahale de daha çok bu nitelikte olmuş, bölgedeki problemleri çözmekte yeterli olmamış hatta bölgede yaşayanların durumlarını daha da kötüleştirilmiş ve ihlalleri arttırmıştır²⁴¹.

İnsancıl müdahale için diğer bir ölçüt ise amacın gerçekten bölgedeki insani durumu iyileştirmeye ve bölgedeki çatışmalara bir son vermeye yönelik olmasıdır. NATO’nun müdahalesi ile ilgili olarak en temel sorunlardan biridir.

Dönemin NATO Genel Sekreteri Javier Solana, müdahalenin gerçekleştirilmesinden önceki son konuşmasında, Kosova’da bir sorunla karşı karşıya olduklarını ve daha önceki deneyimlerine dayanarak bu sorunun çözümünde diplomasiyi desteklemesi açısından askeri kuvvet kullanımının kullanılmasının çok daha etkin olabileceğini belirtmiş ve insancıl bir krizin önüne geçebilmek için kimi

²⁴⁰ Fear, Andrew, “Looking Neither Forward Nor Back: NATO’s Balkan Adventure”, Kosovo: The Politics of Delusion, (der. Michael Waller, Kyril Drezov, Bülent Gökay), London, Frank Cass, 2001, s. 90

²⁴¹ Dannreuther, a.g.e., s. 20-22

zaman bu yola başvurulmasının gerekebileceğini söylemiştir²⁴². Müdahale öncesinde gerek yazılı ve görsel haber kaynaklarındaki haberler gerek politikacıların konu üzerinde yaptığı açıklamalar Kosova’da insani bir kriz yaşandığı ve bu krizin bölgede güvenlik ve barışın bozulmasına yol açacağı şeklinde olmuştur²⁴³.

1999 yılı aynı zamanda NATO’nun kuruluşunun 50. yıldönümüydü. NATO bilindiği gibi 1949 yılında Batı ülkeleri tarafından SSCB ve diğer sosyalist ülkelere karşı bir güvenlik örgütü olarak kurulmuş ve ABD’nin de Avrupa güvenlik politikaları üzerinde etki etmesini sağlamış bir örgüttür. Soğuk Savaş’ın bitimiyle beraber NATO’nun da aslında var olma nedeni olan SSCB dağılmış ve Doğu Bloğu yıkılmıştır. Söz konusu süreç NATO’nun artık miadının dolduğu ve bir işlevinin kalmadığı izlenimini yaratmıştır. Oysa NATO Soğuk Savaş sonrası dünyada da varlığını sürdürmek konusunda kararını vermişti ve bu nedenle kendisine yeni hedefler ve yeni açılımlar yaratmak için harekete geçti²⁴⁴. NATO’nun ilk amacı Doğu Avrupa ile bütünleşmek, Rusya ile yakın ilişkiler kurmak ve böylece tüm Avrupa’da etkisini arttırmak olmuştur. Bunun için NATO önce Doğu Almanya ile bütünleşmiştir. 50. yıldönümünde de Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya’yı da bünyesine katmayı planlamıştır. İkinci olarak NATO kendisine yeni hedefler ve görevler belirlemeliydi, bu da yeni oluşan dünya sisteminde Avrupa güvenliğinin sağlanması olarak belirlenmiştir²⁴⁵. Böyle bir belirleme özellikle ABD için

²⁴² Solana, Javier, Lessons Learned From Bosnia, 12 Mart 1999,

<http://www.nato.int/docu/speech/1998/s980207a.html>

²⁴³ McLaughlin, Greg, “Rules of Engagement: Television Journalism and ‘NATO’s Faith in Bombing’ During Kosovo Crisis 1999”, Journalism Studies, cilt: 3, No: 2, 2002, s. 253

²⁴⁴ Aynı yer., s. 254

²⁴⁵ Solana, Javier, The End of the Post-Cold War Era, 7 Şubat, 1998,

<http://www.nato.int/docu/speech/1998/s980207a.html>

gerektiğinde güvenlik veya ortak meşru savunma hakkının kullanılması gerekçesiyle Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmaksızın uluslararası alanda kuvvet kullanma fikrinin oluşması anlamına geliyordu²⁴⁶. Yugoslavya'daki kriz ise yukarıdaki hedeflerin kanıtlanabilmesi için gerek yaşandığı ülkenin eski bir sosyalist ülke olması, gerekse Avrupa'da yaşanıyor olması açısından son derece uygun bir zemin yaratıyordu²⁴⁷.

NATO'nun Kosova müdahalesinin niteliği günümüz uluslararası hukuk çerçevesinde ele alındığı takdirde görülmektedir ki müdahale herhangi bir uluslararası hukuk kuralına veya genel olarak tanımlanmış insancıl müdahale kavramına uymamaktadır. Yalnızca BM Antlaşması hükümlerine aykırı şekilde gerçekleştirilmiş bulunması dahi müdahaleyi hukuk dışı kabul etmeye yeterli olacaktır. Ancak, insancıl müdahale günümüzde hukukiliği tartışılmakta olan bir kavramdır ve insancıl müdahale kavramına uygun şekilde yapılan müdahaleler hukuka uygun olmasalar dahi uluslararası kamuoyunun gözünde meşru kabul edilebilmektedirler²⁴⁸. Uluslararası kamuoyunda böyle bir genel kanının oluşması ise uzun vadede uluslararası hukuk sisteminde değişikliklere gidilmesinin önünü açabilecektir.

NATO müdahalesi, aslında insancıl müdahale olarak kabul edilmek için gerekli niteliklere haiz olmasa da pek çok yönden insancıl müdahalenin uygulanabilirliğine dair yol gösterici olmaktadır. Uluslararası alanda genel olarak insancıl müdahale olarak değerlendirilen bu eylemin hedeflerine ilişkin çok fazla soru işareti

²⁴⁶ McGuire, a.g.m., s.10

²⁴⁷ Gowans, a.g.m., s. 34

²⁴⁸ Chomsky, Noam, 'Kosova Barış Anlaşması', Ali, Tarık, a.g.e., s. 533

bulunmaktadır. Ancak, soru işaretlerinden önce tartışılması gereken konu müdahalenin işlevselliği olmalıdır.

Müdahale, her şeyden önce, korumaya gittiğini ilan ettiği insanların daha zalimane bir muamele görmesine neden olmuş; müdahalede kullanılan yöntem nedeniyle bizzat bu insanların ölümüne sebep olunmuştur. Müdahale için hiçbir altyapı çalışması yapılmamış, müdahalenin başlaması ile beraber evlerinden sürülen veya bombardımandan kaçmak amacıyla göç eden mülteciler için herhangi bir çözüm öngörülmemiş ve yalnızca bu sebeple on binlerce sivilin ölümüne yol açılmıştır. Bununla beraber, hava bombardımanı ile yapılan eylemde pek çok sivil hedef vurulmuş ve askeri kayıptan çok sivil kayıp verilmiştir.

Müdahalenin Kosovalılara etkisi de çok farklı olmamıştır. Kosova, her ne kadar kendi hükümeti ve parlamentosu bulunan bir bölge ise de temelde uluslararası bir manda yönetimi ile idare edilmeye başlanmıştır. Ayrıca, bölgede bağımsız bir sistem kurmak için gereken ekonomik altyapı oluşturulmamış; aksine ekonomi tamamen dışa bağımlı olarak şekillendirilmiştir.

Tüm bu savların ve değerlendirmelerin gerçekliği tartışmaya açık olsa da hiçbirinin temelsiz olmadığı da açıkça görülmektedir. Uluslararası nitelik taşıyan bir insani krize müdahale edilmesinin yalnızca bölgedeki insani durumu düzeltmek ve sivillerin yaşam koşullarını garanti etmek amacı taşıdığını düşünmek günümüz uluslararası ortamında çok iyimser bir bakış açısı olduğunun da altını çizmek gerekir.

NATO müdahalesi, tüm bu özellikleriyle ve sonucunda yarattığı bölgesel sorunlarla ele alındığı zaman insancıl müdahale olarak kabul edilmeyeceği açıktır. Ayrıca, müdahale insancıl müdahalenin barındırması gereken temel unsurlardan bazılarını, tartışmalı şekilde barındırmaktadır. Bu nedenle NATO müdahalesi her ne

kadar gerek resmi devlet açıklamalarında gerekse pek çok uluslararası hukuk eserinde insancıl müdahale olarak tanımlansa ve bu şekilde meşruiyet sağladığı ileri sürülse de gerçek anlamda bir insancıl müdahale olarak değerlendirilmemelidir.

SONUÇ

Uluslararası hukuk, köklerini 19. Yüzyıl Avrupa'sındaki güç dengesi sisteminden almaktadır. Dönemin güçlü devletlerinin Avrupa'da bir düzen ve istikrar yaratılması amacıyla geliştirdikleri uluslararası işbirliği anlayışından doğan uluslararası hukuk, özü bakımından devletlerin karşılıklı ilişkilerini düzenlemeyi esas edinmiş ve güç dengelerinin oluşturduğu statükonun korunması amacıyla geliştirilmiştir. Söz konusu durum, kendisini I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni güç dengelerinde de göstermiş ve Milletler Cemiyeti, uluslararası hukukun referansı haline gelmiştir. Savaş, barış, çatışma, ekonomik işbirliği, mali işbirliği ya da kitle imha silahları gibi temalar çerçevesinde gelişen uluslararası hukukun öznesi devlet olarak kabul edilmiştir. II. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde uluslararası hukuk, kurallara uymayan devletlerin ne türden bir cezai müeyyideye tabii tutulacaklarını da düzenlememiştir.

90'lı yıllardan sonra ise ortaya çok temel üç sorun çıkmıştır. Öncelikle, küresel sistem değişmiş, ancak bir önceki sistemin uluslararası hukuku uygulanmaya devam etmiştir. Yani, hukukun öznesi devlet ve devletlerarası kuruluşlardır ve kurallar güç dengesine göre çalışır. İkincisi, sistemdeki güçlü oyuncular değişmiş ve çeşitlenmiş, ancak bunlar BM Güvenlik Konseyi içinde temsil edilmemişlerdir. Üçüncüsü ise, çatışma ve anlaşmazlıkların konusu ve tarafları farklılaşmış ve uluslararası hukukta karşılığı bulunamamıştır. Dolayısıyla, uluslararası hukukta yeni dönemin sorunlarına ilişkin yapılan değişiklik ve gelişmeler, eski sistemin uygulama ve teamülleriyle çelişir olmuştur

İnsancıl müdahale, asil ve masum bir kuvvet kullanma yöntemi olarak görünse de uluslararası politika ve devlet çıkarları ile beraber düşündüğümüzde çok tehlikeli olabilecek bir kavramdır. Kuvvet kullanımının yasaklandığı bir sistemde kuvvet kullanmaya insancıl amaçlar adı altında kapı açılması halinde, pek çok devletin bu fırsatı kullanarak çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışacağı aşikârdır. Bu nedenle bazı uluslararası hukukçular bu kavramın içini doldurmaya çalışmışlardır. Çünkü Birleşmiş Milletler sistemindeki kuvvet kullanma yasağı açık ve net bir şekilde belirlenmiştir. Başka bir deyişle bir ortak meşru savunma hakkı çerçevesinde veya GK yetkilendirmesiyle gerçekleştirilmedikçe uluslararası hukukta hiçbir şekilde meşru kabul edilemez.

Olay incelemesi olarak NATO müdahalesinin seçilmesinin nedeni, insancıl müdahaleye izin veren, böyle bir müdahaleyi kuvvet kullanımı yasağının dışında bırakan veya ahlaki gören bir anlayışın tehlikelerini net bir şekilde belirtmektir. NATO müdahalesi, pek çok yönden insancıl müdahalenin uygulanabilirliğine dair yol gösterici olmaktadır. İnsancıl müdahale, günümüzdeki tanımı ile her zaman böyle çıkmazları olan bir kavram olarak kalacaktır. Sivilleri hedef alan, kayıp vermeyi göze almaksızın yapılan bir bombardıman veya ilerisi için herhangi bir proje öngörülmesizin yalnızca kuvvet kullanımı ile gerçekleştirilen eylemler insancıl olmaktan hayli uzaktır.

İnsancıl müdahale ve adil savaş, geçmişte kuvvet kullanımlarını adil bir çerçeveye oturtabilmek veya devletleri düşmanca amaçlarla değil de iyilik adına savaşa girmeye teşvik eden bir yapıya sahip olmuştur. Günümüz uluslararası hukuk sisteminde insancıl müdahalenin uygulamada kendisine yer bulması ise BM'nin işleyişindeki sağlıksızlıktan kaynaklanmaktadır. Devletler bu yetersizlikten

faidalanarak kendilerine durumdan vazife çıkarmakta ve yine BM'nin tepki göstermekteki zayıflığı nedeniyle bu eylemlerini kamuoyuna yasal olarak tanıtılabilmektedir.

Birleşmiş Milletler günümüzde tüm dünyada uluslararası barış ve güvenliğin koruyuculuğunu yapmak ile yükümlü tek kuruluştur. Ancak karar alma mekanizmalarındaki bozukluklar nedeniyle gerektiği şekilde görev yapamamaktadır. Bu nedenle her şeyden önce Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi'ndeki karar alma mekanizmalarını değiştirmek zorundadır. Güvenlik Konseyi'nde daimi üyelik ve veto hakkı var olmaya devam ettikçe öngörülen uluslararası sistem hiçbir zaman gereği gibi işlemeyecek ve devletler bu tarz açıklıkları yakalayarak çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışacaklardır.

İnsancıl müdahale ile ilgili bir başka sorun da bölgeye herhangi bir çözüm getirse dahi bunun yüzeysel ve kalıcılığı olmayan bir çözüm olacağıdır. Dışarıdan müdahale veya kuvvet kullanma genel olarak ölüme ve yıkıma sebep olmakta, bununla beraber zaman zaman çatışmaları gerçekten durdurabilmektedir. Ancak, önemli olan bu çatışmaların geçici şekilde durdurulması ve sürekli denetim altında tutularak kontrol altına alınması olmamalıdır. Bir devlette meydana gelen çatışmalar o devletin iç dinamikleriyle ilişkilidir, bu nedenle öncelikle sorunun temeline inilerek çözüme gidilmesi gerekmektedir. Her ne kadar çatışmayı yaratan etkenler dışarıdan etnik veya dini farklılıklar gibi görünse de derine inildiğinde çatışmalarda ya bir dış etki ya da ekonomik temelli yaşanan sıkıntıların var olduğu görülecektir.

Kosova da bu örneklerden biridir. Kosova her zaman ülkenin en fakir bölgesi olmuştur. Doksanlı yıllar boyunca yaşanan çatışmalar tüm ülkeyi yıpratmakla beraber zaten yoksul ve işsiz Kosova halkını da zor durumda bırakmıştır. O

dönemlerde bağımsızlık için yapılan eylemlerin tümünde başlangıçtaki talep yaşam standartlarının yükseltilmesidir. İki taraf da bu ekonomik darboğaz için birbirini suçlamaktadır. Bu nedenle tarihi kökenleri olan etnik nefret daha da ön plana çıkmıştır. İkinci bir husus da Arnavutluk'un Kosova Arnavutlarına bağımsızlık için sürekli bir maddi destek ve silah sağlamasıdır. Kosova ölçeğinde bir bölgenin ekonomik gelişmesi için gereken miktar bombardıman için harcanan miktarın onda birinden az olacaktı, ayrıca Arnavutluk'tan bölgeye silah akışı durulabilir veya diğer dış ülkelerin UÇK'yı desteklemeleri bir şekilde engellenebilirdi. Ancak bu tür yöntemler göz önünde bulundurulmaksızın yalnızca insancıl amaçlarla kuvvet kullanımı sorunlara süresiz ve gerçek bir çözüm getirmekten hayli uzak sonuçlar doğurmuştur.

Kosova'daki müdahale örneğinden hareketle, insancıl müdahale konusunda o güne dek geçerli algılama ve kuralların –veya kural yokluğunun- gözden geçirilmesine yol açan bir diğer adım da İngiltere Başbakanı Tony Blair'in Kosova'da çatışmalar henüz sürerken 22 Nisan 1999 tarihinde Chicago İktisat Kulübü'ne hitaben yaptığı konuşmada dile getirmiş olduğu 'uluslararası toplum doktrini' veya 'Blair doktrini'dir. Adı geçen konuşmada Başbakan Blair, toprak elde etme hırsından kaynaklanmayan ve soykırım ya da etnik temizlik hareketlerini önlemek veya durdurmak amacıyla girişilen savaşların 'haklı savaş' kategorisine girdiğini ileri sürmüş ve böyle bir müdahaleye karar verebilmek için sorulması gereken beş ana soruyu şöyle ifade etmiştir:²⁴⁹

- Davamızdan emin miyiz?
- Tüm diplomatik seçenekleri tükettik mi?

²⁴⁹ John Sloboda, Chris Abbott, "The Blair Doctrine: Five Years of Humanitarian Intervention", 22 Nisan 2004, www.opendemocracy.net

- Askeri bir operasyonu mantıklı ve temkinli şekilde yürütebilecek durumda mıyız?
- Uzun vadeli bir girişime hazır mıyız?
- Ulusal çıkarlarımız söz konusu mu?

Eğer tüm bu sorulara ‘evet’ diye cevap verilebiliyorsa, müdahalenin gerekli olduğu sonucuna varan Blair, bu kriterlerin mutlak olmadığını ve ancak Güvenlik Konseyi’nin işlevselliğini köstekleyen yapıyı ortadan kaldıran köklü bir BM reformu çerçevesinde uygulanabileceklerini ileri sürmüştür. Bu doktrinin en zayıf yanı ‘uluslararası toplum’un bir tanımını yapmamış olması ve dışarıdan bakıldığında, bir avuç Batılı ülkenin kendilerine bu lakabı yakıştırarak hareket etmelerine yol açabilecek nitelikte olmasıdır²⁵⁰.

İnsancıl müdahale kavramı tüm bunların ışığında değerlendirildiğinde, aslında amacına hizmet etmek için dönüştürülmesi gereken bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır. İnsancıl müdahale devletler tarafından kuvvet kullanımını meşrulaştırmanın bir yolu olmaktan çok sorunların kalıcı şekilde çözümü ve iç çatışmalarda yaşanan insanlık onuruna aykırı eylemlerin engellenmesi için Birleşmiş Milletler çatısı altında başvurulmuş bir uzlaşma yolu olarak görülmeye başlanırsa gerçekten uluslararası topluma faydalı olacak ve uluslararası barışın korunmasına katkı sağlayacaktır.

²⁵⁰ Türkmen, a.g.e., s. 206

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Annan, Kofi A., Secretary General's Speech to the 54th Session of the General Assembly, 20 September 1999

Aral, Berdal, Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.

Arent, Anthony Clark and Beck, Robert J., International Law and Use of Force, Routledge Press, Londra, 1993.

Arslan, Ahmet, İnsan Hakları ve Kültürel Görecilik, DBB Yayınları, Diyarbakır, 1997.

Aslan, Gündüz, Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler Örnek Kararlar, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

Başeren, Sertaç Hami, Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları, Ankara, 2003,

Bozkurt, Enver, Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı ve Körfez Krizi Örneği, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1996

Brown, Chris, Sovereignty, Rights and Justice, Cambridge, Polity Press, 2002, s. 29

Bruno, Simma, "NATO, the UN and Use of Force: Legal Aspects", European Journal of International Law, cilt: 10, No: 1, 1999.

Çeçen, Anıl, İnsan Hakları, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995.

Coşkun, Vahab, İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.

Cranston, Maurice, İnsan Hakları Nelerdir?, çeviri: Atilla Yayla, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993.

Demir, Ömer ve Acar, Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, 3B, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

Deniz Ülke Arıboğan, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 1998.

David, Travers, “The UN: Squaring the Circle”, The Kosovo Crisis: Last American War in Europe (der. Tom Weymouth, Stanley Heig), Financial Times/Prentice Hall, 2001.

Dixon, Martin, Textbook on International Law, 2nd Edition, Blackstone Press, London.

Donnelly, Jack, Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, çeviri: Mustafa Erdoğan-Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995.

Dworkin, Ronald, Taking Rights Seriously, Harvard University Press, London, 1978.

Gemalmaz Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Haklarının Genel Teorisine Giriş, Beta Yayınları, İstanbul, 1993.

Gökçen Alpkaya, ‘NATO Müdahalesi Üzerine’, Tartışma Metinleri, No:15, Ankara, AÜSBF Basımevi, Haziran 1999.

Gürses, Emin, İnsan Hakları Diplomasisi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Haas, Ernst B., Beware the Slippery Slope: Notes Toward the Definition of Justifiable Intervention, Berkeley, Institute of International Studies, 1993.

Haas, Richard N., Intervention, Washington, D.C., Brooking Institution Press, 1999.

Huntington, Samuel, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, çev. Cem Soydemir, Mehmet Turhan, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2006.

Kapani, Münci, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, 3 Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996

Kaya, Alp, Kavramsal Nitelikleriyle “Ulus, Milliyetçilik ve Atatürk”ün Milliyetçilik Anlayışı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), H.Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1999.

Keskin, Funda, Birleşmiş Milletler ve Türkiye: Uluslararası Barış ve Güvenliğe İlişkin Sorunlar, Ekin Yayınları, Ankara, 2005.

Keskin, Funda, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, Mülkiyeler Birliği Vakfı, Ankara, 1998, s. 26’dan William Ballis, The Legal Positions of War: Changes in Its Practice and Theory From Plato to Vattel, The Hague, Nijhoff, 1937.

Kouchner, Bernard, Les Guerriers dela Paix, Grasset, Paris, 2004.

Lepard, Brian D., Rethinking Humanitarian Intervention: A Fresh Legal Approach Based on Fundamental Ethical Principles in International Law and World Religions, Pennsylvania University Press, Pennsylvania, 2002.

Lindholm, Tore, İnsan Haklarının Ortaya Çıkması ve Gelişmesi: Kùltürler ve Dinler Arası Diyalog Çerçevesinde Bir Bakış, DBB Yayınları, Diyarbakır, 1998.

Magnan, Richard, An Examination of the Legal Authority for the 1999 NATO Air Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia, Foreign Service Institute, March, 2000.

Meray, Seha L., Devletler Hukukuna Giriş, cilt: 2, bs: 4., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975.

Murphy, Sean D., Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving Order, Philadelphia, University of Philadelphia Press, 1996.

Muzaffer Sencer, Belgelerle İnsan Hakları, Beta Yayınevi, İstanbul, 1998.

Osman Doğru, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları ve Avrupa Sözleşmesi, Kazancı Kitap, İstanbul, 1994.

Parkinson, F., The Philosophy of International Relations, London, Sage Publications, 1997.

Rawls, Jack, A Theory of Justice, Oxford Univ. Press, Oxford, 1973.

Sander, Oral, Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e, 4. bs., İmge Kitabevi, Ankara, 1995.

Türkmen, Füsun, İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2006.

MAKALELER

Abiew, Francis Kofi, "The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention", Kluwer Law International, The Hague, The Netherlands, 1999.

Brenfors, M. & Petersen, M. M., "The Legality of Unilateral Humanitarian Intervention-A Defense", Nordic Journal International Law, cilt: 69, 2000.

Byers, Michael, Chesterman, Simon, "Changing the Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law", Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, Political Dilemmas, (der. Robert O. Keohane, J.L. Holzgrefe), North Carolina, Duke University, 2003.

Civelek, Jale, "Birleşmiş Milletler Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin Kurulması ve Bu Kuvvetlerin Hukuki Dayanağı", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, S: 1-2, 1990.

Declaration on the Inadmissibility of Intervention; (1965), Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation; (1970), Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations, (1987)

Evan, Luard, The United Nations: It Works and What It Does?, London, Macmillan, 1992

Farer, Tom. J, "An Inquiry into the Legitimacy of Humanitarian Intervention", in Lori Fisler Damrosch and David J. Scheffer (eds.), Law and Force in the New International Order, Boulder, Westview Press, 1991.

Gardam, Judith Gail, "Proportionality and Force in International Force", The American Journal of International Law, cilt: 87, 1993.

Göztepe, Ece, "Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, No: 59/3, Ankara, 2005.

Hehir, J. Bryan, "Expanding Military Intervention: Promise or Peril?", Social Research, cilt: 62, No: 1, 1995.

Hilpold, Peter, "Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal", European Journal of International Law, cilt: 12, No: 3, 2001.

Hoffmann, Stanley, "The Politics and Ethics of Military Intervention", Survival, cilt: 37, No: 4, 1995.

Holzgrefe, J. L. and Keohane, Robert O., (eds.), Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Kingsbury, Benedict, "Sovereignty and Inequality", European Journal of International Law, cilt: 9, No: 4, 1998

Kolb, Robert, "Note on humanitarian intervention", International Review of the Red Cross, No: 849, 01.03.2003

Koskenniemi, Marti, "The Future of Statehood", Harvard International Law Journal, cilt: 32, No: 2, 1991.

Kritsiotis, Dino, "Reappraising Policy Objections to Humanitarian Intervention", Michigan Journal of International Law, 1998.

Kuçuradi, Ioanna, "Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri", İnsan Hakları Gelişim Sempozyumu, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 13 Aralık 1997

Lukes, Steven, "Can a Marxist Believe in Human Rights", Praxis International, cilt: 1, No: 4, January, 1982.

Makler, Harry M. & Walter, Ness L., "How Financial Intermediation Challenges National Sovereignty in Emerging Markets", The Quarterly Review of Economics and Finance, cilt: 4, 2002.

Mamvig, Helle, "The Reproduction of Sovereignities: Between Man and State During Practices of Intervention", Cooperation and Conflict, cilt: 36, No:3, 2001.

Mathews, Jessica Tuchman, "Weapons of Mass Destruction and the United Nations", Global Governance, cilt: 10, 2004.

Merriam, John J., 'Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention', Case Western Reserve Journal of International Law, cilt: 33, No: 1, Kış 2001.

Orend, Brian, 'Crisis in Kosovo: A Just Use of Force?', Politics, 1999, cilt. 19, No: 3.

Otte, Thomas G., "On Intervention: Some Introductory Remarks", Military Intervention: From Gunboat Diplomacy to Humanitarian Intervention, Andrew M. Dorman and Tomas G. Otte (ed.), Aldershot, Dartmouth Publishing Company, 1995.

Parekh, Bhikhu, "Rethinking Humanitarian Intervention", International Political Science Review, cilt: 18, No: 1, 1997.

Prokhovnik, Raia, "The State of Liberal Sovereignty", British Journal of Politics and International Relations, cilt: 1, 1999.

Roberts, Adam, "The United Nations and International Security", Survival, cilt: 35, No: 2, 1993.

Rogers, A.P.V., 'Humanitarian Intervention and International Law', Harvard Journal of Law and Public Policy, cilt: 27, No: 3, 2004.

Scheffer, David, "Towards a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention", University of Toledo Law Review, cilt: 23, 1992.

Selçuklu, Enver Erdem, "İnsan Haklarını Anlamak",
<http://www.dusuncegundem.com> Haziran, 2007, sayı: 25

Teson, Fernando, "Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality", Transnational Publishers, 1997.

Third Interim Report of the Subcommittee on the International Protection of Human Rights by General International Law, ILA Report of the Fifty-Sixth Conference 217, (New Delhi, 1974)

Walzer, Michael, "The Moral Standing of States", Philosophy and Public Affairs, cilt: 9, 1980.

Wright, R. George, "A Contemporary Theory of Humanitarian Intervention", Florida Journal of International Law, cilt: 4, 1989

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.dusuncegundem.com>

<http://www.banyansociety.org/poldev/globprocon/SovereigntyandInequality.html>

<http://www.nato.int/docu/review/2002/issue4/turkish/analysis.html>

<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/index.html>

<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue4/turkish/art4.html>

<http://www.ce-review.org/99/8/vaknin8.html>

<http://www.un.org/peace/kosovo/93sc855.html>

<http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1160.html>

<http://www.un.org/peace/kosovo/98sc1199.html>

<http://www.un.org/documents/scres.html1199>

<http://www.mediamonitors.net/gowansl.html>

<http://www.unmikonline.org/chrono.html>

<http://www.unmikonline.org/intro.html>

<http://www.unmikonline.org/pub/focuskos/feb04/focuskleadl.html>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo>

http://www.unmikonline.org/archives/news04_04full.htm#2804

<http://www.unmikonline.org>

<http://www.kosovocompromice.com>

<http://www.un.org/peace/kosovo/93sc855.html>

<http://www.nato.int/docu/speech/1998/s980207a.html>

<http://www.nato.int/docu/speech/1998/s980207a.html>